

**ORTA ÇAĞ'DA PANAYIRLAR
VE PANAYIR EKONOMİSİ**

Şahin DURSUN

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Politikası Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Murat BEŞER

AĞRI-2025

(Her hakkı saklıdır.)

**T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI**

Şahin DURSUN

**ORTA ÇAĞ'DA PANAYIRLAR VE PANAYIR EKONOMİSİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Murat BEŞER**

**Jüriler
Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER
Doç. Dr. Ünzile KURT**

AĞRI-2025

 AGRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ 2007	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ BENZERLİK RAPORU	Doküman No	FR-213
		İlk Yayın Tarihi	26.02.2024
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa No	1 / 2

Benzerlik Oranlarına Dair Beynamedir		
Öğrenci Adı Soyadı	Şahin DURSUN	
Numarası	226052338	
Ana Bilim Dalı	İktisat Politikası	
Bilim Dalı	İktisat	
Programı	Tezli Yüksek Lisans	
Danışman Unvanı Adı Soyadı	Doç. Dr. Murat BEŞER	
Tez Başlığı	Orta Çağ'da Panayırlar ve Panayır Ekonomisi	
Bölümler	Turnitin Sonucu	En Yüksek Değer
Giriş	%1	% 25
Kuramsal Temeller/Kavramsal Çerçeve	%1	% 30
Materyal ve Yöntem	%1	% 30
Araştırma Bulguları	%1	% 20
Sonuç/Tartışma/Öneri	%1	% 20
TEZ (GENEL)	%1	% 25

27/08/2025

Yukarıda bilgileri yazılı tez çalışmasının benzerlik oranları Turnitin raporundan alındığı haliyle yazılmış olup tüm bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

İmza

Öğrenci Adı-Soyadı

Şahin DURSUN

İmza

Danışman Adı-Soyadı

HAZIRLAYAN	KONTROL EDEN	ONAYLAYAN
------------	--------------	-----------

...../...../2025

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Orta Çağ’da Panayırlar ve Panayır Ekonomisi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

...../...../2025

Şahin DURSUN

	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI	Doküman No	FR-211
		İlk Yayın Tarihi	26.02.2024
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa No	1/1

Orta Çağ'da Panayırlar ve Panayır Ekonomisi

Doç. Dr. Murat BEŞER danışmanlığında, Şahin DURSUN tarafından hazırlanan bu çalışma, 20/08/2025 tarihinde aşağıda isimleri belirtilen jüri tarafından değerlendirilmiş olup İktisat Politikası Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalında yüksek lisans / doktora tezi olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Murat BEŞER

İmza :

Üye : Doç. Dr. Murat BEŞER

İmza :

Üye : Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER

İmza :

Üye : Doç. Dr. Ünzile KURT

İmza :

Üye :

İmza :

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu .../.../... tarih ve / numaralı kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Bu çalışma..... (örn. BAP, DPT, Tübitak 1001, v.s.) projeleri kapsamında desteklenmiştir.

Proje No:

(Bir projeyle desteklenmeyen tezlerde bu bölüm silinecektir)

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

HAZIRLAYAN	KONTROL EDEN	ONAYLAYAN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA ÇAĞ'DA PANAYIRLAR VE PANAYIR EKONOMİSİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat BEŞER

2025, 119 sayfa

Jüri: Doç. Dr. Murat BEŞER

Doç. Dr. Nazife Özge BEŞER

Doç. Dr. Ünzile KURT

Orta Çağ, ya da sıklıkla anıldığı şekliyle “Karanlık Çağ”, Batı Avrupa açısından Roma İmparatorluğu’nun dağılmasının ardından gelen, görece kaotik ve parçalanmış bir dönemi ifade eder. Bu dönemin “karanlık” olarak adlandırılmasının nedeni, Roma’nın merkeziyetçi ve kapsayıcı sisteminin –yolları, kurumları ve hukuk yapısıyla birlikte– çözülmesi, yerini birbirinden kopuk ve etkisi sınırlı yerel güç merkezlerine bırakmasıdır. Bu dönemde Batı Avrupa, kendi içine kapanmış ve dış dünya ile ilişkileri zayıflamış küçük siyasal ve ekonomik birimlere bölünmüştür. Ticaretin büyük ölçüde durma noktasına geldiği, para kullanımının azaldığı ve otarşik ekonomik yapıların ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Tüm bunlara rağmen, o dönemin halkı için ticari ve ekonomik faaliyetler tümüyle ortadan kalkmamıştır. Üretim, tüketim ve alışveriş bir şekilde devam etmiş; birbirinden yalıtılmış bu yerel birimlerin mal değişimini sürdürebilmeleri amacıyla belirli bölgelerde pazarlar ve panayırlar ortaya çıkmıştır. Zamanla bu panayırlar, sadece ticaretin değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik etkileşimin merkezi hâline gelmiş; ticaretin canlanmasında ve paranın yeniden işlev kazanmasında kritik bir rol üstlenmiştir. Bu çalışma, panayırların Orta Çağ Batı Avrupa’sında durma noktasına gelmiş ekonomik hayatı nasıl dönüştürdüğünü ve modern ticaretin temellerinin atılmasında nasıl etkin bir rol oynadığını iktisat tarihi perspektifiyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda dönemin sosyal, ekonomik ve toplumsal yapısı analiz edilmiş ve Batı Avrupa’da ekonomik açıdan en etkili yedi panayır seçilip incelenmiştir. Çalışmada, çoğunlukla birincil kaynaklara dayanan ikincil literatür kullanılmış; yerli ve yabancı kaynaklar ile hem klasik hem de güncel kuramsal yaklaşımlar bir araya getirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Orta Çağ ticareti, feodal ekonomi, ekonomik canlanma, Orta Çağ panayırları, panayır ekonomisi

ABSTRACT

MASTER’S THESIS

FAIRS AND FAIR ECONOMY IN THE MIDDLE AGES

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Murat BEŞER

2025, 119 pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. Murat BEŞER

Assoc. Prof. Dr. Nazife Özge BEŞER

Assoc. Prof. Dr. Ünzile KURT

The Middle Ages, or as they are often referred to, the “Dark Ages,” represent a relatively chaotic and fragmented period for Western Europe following the disintegration of the Roman Empire. The reason this era is referred to as “dark” lies in the dissolution of Rome’s centralized and inclusive system—along with its roads, institutions, and legal framework—being replaced by disconnected local power centers with limited influence. During this period, Western Europe was divided into small political and economic units that became inward-looking and weakened in their relations with the outside world. It was a time when trade largely came to a standstill, the use of money declined, and autarkic economic structures emerged. Nevertheless, commercial and economic activities did not disappear entirely for the people of the time. Production, consumption, and exchange continued in various ways; and in order to sustain the exchange of goods among these isolated local units, markets and fairs emerged in certain regions. Over time, these fairs became centers not only of commerce but also of social and economic interaction; they played a crucial role in the revival of trade and the reactivation of monetary circulation. This study aims to analyze, from the perspective of economic history, how fairs transformed the near-stagnant economic life of medieval Western Europe and played an active role in laying the foundations of modern commerce. In this scope, the social, economic, and communal structures of the period have been examined, and seven of the most economically influential fairs in Western Europe have been selected and studied. The study draws on secondary literature mostly based on primary sources, and combines both domestic and foreign references, integrating classical and contemporary theoretical approaches.

Keywords: Medieval commerce, feudal economy, economic revival, Medieval fairs, fair economy

ÖNSÖZ

Kişiler nasıl ki bugünlerini anlamak için kendi tarihlerinde zamanda geriye doğru birkaç adım atıyorlarsa, iktisat biliminin de geldiği yeri anlamak açısından birkaç adım gerisinde neler olduğuna bakmanın değerli olduğunu düşündüğüm için seçtiğim bu konu dolayısıyla on yüzyıl öncesindeki insanlar ile günümüz iktisadı arasında nasıl bir bağlantı olduğunu ve tarihte ileri doğru atılan bu adımların hangi zemine bastığını açıklamaya çalıştım.

Fakat konuya geçmeden önce, tez sürecim boyunca bana bilgisi ve rehberliğiyle danışmanlık eden, az çalışılan bir konu olmasına rağmen yapabileceğime güvenmemi sağlayan, kaynaklarını ve zamanını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Doç Dr. MURAT BEŞER'e teşekkürü borç bilirim.

Hem eşim, hem editörüm, hem redaktörüm hem de çalışma koçum olarak; tez süreci boyunca benden çok çalışan, belki o olmasaydı tezin ilk bölümünü bile bitiremeyeceğim değerli hayat arkadaşım ELİF ÖZGE DURSUN'a; süreç boyunca evime yolladığı yemeklerle, sürekli cesaretlendiren sözleri ve maddi manevi bütün kaynaklarıyla destek olan annem KEZBAN DURSUN'a, kendisi de bir tüccar olan ve maddi manevi tüm kaynaklarıyla destek olan babam METİN DURSUN'a, sınav senesi olmasına rağmen moral desteğe her ihtiyacım olduğunda yanımda bulduğum kardeşim EZO DURSUN'a ayrıca teşekkür ederim.

Bu süreçte gerek okulda gerek okul dışında iletişimde olduğumuz, ilgilerini esirgemeyen hocalarım Doç. Dr. NAZİFE ÖZGE BEŞER, Doç. Dr. MEHMET DİNÇ ve Doç. Dr. ŞEKİP YAZGAN'a ayrıca teşekkürü borç bilirim. Bu süreçte destek aradığımda hep yanımda bulduğum sınıf arkadaşlarım ve dostlarıma da minnetlerimi sunarım.

20/08/2025

ŞAHİN DURSUN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
TABLOLAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ	12

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORTA ÇAĞ	17
1.1. Orta Çağ'da Siyasi Yapı	18
1.2. Orta Çağ'da Ekonomik Yapı	25
1.2.1. Orta Çağ'da ticareti etkileyen unsurlar	33
1.2.1.1. Kilise	33
1.2.1.2. Tüccarlar ve bankerler	37
1.2.1.3. Lordlar	45
1.3. Orta Çağ'da Toplumsal Yapı	48

İKİNCİ BÖLÜM

2. PANAYIRLAR	54
2.1. Orta Çağ'daki Panayırların Genel Özellikleri	54
2.2. Orta Çağ'daki Panayırlar	57

2.2.1. Champagne Panayırı	57
2.2.2. St. Denis (Lendit) Panayırı	66
2.2.3. St. Ives Panayırı	68
2.2.4. St. Giles Panayırı	71
2.2.5. Frankfurt Panayırı	78
2.2.6. Leipzig Panayırı	81
2.2.7. Bruges Panayırı	84
2.2.8. Diğer Panayırlar	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTA ÇAĞ PANAYIRLARININ YARATTIĞI ETKİLER	89
3.1. Siyasi, Hukuki ve Toplumsal Etkiler	89
3.2. Kredi Kurumlarının ve Finansal Araçların Oluşumundaki Etkisi	93
3.3. Feodal Ekonomilerin Bölgelerarası Bir Ticari Yapıya Dönüşümü	102
3.4. Günümüze Olan Etkileri	106
 SONUÇ	 111
KAYNAKLAR	114
ÖZGEÇMİŞ	118

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Orta Çağ İngilteresi'nin Büyük Panayırları	55
Şekil 2.2 Champagne Panayırı'na ilişkin el yazması	58
Şekil 2.3. <i>Denier Provinois</i> , 1140-1161	65

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1 Champagne Panayırlarında Alınan Vergilerin Toplam Geliri, yaklaşık 1275–1341 (livre tournois cinsinden)	61
Tablo 2.2. Champagne Panayırlarında Alınan Mühür Ücreti Gelirleri, 1285–1341 (livre tournois cinsinden)	64
Tablo 2.3. İngiliz Panayırlarında Pazarlık Vergileri: St. Ives Panayırı, 1252.....	69
Tablo 2.4. St. Ives Panayır Mahkemesi Geliri: 1249–1324	70
Tablo 2.5-a St. Giles Panayırı Gelirleri, 13. ve 14. Yüzyıllar	72
Tablo 2.5-b St. Giles Panayırı Gelirleri, 13. ve 14. Yüzyıllar	72
Tablo 2.6. St. Giles Panayırı Giderleri, 13. ve 14. Yüzyıllar	73
Tablo 2.7. İngiliz Panayırlarında Pazarlık Vergileri: St. Giles Panayırı, 1349	75
Tablo 2.8. 1681 Yılı Leipzig Ticaret Konseyi Üyeleri	83

GİRİŞ

Orta Çağ, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayan ve Avrupa'yı Doğu Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar etkisi altına alan döneme verilen isimdir. Bu dönemde, Roma'nın yıkılışı sebebiyle doğan güç boşluğu ve bozulma, çeşitli siyasi ve ekonomik sonuçlara neden olmuştur. Bu dönemde yolların bozulmasının ve merkezi bir gücün yokluğunun yarattığı düzensizlik sebebiyle ticaret durma noktasına gelmiş, feodalizm ortaya çıkmış ve güçlenmiş, insanlar artık belli bölgelerde kapalı bir ekonomi içinde kısıtlı bir yaşam sürmeye başlamıştır. Bu dönemde para ve paranın kullanım alanları azalmış, vergiler çoğu yerde aynı olarak alınmaya başlanmıştır. Böyle bir ortamda ortaya çıkan panayırlar, dönemin genel ruhuna aykırı bir şekilde, tamamen ticaretle alakalı bir olgu olarak yok olan ticari alışkanlıkların geri gelmesine, hatta yeni ticari enstrümanların doğmasına sebep olmuştur. Para kullanımının ve dolaşımının gerekliliğini tekrar hatırlatmış, ticari mahkemelerin kurulmasına neden olmuşlardır. Bu sebeple Avrupa'daki ticari canlanma ile panayırların arasında doğrudan bir neden-sonuç bağlantısı olduğu düşünülmektedir.

Orta Çağ'ı anlamadan, Modern Avrupa'yı anlamak mümkün değildir. Kredi kurumları, uluslararası ticaret, ticaret hukuku ve hatta modern anlamda tüccarlık gibi birçok kavram bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kentlerin oluşumundan endüstriye, loncalardan ilk bankalara kadar çoğu yapının tohumları bu dönemde atılmıştır. Sonradan orta sınıf olarak adlandırılacak burjuvanın ilk üyeleri, Orta Çağ'ın güvensiz, belirsiz ve öngörülemez ortamı içinde ticaret yapmış insanlardır. Ticaretin neredeyse hiçbir değerinin olmadığı, toprak sahibi olmanın ise her şey anlamına geldiği böyle bir dönemde, panayır ve pazar gibi olguların neden bu kadar önemli olduğunu anlamak, hem Modern Avrupa'nın hem de günümüz kapitalist ekonomisinin temellerini anlamak olacaktır.

Panayırlar, Orta Çağ'da profesyonel tüccarların toplanma yerleri olmuştur. Yılın belli zamanlarında belirli aralıklarla kurulan bu yerler, çeşitli bölgelerden gelen sayısız tüccar için hem malların hem de bilgilerin değiş tokuş edildiği nispeten özerk alanlardır. Buralarda pazarlardan farklı olarak, toplu alım satım yapılmakta ve

perakende satışa çoğunlukla izin verilmemektedir. Panayırlar, yolların bozuk ve tehlikeli olduğu bir dönemde, türlü riskler alarak ticaret yapan tüccarlar için, güvenli alışveriş yapabilecekleri toplanma yerleri olmuştur. Panayırlar çeşitli yönlerden Avrupa'nın tümünü etkilemiş ve Orta Çağ'ın ekonomik yapısında ve geleceğinde büyük bir etki yaratmıştır.

Alessandro Marzo Magno (2021), “Paranın İcadı” adlı çalışmasında, Orta Çağ'daki bankaların ve finans kuruluşların oluşumunu ve ekonominin genel bir görüntüsü anlatmıştır. Erken dönem kamu finansman sistemlerinde bahseden yazar, panayırların da parasal genişleme için oldukça önemli olduğunu, hatta bir noktadan sonra panayırların “ürün piyasaları” olmaktan ziyade “para piyasaları” olarak işlev gördüğünden bahsetmiştir. Bu bağlamda Magno'nun çalışması, panayırların ekonomik genişlemeye etkisinin pozitif olduğunu savunur niteliktedir.

Alexander J. Carlyle (2022), “Ortaçağ Siyaset Teorisinin Kaynakları ve Ortaçağ Politikası ile Bağlantısı” adlı makalede, Orta Çağ'daki panayırların sadece ekonomik olarak önemli merkezler olmadığını aynı zamanda siyasi meşruiyet kazanılması için de zaman zaman iktidar mekanizmaları tarafından kullanılan araçlar olduğunu vurgular. Bu anlamda panayırların hem ekonomik hem de siyasi önemlerini kabul eder nitelikte bir çalışmadır.

Anne Lombard-Jourdan (1987), çalışmasında panayırların, özellikle St. Denis Panayırı'nın, kilisenin himayesini kullanarak nasıl geliştiğini açıklamıştır. Panayırların ekonomik, siyasi ve toplumsal yönlerinin yanında bir de dini bir boyutunun olduğunu göstermesi bakımından değerli bir çalışma sunmuştur.

Bo Jacobs Strom (2020), çalışmasında panayırların uğrak toplanma yerleri oluşu ve böylece çevredeki kır ekonomilerinde üretimi teşvik edip ikinci bir serflik dalgası yaratan etkisini açıklamış ve ekonomik genişlemenin kırsal ekonomilerde yarattığı etkileri açıklamaya çalışmıştır.

Carlo M. Cipolla (2021), “Para ve Akdeniz Uygarlığı” isimki kitabında paranın Akdeniz ve çevresindeki evrimi anlatırken bir yandan da para olgusunun sadece devlet denetimiyle değil, paranın yoğunlaştığı ortamlar olan pazar ve panayır

gibi yerlerin de etkisiyle şekillendiğini açıklamıştır. Böylece çalışmasında panayırların parasal kültürün taşıyıcısı olma özelliğini vurgulamıştır.

David Nicholas (1997), “Orta Çağ Kentinin Büyümesi (The Growth of the Medieval City)” adlı eserinde, panayırların zamanla şehirleştğini ve şehirlerin de panayırların yerleşik hallerine dönüştüğünü savunmuştur. Ayrıca, panayırların kentsel kurumların, loncaların ve ticari mahkemelerin kurulmasında ön ayak olduğunu belirtmiştir.

Eileen Power (2019), “Ortaçağ İnsanları” adlı çalışmasında panayırların ve genel olarak Orta Çağ yaşamının kurumsal yapılar ya da ticaret ilişkileri yönünden değil, bireysel yönden etkilerini de açıklamıştır.

Ellen Moore (1985), İngiltere’deki panayırları incelediği kitabında panayırların lordlar, krallar ya da manastırlara gelir getirici işlevlerini açıkladıktan sonra, kurumsal ekonomi yönünden panayırların nasıl katkılar sunduğunu açıklamış ve hem yerel hem de ulusal düzeydeki sistemlerle nasıl entegre olduğunu göstermiştir.

Fritz Lerner (1992), “Die Haupthandelswege zur Frankfurter Messe” başlıklı çalışmasında Frankfurt Panayırı’na dair yeni bulguları açıklamış ve Frankfurt örneğinden panayırların ticaretin gelişimine katkıda bulunduğunu, ticaretin mekânsal örgütlenmesinde panayırların kritik bir rol oynadığını belirtmiştir.

Friedrich Bothe (1932), Frankfurt panayırı örneği üzerinden panayırların kentsel ekonominin gelişimine ve bölgesel uzmanlaşmaya sağladıkları katkıdan bahsetmiş ve bunların oldukça etkili ve teşvik edici organizasyonlar olduğunu savunmuştur.

Henri Dubois (2015), çalışmasında Orta Çağ Fransa’sındaki panayırları incelemiş ve panayırların çok boyutlu yapısını ortaya koymuştur. Panayırların sadece ürünlerin satıldığı yerler olmadığını, ayrıca kambiyo senetleri ve finansal işlemler için bir para piyasası olarak merkezi bir rol oynadıklarını savunmuştur.

Henri Pirenne “Ortaçağ Avrupası’nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi” (2005) ve “Orta Çağ Kentleri” (2000) adlı eserlerinde, Roma İmparatorluğu’nun çöküşünün ardından ekonominin daralması ve otarşik bir yapıya bürünmesinin ardından nasıl

canlandığı ve genişlediğini kapsamlı bir şekilde açıklamıştır. Pirenne panayırların sadece pazarlar olmaktan öte uzun mesafeli ticaretin yeniden örgütlendiği yerler olduğunu ve şehre dayalı ekonomik ve sosyal yapının yeniden inşasında kilit bir rolde bulunduklarını savunur. Ayrıca, panayırların kentlerin oluşumunda da teşvik edici rollerini savunur ve burjuva sınıfının yükselişine de zemin hazırladıklarını belirtir.

Herbert Heaton (1985), Pazar ve panayır sistemlerinin ekonominin genişlemesine katkıda bulunduğunu savunur, ayrıca panayırların yerel ekonomilerin bölgesel piyasalara entegre olmasında kilit bir rol oynadıklarını belirtir.

Immanuel Wallerstein (1992), Tarihsel Kapitalizmin kökenlerini açıkladığı kitabında, panayırların ticaretin merkezileştiği, mal değişiminin örgütlendiği ve ilk sınıfsal ayrımların şekillendiği organizasyonlar olduklarını vurgular. Ayrıca, panayırlar Wallerstein'e göre erken dönem dünya ticaret kurumları olmalarıyla da öne çıkmaktadır.

Jacques Le Goff'un iki eseri "Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri" (2018) ile "Ya Paranı Ya Canını" (2021) birbirini tamamlar niteliktedir. İlk eserinde Orta Çağ'da on üçüncü yüzyıldaki ticari devrimi ele alan yazar, tüccarların ve bankerleri toplumdaki mesleki ve politik işlevlerini inceler. Sözleşme yapma, kredi verme ve sermaye biriktirme gibi pratiklerin dönemin kilisesine ve otoritelerine rağmen nasıl sürdürüldüğünü açıklar. Bunun kilisenin dünya görüşüne tam olarak zıt bir yaşam biçimi olduğunu belirtir. İkinci eserinde ise faiz, zenginlik ve para kavramları ile lanetlenen Murahabacıyı ele alır ve Orta Çağ toplumlarının para ve ticaret ile dini ve kültürel düşüncelerinin nasıl çatıştığını açıklar.

John Munro (2000), çalışmasında panayırları tekstil ticareti ve işlem maliyetleri gibi konular çerçevesinde incelemiştir. Panayırların yüksek işlem maliyetlerinden kurtulmak isteyen tüccarlar için dönemine göre ikinci bir yol sunduğunu savunan yazar, panayırların yalnızca ticari değil kurumsal ve yapısal değişimlerin de bir parçası olduğunu belirtmiştir.

Michael Postan (1978), Orta Çağ'daki tarımsal üretim ve ekonomik problemleri incelediği eserinde, doğrudan panayırlardan bahsetmese de kırsal

kesimdeki ekonomik faaliyetlerin ve artı değeri işleyiş biçimlerinden çokça bahsettiğinden bu ürünlerin satıldığı ve uluslararası arenada pazarlandığı pazar ve panayırların da ekonomide yarattığı pozitif etkiye değinmiştir.

Marc Bloch (1939), “Feodal Toplum” adlı eserinde Orta Çağ’daki temel örgütlenme biçimi olan feodalizmi tüm yönleriyle açıklamış ve panayırların nasıl bir atmosferde kurulduğunu anlamak için temel kaynaklardan birini literatüre katmıştır. Feodalizmin sınırlarını aşarak ticari ve sosyal etkileşim organizasyonları olan panayırların ekonomik ve sosyal olarak pozitif bir etkisi olduğunu savunmuştur.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Orta Çağ’ın genel özellikleri ortaya konmuştur. İkinci bölümünde Orta Çağ’da panayır olgusunun genel hatları açıklanmış ve önemli örnekleri incelenmiştir. Üçüncü bölümünde ise bu olgunun ekonomik, siyasi ve günümüze olan etkileri anlatılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORTA ÇAĞ

Orta Çağ, beşinci yüzyıl ile on beşinci yüzyıl arasındaki tarihi dönemi ifade eder. Bir milenyum süren bu kaotik dönem, Akdeniz coğrafyasına ve Avrupa'nın büyük bir kısmına hükmeden Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ve topraklarını kuzeyden gelen barbar halkların istila etmesiyle başlamıştır. Karanlık Çağ olarak da adlandırılan bu dönemde, Cermen savaş lordları, Batı Roma'nın bıraktığı boşluğu doldurarak kendi küçük yönetim bölgelerini oluşturmuşlardır (Yurduseven, 2023: 2). Orta Çağ insanları yaşarlarken elbette bu dönemin 'Karanlık Çağ' olarak adlandırılacağına farkında olmamışlardır (Power, 2019: 37). Roma'nın düşüşünün zamanının insanları üzerindeki etkisinin tam olarak bilmediğimiz gibi, döneminde bu olgunun şu an okuduğumuz kadar keskin bir şekilde oluşup oluşmadığı da belli değildir. Muhtemelen Roma'nın yıkılışından haberdar olan kitle, toplam nüfusun oldukça küçük bir bölümü olmuştur. Roma'nın yıkılışından sonra yavaş ancak gözle görülür bir değişim olmuştur. Dokuzuncu yüzyılın sonundan on birinci yüzyıla kadar Avrupa izole bir yapıya bürünmüştür. Dokuzuncu yüzyılın sonu Batı Avrupa'nın ekonomik gelişiminin en durağan olduğu zamandır. Akdeniz'in artık bir Avrupa gölü olmaması ve bundan ötürü sekteye uğrayan ticaretle beraber barbar akınlarının yarattığı siyasi karmaşa, toplumda oluşan düzensizliğin en yüksek noktasına varmasına neden olmuştur (Pirenne, 2000: 63).

Avrupa ekonomisi, sekizinci yüzyıldan sonra tamamen tarımsal bir duruma dönmüştür. Toprak, tek yaşam ve zenginlik kaynağı konumundadır. Taşınabilir zenginliklerin o dönemde ekonomik hayatta bir değeri yoktur (Pirenne, 2005: 15). Bazı tarihçiler, özellikle Akdeniz dünyasında ticaretin tamamen sona ermediğini ve Bizans ile İslam dünyası arasında belirli ticari ilişkilerin devam ettiğini savunmaktadır.

Orta Çağ'da toplum, feodal beylerin kontrolündeki kapalı ve kendi kendine yeterli ekonomik birimlere bölünmüştür. Bu feodal yapılar, yalnızca içsel

ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, dışarıyla olan ticari ilişkileri de büyük ölçüde sınırlamıştır. Bu yerel ve kapalı ekonomi, toplumsal düzenin temel taşını oluşturmuştur. Ticaretin yerel bir görünümde olmasının en önemli sebeplerinden biri, yolların yeterli olmamasıdır (lgen, 2013: 1).

Bu bölümde Orta ağ'ın iktisadi yapısını daha iyi anlamak adına dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikleri analiz edilecektir. Özellikle Kilise'nin ekonomik gücü ve feodal sistem içindeki rolü, tüccar ve bankerlerin yükselişi ile ticaretin dönüşümü gibi başlıklar ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

1.1. Orta ağ'da Siyasi Yapı

Roma İmparatorluğu, nc yüzyılın sonunda bir Akdeniz kavimler topluluğu görüntüsündedir. Ren, Tuna, Fırat ve Sahra'ya uzanan sınırlarının işlevi, imparatorluğu dışarıdan tehdit eden unsurlara karşı koruyan dış savunma hattının karakolları olmalarıdır. Fakat Germen kabileleri istilalar döneminin başından beri yılmadan Akdeniz kıyılarına ulaşmaya çalışmış ve bunu bir noktada başarmışlardır. Bu istilaların amacı Roma İmparatorluğu'nu yıkmak değil, ona sahip olmak ve deyim yerindeyse onun "keyfini çıkartmak" olmuştur. Cermen kabilelerinin işgali, Roma'yı barbarlaştırmıştır, fakat Germenleştirmemiştir. Akdeniz'in siyasi düzende etkisi o kadar büyük olmuştur ki, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı (476) bile, tarihin izleyeceği yoldan onu saptırmaya yetmemiştir (Pirenne, 2005: 15). Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Orta ağ Avrupa'sının temellerini atmak Frank İmparatorluğu'nun yazgısı olmuştur (Pirenne, 2005: 27). Avrupa bu dönemde kaotik bir yapıya sürüklenmiş ve Cermen savaş lordlarının işgal ettiği topraklarda yerel yönetimler kurmasıyla feodalizm ortaya çıkmıştır. Feodalizm, Roma'daki yapının tersine, toplumsal ilişkilerin tümünü itaat ve koruma alışverişine indirgemiştir (Yurduseven, 2023: 4). Bu ideoloji, insanlar tarafından, Batı Roma'nın köleci düzeninin bir sonucu olarak benimsenmiştir. Feodalizmin en önemli özelliklerinden biri; iktisadi, siyasi, hukuksal ve kültürel tüm yapıların atomize olması ve yerelleşmesidir. Bu sebepten Orta ağ Avrupası çoğunlukla içe kapalı ve birbirinden bağımsız birçok yönetim biriminin yan yana görüldüğü dağınık bir yapı sergilemiştir (lgen, 2010: 3-9).

Orta Çağ'da toplumun temelinde yatan en büyük siyasi ilke, siyasi otoritenin tüm topluluğun otoritesi olduğudur. Bu ilke Orta Çağ topluluğu ile modern topluluğu birleştiren ve Orta Çağ'ın modern topluma kattığı en büyük siyasi buluşlardan biri olmuştur. Eğer otorite tüm topluluğun otoritesi ise, yasa da toplumun yasası olmaktadır. Ayrıca, idari organlar da yetkilerini icra ederken, tüm bu gücü topluluktan almaktadırlar. Orta Çağ'daki siyasi yapının ondan bir önceki dönemin geleneklerine sıkı sıkıya bağlı sanılması yanılgısına karşı, kendi içinde yarattığı buluşları izleyerek anlamaya çalışmak, hem daha bilimsel hem de daha tutarlı bir yaklaşım olmaktadır (Carlyle, 2022: 322). Bu topluluğun otoritesinin en iyi gözlemlenebildiği bölgeler, döneminde kentler olmuştur. Kentler özerk varlıkları için çetin savaşlar vermiş ve belirli hakları merkezi yönetimden elde ederek kendi kültür ve yasalarını ortaya koymuşlardır. Kent, feodalizmin en güçlü olduğu dönemlerde dahi bireysel özerkliğin ve özgürlüğün coğrafyası sayılmıştır. Kentliler, kentli kimliğinin gereği olarak kendilerini hem üstün hem de öncül saydıklarından bu toplumsal otoritenin ortak ve yararlı bir biçimde kullanılmasına yönelik düşünsel ve siyasal atmosferi yaşatıp korumaya çalışmışlardır (Çetin, 2002: 85). Kentlerin bu kadar keskin bir duruşları varken neden yöneticiler tarafından bu kadar kayırıldığı sorulabilir, bunun cevabı ekonomiktir, kralların ve lordların dünyasında kentler, meşru ya da meşru olmayan yollarla biriken büyük servetlerinin yeniden dağıtılacağı koca para ambarları anlamına gelmiştir (Epstein, 2014: 144).

Orta Çağ Avrupası'nda hükümdarın konumu oldukça ilginçtir. Kurumsal olarak tüm güce sahip gibi görünmesine karşın, bütün gücü gerçekte bağımsız olan temsilcilerin kendisine bağlılığına dayanır. Bu hükümdarın konumunu oldukça kırılgan ve güçsüz kılmıştır. Her an vassaları tarafından devrilme tehlikesiyle karşı karşıya olan kralların kurduğu siyasi otorite de oldukça zayıf olmuştur (Pirenne, 2000: 37). Yöneticilerin güçsüzlüğünden ve oluşan güç boşluğundan yararlanan dönemin lordları kendi arazileri üzerinde sorgulanamaz bir otoritenin sahibi olmuşlardır. Onuncu ve on birinci yüzyıldaki Norman istilasından sonra İngiltere'de, arazi sahipleri özgür köylüleri maddi talepleriyle sıkıştırarak sosyal ve ekonomik özgürlüklerini yavaş yavaş ellerinden almış ve onları serflere dönüştürmüşlerdir (Epstein, 2014: 56).

Feodalite, özellikle Orta Çağ Avrupası'na özgü bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi, diğer bölgelerdeki büyük toprak sahiplerinin o bölgelerdeki hükümdarların bir uzantısı gibi görünmesine rağmen, Avrupa'da büyük toprak sahiplerinin hükümdardan ayrılan güçler olarak görülmesidir. Bunun sonucu olarak, Orta Çağ Avrupası'nda büyük toprak sahipleri merkezi otoriteye karşı direnç odakları haline gelirken, Rusya ve Doğu ülkelerinde bu yönetim birimleri merkezi hükümetin bir uzantısı gibi algılanmışlardır (Ülgen, 2010: 15). Feodalizmin tarımın etkin işleyişine ve dolayısıyla Orta Çağ'daki en önemli kaynak olan toprağa bağlı bir ekonomik etkinliğe bağlıdır. Tarım en önemli faaliyettir. Ekonomik yapı olabildiğince otarşik yani dışa kapalı bir biçimde var olmuştur. Sosyal yönünü ise arazinin işlenmesini sağlayan serf ile arazinin mülk sahibi olan senyör arasındaki ilişki tayin etmiştir. Aslında bu ilişki başından bir alt-üst ya da sömüren-sömürülen ilişkisidir. Bu iki rol arasında bariz bir eşitsizlik göze çarpmaktadır (Aydemir ve Genç, 2011: 229).

“Birinin adamı olmak”, Orta Çağ siyaseti jargonunda bundan daha güçlü bir anlamı olan bir cümle yoktur. Kurumların gücünün oldukça sınırlı olduğu bu dönemde insanlar kişiler arası ilişkilerin dayattığı bir kurallar silsilesinin içinde yaşamışlardır. Siyasette de ekonomide de sosyal ilişkilerde de bu kurallar silsilesi oldukça belirgin ve buyurucudur (Bloch, 1939: 227). Klasik anlamda bu adamlardan biri hizmet etmek ister ve diğeri ise efendi olmaya isteklidir. Elini uzatarak ya da dudağından öperek efendisine biat eder ve Orta Çağ'ın en bozulmaz bağlarından birini aralarında oluştururlar, bu bağ o dönemde bir baba ile oğlu arasındaki bağdan bile üstün sayılmıştır (Bloch, 1939: 228). Devletin ve kurumların gerekli güveni vermediği bir ortamda, insanların bu biat bağı ile bağlanabileceği efendilerini aramaktan daha meşru bir hakkı ve bunu aramaktan daha gerekli bir ihtiyacı olmamıştır. Tarihin tümünde en büyük ve acil ihtiyaçlardan biri olan güvenlik ihtiyacı, Orta Çağ'ın tekinsiz atmosferinde önemini kat be kat arttırmıştır. Kişiler kendilerini güvende tutacak bir efendi ararken, efendi de topraklarını güvende tutacak ve işletecek insanlara ihtiyaç duymuştur. Bu vassal-efendi dikatomisi, Orta Çağ'ın tüm olgularının temelinde yer edinmiştir (Bloch, 1939: 231). Orta Çağ siyasetinde aidiyet ve biat çok önemlidir. Krallar toprak dağıtırken gelirlerden önce, kimlerin biat ilişkisi ile kendisine bağlandığını önemsemişlerdir. Bunun en önemli

göstergelerinden biri, fief verilmeden önce uygulanan biat törenleridir. Bu törenler toprak verilen kişilerin krala olan sadakatini gösterdikleri sembolik uygulamalarla icra edilmiştir. Ancak bu törenden sonra kralın bir temsilcisi olarak görev yapabilmışlerdir. Orta Çağ siyasetinde, sadakat oluşturuu tören, her zaman ücret yaratan törenden önce yapılmıştır (Bloch, 1939: 265). Ayrıca, devletlerin güçlü bir memurlar sistemi kuracak gücünün olmadığı bu dönemde, haberleşme ve yolculukların bu denli zor olduğu bir ortamda, kendi erkini fiilen dağıttığı büyük feodal beylerin oluşu, bu denli kaotik bir ortamın kontrolünün daha rahat sağlanmasına yaramıştır (Bloch, 1939: 243). Bir kral için ülkeyi elde tutmak için sürekli yolculuk yapmak elzemdir. Birinci feodal dönemde kralları en çok yıpratın sebeplerden birisi, içinde bulundukları bu sürekli yolculukta olma halidir (Bloch, 1939: 116). Kralların bu kadar gezmesinin altında yatan sebeplerden birisi de tebaanın siyasi olarak hak ve hukukunun gözetilmediğini düşündüğü durumlarda hızlı ve radikal eylemlere girişip düzenin bozulabilmesidir. Siyasi krizlerin çözümü modern zamanlardan daha uğraştırıcı olabilmıştır çünkü Orta Çağ'da her şeyden önce siyaset bir meşruiyet krizi ile hep iç içe olmuştur (Durgun, 2018: 47). İkinci bir sebep ise bu kadar güç aktarılan lordlar ile kurulan bağları yenileme ihtiyacı ve yöneticileri yerinde denetlemenin yarattığı baskıyı taze tutmaktır.

Şövalye, Orta Çağ Avrupası'nda "askeri fief" olarak adlandırılabileceğimiz özel bir konumda duruyordu. Belli bir kültürün temsilcisi olarak, belli davranış kurallarının ve siyasi tavrın sürdürülmesi için hem bu kültürün yaşayıcısı hem de öğreticisi olması gerekiyordu. Şövalye, kiliseye karşı Galileo'yu, gericiilere karşı "modernleşmeyi" savunan kültürün temelinde yatan ilkelerin tümünü hayatına adapte etmekle yükümlüydü. Eski ilkelere karşı yeniliği savunan, muhafazakâr kurumların karşısında "özgürleştirici" bir rol edinen şövalyeler, bunu refleksif bir politik bilinçle yapmışlardır. Bu sebeple burjuvanın aristokrat toprak sahibine olan isyanı, döneminde şövalyece bir eylem olarak algılanmıştır (Wallerstein, 1992: 65). Savaş zamanı senyörleri için savaş hizmeti veren şövalyeler, barış zamanlarında hem ganimet getirilerinden yaralanamadıkları hem de işlevlerini yitirdikleri için ekonomik olarak avantajsız bir konuma düşmüşlerdir. Artık onların hizmetlerine ihtiyaç duymayan senyörlerinin küçümsemelerine maruz kalmış; altın mahmuzları yerine demir mahmuz takmış; zırhlı atları yerine köyde kullandıkları ağır koşum

atlarını almış olarak görülmektedirler. Onlar için böylesine ekonomik ve psikolojik bir yıkım olarak tecelli eden barış, tüccarlar ve köylüler için özgürce kazanabilecekleri ve yaşayabilecekleri zamanları imlemektedir. Bu da Orta Çağ toplumunda bazı kesimlerin savaş çıkırtkanlığı yapmalarını ve bazı kesimleri çağın ötesinde bir barış istemiyle yöneticileri baskılamaya çalışmalarının nedenini bize göstermektedir (Bloch, 1939: 439).

Toprağın satılması, Orta Çağ insanı için en son çare olarak başvurulabilecek bir yol olarak görülmüştür. Özellikle toprağın fief olarak verilmesi veya sadaka olarak kiliseye bağışlanması mümkünken satışına karar vermek, bu kararı veren için toplumun değerlerini karşısına almak anlamına gelmiştir. Tüccarların çabaları ve siyasi güçlerini arttırmaları sonucunda on ikinci yüzyılda, “sadaka” veya “devir” adı altında olamadan doğrudan satış yapılabilen bir siyasal zemin oluşturulmuştur. Büyük burjuvaların toprak sahibi, yani soylu olabilmelerinin önünü bazı ülkelerde gerçekleştirdikleri kararlı ve cesur tutumlarının siyaseten bunun yolunu açmasıyla mümkün olmuştur (Bloch, 1939: 211). Burjuvazi öncelikle köylüleri özgürleşmesi için çalışmıştır. Bunu yapmasının iki sebebi vardır; birinci sebebi, feodalite ile olan mücadelesinde köylüleri kendi tarafına çekmeye çalışmak. İkinci sebep ise daha iktisadi bir kaygıdan doğmuştur: Köylüleri kaybederek emek gücünden yoksun kalan senyörlerin topraklarını satın alarak zenginleşmek. Ayrıca özgürleşen köylülerin kente göç etmesi sonucunda bollaşan işçi sayısı, emeğin fiyatını düşürmüş ve burjuva için ucuz iş gücü sağlamıştır (Le Goff, 2018: 63). Venedik gibi devletlerde siyasi kurum, tüccarlarını ana karaya bağlanmaları için motive etmeye çalışmış ve aidiyet hissi oluşturmak için çeşitli yaptırımlarda bulunmuştur. Venedik devleti tüccarlarının rahat ticaret yapabilmesi için elinden gelen her türlü rantı sağlaması dışında, hile ve haksızlık yapan tüccarları da cezalandırarak adil ve güvenli bir ticari ortam oluşturmaya çalışmıştır (Kallioinen, 2020: 13).

Rusya ve doğu ülkelerinde fief (tımar) topraklarında yaşayanlardan beklenen, senyör için belirli hizmetleri yerine getirmeleriydi. Angaryalar ve savaş zamanı askerlik hizmeti gibi hizmetlerin yanında ekonomik olarak kendi kendilerine yetmeleri amaçlanmış, bunlar üzerinden bir gelir elde edilmesi fikri doğuda Orta Çağ’ın sonuna kadar oluşmamıştır. Fakat Batı Avrupa’da durum bir geçiş dönemi sonrasında tam tersi olmuş, artık hizmet anlamında hiçbir şey beklenmeyen fiefler,

öncelikle verimli gelir kaynakları olarak görülmüşlerdir (Bloch, 1939: 310). Bu gelir kaynakları lordların git gide zenginleşmesini ve zaman zaman devletlerden daha varlıklı görünmesini sağlamıştır. Devlet, vergilerinin ve gelirlerinin bireylerin tek başlarına erişemeyeceği bir seviyede olması gerektiğini çok erken dönemlerden beri fark etmiştir. Yönetimin temel unsurlarından biri şudur: Herhangi bir özel cemaatin veya bireyin varlığıyla kıyaslanamayacak kadar fazla birikime sahip olmak (Bloch, 1939: 613).

Orta Çağ hukuku genel olarak sözel bir karakterde olmuştur. Anlaşmalar çoğunlukla sözle yapılmıştır. Sözleşmeler güven ve itibar üzerine kurulmuştur. Bir noktada, sözlü ifadeleri kayda almanın bireysel çıkarlar açısından çok daha yararlı olduğu görülmüştür. Krallığın zayıflığından, hukukun muğlaklığından ve zaman zaman insanların okuma yazma bilmemesinden yararlanan bir grup, yazıyı neredeyse üstün gelmelerini meşru kılan bir tür silah olarak kullanmışlardır (Epstein, 2014: 42). Orta Çağ'da belli bir bölgede yaşayan tüm insan toplulukları kendilerine göre hukuk kuralları geliştirmişlerdir. Bu sebepten bir tüccar işi gereği bir yerden bir yere giderken farklı hukuki bölgelerden de geçerek yolculuk etmiştir (Bloch, 1939: 183). Ayrıca yönetimin de ne kadar başarılı olduğu, üstlerin astlara sözünü geçirip onları dizginleyebilmeleriyle alakalıdır. Haberleşmenin ve yolculukların inanılmaz zor olduğu bir dönemde, ortak hukuk kuralları yönünde emir vermek ya da teftiş etmek de yönetimler için oldukça zor olmuştur. Örneğin, iyi bir yönetici olarak görülen Kral Charlemagne, bu dezavantajları gidermek için, müfettişler yollamış, toprağın haklarının hayat boyu kontlara bağlanmasına karşı çıkmış ve verilecek tımarları sınırlamıştır (Heaton, 1985: 70). Fakat durum her zaman böyle olmamıştır, yöneticilerin siyaseten güçsüz olduğu güvensizlik zamanlarında, belli siyasi gruplara ekonomik ayrıcalıklar tanındığı da görülmüştür. Örneğin, Fransa'da soylulara vergi muafiyeti uygulandığı dönemde, Fransız yöneticiler soyluların desteğine muhtaç olmuşlardır. Bunun sebebi, tarihlerdeki en büyük tehditlerden biri olan Yüzyıl Savaşları'nın devam etmesi ve güvensizlik ortamının kontrol edilemez bir noktaya doğru sürüklenmesi olmuştur (Genç, 2022: 126). Zaman zaman büyük toprak sahipleri, borç verdikleri ya da zor zamanlarında yanında oldukları yöneticileri olan krallardan, memurlarının onların topraklarına girmesini engelleyen yasal yaptırımlar olan "*immunitas*" haklarını almışlardır. Böylece bir noktada toprağın denetlenemez

ve müdahale edilemez tek efendisi olmuşlar ve dolayısıyla halkın da üzerinde sarsılmaz bir tahakküm kurabilmişlerdir (Heaton, 1985: 70).

Orta Çağ siyasetindeki bir başka önemli grup ise loncalardır. Loncalar genellikle belli bir zanaat ya da iş kolundaki üyelerin doğal bir şekilde toplaşıp kurdukları birlikler olmuştur. Üyelerin birbirleri ile yardımlaşması için kurulan bu gruplar, zamanla kalabalık topluluklara dönüşmüş ve siyasi bir güç odağı haline gelmişlerdir (Epstein, 2014: 125). Loncalar yapı ve işleyiş bakımından, başlarında bir efendi ya da usta olmadığı için komün statüsünde değillerdir. Temelde belediyeye ait organizasyonlar olmuşlardır (Ülgen, 2013: 3). Bunlar gönüllü birlikler olmasına rağmen kendi iç tüzükleri ve kurallarına uyulmaması halinde verilen cezaları bulunmaktadır. Bu cezaları kabul etmek istemeyen üyelerin istedikleri zaman lonca üyeliğinden çıkma hakları vardı. Loncaların asıl isteği, çoğu bölgede, yaptıkları iş kolu veya zanaate göre mevcut yönetimin onlara sağlayacağı siyasi veya ekonomik bir özerkliktir. Bir süre sonra emek aristokrasisi olarak belli ayrıcalıklar edinmişlerdir (Ülgen, 2013: 9). Örneğin Floransa'da 1138 yılında mahalle ve cemaat derneklerini temsil eden konsüllere 1150'den sonra meslek birliklerini temsil eden konsüller de katılmıştır. Şövalye ve tüccarların konsülleri atandıktan sonra 1200 yılına gelindiğinde artık tüm büyük loncaların kendine ait bir konsülü atadığı görülmektedir (Nicholas, 1997: 162).

Genel olarak bakıldığında Orta Çağ siyasi yapısının en önemli ilkesi, tüm siyasal otoritenin sözleşmeden doğmuş olmasının kabulüdür. Bu kabul, siyasal özgürlük ilkesinin somutlaşmış halidir. Her ne kadar bir kralın hükmü altında yaşasalar da, Orta Çağ insanları temelde özgür insanlardı, çünkü efendilerini seçme hakları her zaman kendilerinde bulunuyordu. Her bireyin efendisini seçme hakkın kutsal ve tüm meşru otoriteler tarafından kabul edilmiş bir haktı. Bu bakımdan, siyasal özgürlükler anlamında toplumların kendi kendilerini yönetmeleri ilkesinin temelleri Orta Çağ'da atılmıştır denebilir, elbette bunun modern toplumlardaki haline gelmesi altı yüzyıldan fazla sürmüştür (Carlyle, 2022: 327).

1.2. Orta Çağ'da Ekonomik Yapı

Orta Çağ'daki ekonomik yapı, temeline toprağı koyan bir sistemdi. Toprak sahibi olmak, o dönemde, zenginlik ve özgürlüğe sahip olmak demektir. Taşınabilir zenginliklerin değeri olmadığından ticaret yok denecek kadar azdı. Feodal birimler, kendi kendilerine yetebilecek bir şekilde üretim yapıyor, otarşik (dışa kapalı ekonomiler) olarak örgütleniyorlardı. Ürün fazlası olduğunda bunu satabilecekleri bir pazar dahi yoktu. Bu sebepten çoğunlukla para da kullanılmıyordu. Vergiler nakdi değil aynı olarak alınıyor, para yerine ürünlerle ödeniyordu. Değişim ekonomisinin yerini tüketim ekonomisi almıştı, artık malikâneler dış dünya ile bir ticaret yürütmüyor, kendi küçük dünyalarını oluşturup onun sınırlarının arasında yaşıyorlardı (Pirenne, 2000: 40). Dokuzuncu yüzyılın sonu, Akdeniz ticaretinin sekteye uğraması sebebiyle Orta Çağ Avrupası'nın ekonomik etkinliğinin en düşük düzeye indiğı zaman dilimidir. Ayrıca barbar akınlarının yarattığı siyasi endişenin ve toplumsal düzensizliğin de en yüksek seviyeye ulaştığı zamandır. Yollar oldukça bozuk ve kullanılamaz hale gelmiş, hayranlık uyandıran Roma yol şebekesinden eser kalmamıştır (Pirenne, 2000: 63). Yine de insanlar bu kentlerin etrafında belki ticaretin hala sürdüğü nadir yerler olmasından, belki de toplumsal alışkanlıklardan ötürü kümelenmekten geri durmamışlardır. Bu kentler doğal iletişim yollarının ve yerleşkelerin ortalarında bulunduğundan yeni gelenler de eski kentlerin gölgelerinin üzerine kurulmuşlardır (Pirenne, 2000: 79). Roma'nın yıkılışından sonra oluşan güç boşluğunda en çok güçlenen uluslardan biri Viking'lerdir. Vikingler temelinde korsanlık alışkanlığından gelen ve ticaretle alakası olmayan, yağmaladıkları ganimetlerle zenginleşen bir millettir. Pirenne'ye göre, korsanlık ticaretin birinci aşaması olduğundan, Avrupa'daki ticaretin asıl başlatıcılarını da Viking'ler olarak görmektedir (Pirenne, 2005: 32). Epstein de Pirenne'yi destekler biçimde sermayenin yağmadan ve korsanlıktan elde edilen ganimetlerden oluştuğunu belirtmiştir (Epstein, 2014: 85). Ayrıca ticaretin insan doğasına uygun bir şekilde, onun macera ve kazanç arayışına denk düştüğü için bulaşıcı olduğunu da savunmuş (Pirenne, 2005: 36), fakat sonrasında bu "kısır" faaliyetin elbette tarıma gerek duyduğunu da eklemiştir (Pirenne, 2005: 37).

Tamamen tarım düzenine geçmiş görünen Orta Çağ ekonomisinde ticaret, zorunlu haller dışında görünmüyordu. Tacir, zorunluluklar nedeniyle var oluyor ve

bu şartlar ortadan kalktığında ortadan kalkıyordu. Alım satım kimsenin gerçek işi değildi, ortaya çıkan ihtiyaçların giderilmesi için yapılması zorunlu bir etkinlik olarak görülüyordu (Pirenne, 2005: 18). Elbette bu durumun nedeni insanların ticarete yabancı oluşları değildi. Temelde, pazarlar arasındaki bağlar ortadan kalmış ve pratik olarak ticarete uygun olmayan bir durumda kalınmıştı. Orta Çağ insanı ticaret yapmak istese bile yapamazdı, çünkü elinde artı ürünü olsa bile, onu satacak bir pazardan yoksundu (Pirenne, 2000: 41). Ayrıca, o dönemde toplumları ayakta tutan şey bir noktaya kadar kendi kendine yetecek biçimde üretim yapmaktı, modern toplumlar gibi alışveriş üzerine bir varlık geliştirmemişlerdi (Bloch, 1939: 122). Ticari hayatın yokluğu, ticari sözleşmelerin de sonunu getirmişti, dolayısıyla ayrı bir hukuka ihtiyaç duyulmamıştı. Fakat sonrasında ticaret canlandığında, tüccar grupları mevcut hukukun yavaşlığından ötürü işlerinin aksadığını fark edecek ve kendilerini has bir hukuk biçimi yaratacaklardı (Bloch, 1939: 527). Tarım alanlarının tümü açılmasına rağmen, eski verimsiz tekniklerle tarım yapıldığı için ürün miktarı artan nüfusun ihtiyacını karşılayamamıştır. Ayrıca ürün kıtlığı fiyatların artmasına neden olmuş ve köyden kente yoğun bir göç yaşanmıştır (Genç, 2022: 147). Tarım alanlarına kıyasla hızlı artan nüfus, feodal yönetimlerde emeğin ucuzlamasına sebep olmuş ve feodalite açısından çözücü bir etki yapmıştır. İşgücünün işlenecek topraklara oranla fazla olması, feodal beylerin serflere olan ihtiyacını azaltmış, serflere de bir özgürlük alanı sağlamıştır. Yeterli işgücünden fazlasına sahip olan lordun artık yönettikleri üzerinde o kadar da sıkı bir kontrol mekanizmasına ihtiyaç duymaması, hem feodalizm hem de serflik kurumu üzerinde çözücü bir etki yapmış, insanları görece özgürleştirmiştir (Ülgen, 2010: 12). Feodalitenin çözülmesi ve kente göçler, ticari canlanmanın ana aktörü olan profesyonel tüccarlar sınıfını ortaya çıkarmıştır. On birinci ve on ikinci yüzyılda oluşan bu ivmelenmenin asıl sebebi uzun mesafeli ticaretin Avrupa ekonomisine geri dönmesidir. Uzun mesafeli ticaretin dinamik yapısı nedeniyle, ekonomik canlanmadaki rolü oldukça büyüktür (Kalloinen, 2020: 2-3). Uzun mesafeli ticaret sadece malların taşınıp getirildiği basit bir alım satım etkinliğinden öte, kültürlerarası etkileşimi sağladığı için toplumsal gelişimi de etkileyen bir olgu olmuştur (Ülgen & Çaylı, 2017: 1). Kentlerde ve köylerde başıboş dolaşan, manastırlardan topladığı sadakalarla geçinen, beden işçisi olarak çalışan, ücretli askerlik yapan ve eşkıyalığa soyunan insanların sayısının

artması, sistemin yeni bir döneme girdiğini gösterir niteliktedir. Toprağın ve tarımın dışında geçim sağlayabilecekleri bir yol arayan bu insanlar, ticarete yönelmişlerdir (Ülgen & Çaylı, 2017: 4).

Onuncu yüzyılda şartların etkisiyle ekonomi farklı bir görünüme bürünmüştür. Nüfus artışı ile beraber toprakların tarıma açılması sağlanmıştır ve bu etkinlik on ikinci yüzyıla kadar kesintisiz sürmüştür (Epstein, 2014: 37). Avrupa, bu yolla kendi kendini “kolonileştirmiştir”. Aynı yüzyılda meslekten tacir sınıfının kara Avrupası’nda yeniden ortaya çıkışı da görülmüştür. Elbette nüfus artışının bu olguya doğrudan bir etkisi vardır. Tüccarların gelişimi başlangıçta oldukça yavaş olsa da zaman ilerledikçe ivmelenmiştir. Tarımsal bir uygarlıkta kendine yer bulamayan insanların kaderi, tehlikeli ve uzun yollarda, gezgin tüccarlık yapıp hayatlarını kazanmaya çalışmak olmuştur (Pirenne, 2000: 66-67). Her kent, çevredeki kırsal bölgenin pazarı olmuştur. Kente göçen toprak köleleri, kentteki özgür hava ile beraber ticarete yönelmişlerdir. Kent aynı zamanda feodal beyin kışlık barınağı olmuştur. Kent, kurulduğu yerin uygunluğu ve Akdeniz’e yakınlığı oranında gelişmiş bir ticaret merkezi özelliği göstermiştir (Pirenne, 2000: 18). Bu kentlerden en önemlilerinden biri olan Venedik uzun bir süre ticari bir merkez görevi üstlenmiştir. Coğrafi konumu ve filosu, onu barbar akınlarından ve işgale açık bir yer olmaktan korumuş ve bu sayede uzun bir süre güçlü kalmasını sağlamıştır (Epstein, 2014: 35). Venedik ayrıca papalıkla güçlü bağlar kurmuş ve Haçlı Seferlerinde muazzam roller üstlenmiştir. Böylece Amalfi, Kudüs’ün bir mahallesi ve Kudüs krallığında serbest ticaret yapma hakkı kazanmıştır. Bir noktada Kudüs’te kendi ticari mahkemelerini bile kurdu (Heaton, 1985: 149). Bu başarıları ile beraber, eskiden Bizans’ın hizmetkârı olarak görülen bir dükalılık olan Venedik, birkaç hamle sonrasında onun bir ortağı gibi görülmeye başlanmıştır. Bizans’a ait tüm topraklarda neredeyse vergisiz bir şekilde ticaret yapma hakkını kazanmışlardır ve böylece hali hazırda güçlü olan ekonomilerine güç katmaktan geri durmamışlardır (Özdemir, 2020: 428). Elbette Venedik’i bu kadar güçlü kılan şey toplumsal bir deha değildir, her yerde geçerli olduğu gibi bunu sağlayan olgu toplumsal ihtiyaçtır (Pirenne, 2005: 111).

Orta Çağ siyasi hayatında oldukça önemli olmalarının yanında Orta Çağ’ın ticari hayatında da loncaların oldukça önemli bir yeri vardı. Üyelerini koruyup kollamasının yanında, mevcut ekonomik sistemi korumacılık olgusu ile hem

kısıtlıyor hem de koruyorlardı. Kent pazarlarında yabancı tüccarların satış yapmasının engellenmesi loncaların bu korumacı karakterinin bir uzantısıydı (Ülgen, 2013: 7). Loncaların sert ve değişmez kuralları, tüm üyeleri için geçerli standartları vardı. Örneğin, bir ustanın ancak belli sayıda makine sahibi olabilmesini ve belli sayıda kişi çalıştırabilmesini şart koşuyorlardı. Bu sayede ustalar belli bir servetin üstüne çıkamıyor ve kapitalistlere dönüşemiyorlardı. Ustalar ancak bu belirlenmiş kuralların dışına çıkıp azami üretim düzeylerini aşmak için adım attıklarında kapitalistlere dönüşmüşlerdir (Le Goff, 2018: 50). Loncalar, belirledikleri işçi sayısının aşılmasının yanında, üretimi kolaylaştıracak veya hızlandıracak buluşlara da karşılardı. Loncalar bu tür verimliliği dolayısıyla üretimi arttıran teknik gelişmeleri bulan ya da kullanan üyelerini hain olarak adlandırıyorlardı. Loncalar için ideal olan, hiç değişmeyen ve ilerlemeyen bir endüstride, durağan bir yapıda kalmaktı (Pirenne, 2005: 206). Elbette bu değişime direnç hep tutuculuk anlamında değildi. Bazı dönemlerde yönetimlere karşı güçlerini birleştiren loncaların siyasi haklar edindiği dahi oluyordu. Örneğin, 1378’de yün işçilerinin Floransa’da çıkardığı Ciompi ayaklanmasının sonucunda, kamu borçlarının faiz ödemeleri askıya alınmış, tuz vergisi düşürülmüş ve tahıl fiyatlarını düşürme girişimlerinde bulunulmuştur. Ayrıca, büyük işletmeleri olan kişilere karşı üretim kotası konulması yönünde talepler de sunulmuştur. Üç loncanın (yüncüler, boyacılar ve gömlekçiler) katıldığı bu hareket, loncaların gerektiğinde işçilerini ve liderlerini örgütleyerek taleplerini yerine getirttiklerine dair iyi bir tarihi örnektir (Epstein, 2014: 273). Elbette zaman zaman siyasi olarak dışlanmış grupların da lonca ustalarına ve ayrıcalıklı insanlara karşı isyan ettiği bilinmektedir. Ustalar bazı dönemlerde kalfaların ustalık belgelerini almalarını zorlaştırıyor, çünkü pazardaki paylarını bölüşmek istemiyorlardı. İsyancılar da belli ekonomik veya siyasi konumların ayrıcalıklarının suistimal edildiğini biliyor ve biriktirdikleri öfke ile onları bu konumlardan dışlayan yöneticilere karşı çıkıyorlardı. Orta Çağ’daki toplumsal çatışmaların çoğunun temelinde belli siyasi ya da ekonomik gruplardan dışlanma veya dezavantajlı bir gruba mahkûm edilmek vardır (Epstein, 2014: 269). Tarihte her zaman görüldüğü gibi, eski düzenden kar eden gruplar, bu değişime karşı çıkmıştır. Bunu salt mevcut düzenin ettikleri karları garanti etmesi sebebiyle değil, toplumun da korunmasının ancak eski düzenin muhafaza edilmesi yoluyla sağlanabileceğini düşündükleri için,

inatla korumacılığı savunmuşlardır (Pirenne, 2005: 62). Loncaların tüccarlara sağladığı destekler yasalarıyla da desteklenmiştir. Örneğin, Blois kentindeki manifaturacı loncasının 14. yüzyıldaki kurallarına göre bir lonca üyesi panayırdan dönerken parasız kalırsa, eve dönmesi için diğer üyelerin ona borç vermesi zorunludur (Kadens, 2004: 59).

Kırsal bölgeler kendini tarıma adarken, kentler de kendini sanayi ve ticarete adanmışlardır. Böylece Orta Çağ boyunca süren toplumsal bir iş bölümü doğmuştur. Ticaret her ne kadar karlı olsa da kısırdır ve tacirleri besleyecek bir tarıma ihtiyaç duyar. Her ne kadar başıboş gezen insanları hızlı kar etme tutkusuyla maceralara sürükleyebilecek kadar çekici bir geçim kolu olsa da, tarım olmadan ticaret düşünülemez. Ayrıca bu iş bölümünün köylülerden çok, yeni ortaya çıkan ve ticaret yapan orta sınıf için daha avantajlı olduğu da belirtilmelidir (Pirenne, 2000: 117). Örneğin Flander gibi bölgeler, bu kadar erken bir dönemde, kumaş üretimi için endüstri diyebileceğimiz yapıda büyük bir düzen kurmuştur. Bunun sonucunda dönemindeki rakipleriyle rekabet edebileceği kalite ve fiyatta kumaş üretimi yapabilmiştir (Pirenne, 2005: 46). Kentsel ekonomi ya da ticaretin ortaya çıkmasındaki en önemli etken özgürlüktü. Özgürlük olmadan gidip gelmek, mal alıp satmak ya da anlaşmalar yapmak olanaksızlaşıyordu. Bu sebepten belli hukuki düzenlemeler ve yapılagelişlerle kentte bulunan herkesin özgür olduğu kabul edilmiş, köyde yaşayanlarınsa toprak köleleri olduğu varsayılmıştır. Bir insanın özgür biri statüsüne erişmesi için, kentte bir yıl boyunca çalışması yetmiştir. Özgürlük ortamı sağlandığında, ekonomik canlanmanın önündeki en önemli etkenlerden biri olan ekonomideki kapalılık çözülmüş, bunun yerini uzun mesafeler arası alışverişler ve daha açık bir ekonomik sistem almıştır (Pirenne, 2005: 57-63). Tüccarların o dönem zenginleşmelerindeki en büyük pay deniz taşımacılığına aittir. Venedik gibi ülkeler, henüz on birinci yüzyıldan itibaren büyük gemilerle yapılan uzun mesafeli ticaretin mümkün olabilmesi adına gemileri hisselerle bölüp riski yaymak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Ayrıca sermayesi olmayan tüccarların da faizle kredi alabileceği bir sistem geliştirmişlerdir. Ticaret gemilerinin, tehlikeli yolculuklarda onlara eşlik edecek savaş gemisi ihtiyacını da o dönem ancak Venedik gibi büyük limanlara sahip güçlü kentler sağlayabilmiştir (Le Goff, 2018: 24). Orta Çağ'daki ticaretin ilk dönemine ait belgelerde yüksek nakliye ücretlerinden bahsedilmiştir.

Yolların kötü, düzensiz ve tehlikeli olduğu bir dönemde bir mala sahip olmak bir şey, onu satılacağı yere götürebilmek bambaşka bir şeydir. Bu sebeple çoğu kez bir malın asıl karlılığını gösteren şey aslında onun ne kadar uzaktan geldiği olmuştur. Onuncu yüzyılda yaşanan ticaret devrimi ile bu aradaki makas azaltılmaya çalışılmış, yollar ve köprüler yapılmıştır. Yolculuklar önceki dönemlere göre daha az riskli kılınmıştır (Cipolla, 2021: 88). Her ne kadar bu nakliye ücretleri düşmüşse de, karadan götürülen ürünler için yine de hatırı sayılır bir vergi ödemek gerekiyordu. Geçiş ücretleri ve her ayrı bölgeden geçerken prenlere ödenen ücretler tüccarları mallarını denizlerden nakletmeye yönlendirdi. Karadan ve nehirlerden geçerken ödenen ücretler denizlerde ödenmiyordu. Belli çıkarsamalara göre denizden malları götürmenin bedeli karadakinin yirmide birine tekabül ediyordu (Cipolla, 2021: 91).

Bu dönemde paranın dolaşımı da iki türlü olmuştur. Değerli metal ve madenlerden oluşan para genellikle uluslararası ticaret ve büyük ödemeler için kullanılırken, “hesap parası” ya da “küçük para” denilen bakır alaşımlı paralar, genellikle işçi ücretlerini ödemek ve yerel alışverişte kullanılmıştır (Cipolla, 2021: 39). Hesap parası denilen paralar bir noktadan sonra ağırlık birimleriyle de karıştırılır oldu (Cipolla, 2021: 36). Para özellikle bir tasarruf konusu olarak görülmemiştir, çünkü Orta Çağ insanı değerli eşyaların da piyasada en az madeni paralar kadar likiditesi olduğunu biliyordu. Bu sebepten tasarruf etmek için gümüş bir şamdan almak, gümüş paraları kasaya koymak kadar güvence sağlayan bir olaydı (Cipolla, 2021: 34). Özellikle kitap gibi eşyalar, oldukça pahalıydılar ve piyasa değerleri çok yüksekti (Genç, 2022: 43). Bir noktadan sonra paranın basılıp yaygınlaşmasıyla, bu tarz takas biçimleri azalmıştır. Kullanılan paraların en yaygın olanı, Roma İmparatorluğu döneminde de dolaşımda olan “*solidus*” olmuştur (Ülgen, Çaylı, 2017: 2). Avrupa’da tedavülde o kadar çok ve güvenilir para vardır ki, bir noktadan sonra hiçbir paranın bir diğeriyle değiştirilemeyeceği kadar belirsiz ve karmaşık bir ekonomik duruma düşülmüştür. Bu tedavüldeki düzensiz ve denetlenemeyen para döngüsünü bir parasal reform ve temel para birimi reformu ile dönüştürmeye çalışsan, dönemin en önemli ticaret merkezi Venedik olmuştur (Pirenne, 2005: 132). Para kullanımının yaygınlaşması nakit hacmini arttırmıştır. On üçüncü yüzyılda bulunan para miktarı dokuzuncu yüzyıldan kat kat fazla olmuştur ve bu da üreticiler adına kar getirici bir olgu olarak her yerde etkisini göstermiştir (Pirenne, 2005: 95).

Elbette üreticilere kar getirmesi her zaman iyi bir olgu olarak görülmemiştir. Örneğin 1300 civarında Paris'te piyasa oynak fiyatları ilk elden tecrübe etmiştir. İki yüz binlik nüfusuyla o zaman Avrupa'nın en büyük şehri olan bir bölgede fiyatların artması ya da azalmasının etkisi başka bölgelere göre daha fazla olsa da, her yerde geçerli olan bir kural devreye girmiş ve şehir halkını kurtarmıştır: Kent ekonomileri kırsaldaki kaynakları her zaman kendine çekmiştir, çünkü fiyatı ne olursa olsun, onu ödeyecek para hep kentte olmuştur (Epstein, 2014: 187). Tehlikenin en ağır kısmını yine köylüler çekmiştir, çünkü depolarında oldukça az tahılları vardır ve genellikle kazandıklarının çoğu da kiracısı oldukları lorda verilmiştir (Epstein, 2014: 186).

Vergilerin yapısı da modern dönemlerden oldukça farklıdır. Örneğin “ondalık” adı altında dini kurumlara ödenecek vergileri bizzat papalık belirlemiştir. Halk bu vergileri mutlaka ödemek zorunda olduğunu hissetmiştir, çünkü ödemezse diğer dünyada başına türlü belalar geleceğine inandırılmışlardır. Vergi konusunda dahi böylesine önemli ve sorgulanamaz bir konumda olan papalık, bu sarsılmaz gücü sonuna kadar kullanmaktan çekinmemiştir. Bazı papalar döneminde papalık, krallardan bile daha zengin olmuştur (Genç, 2022: 131). Orta Çağ insanların sürekli göçtüğü ve ölüm oranlarının oldukça yüksek seyrettiği bir dönemdir, dolayısıyla vergilerin de sık sık yeniden belirlenmesi gerekmiştir. Doğrudan vergiler kent elitleri, fakirler ve ölümlerin bile dahil olduğu tüm halka aynı biçimde uygulanmıştır. Ölmek Orta Çağ'da vergiden muaf olmak için yeterli bir sebep olmamıştır. Vergiler yıllık olarak yaşayanlar üzerinden planlandığı için yıl içinde ölen birinin vergisi onun mirasçıları tarafından ödenmek durumundaydı, ölmek vergiden kaçmanın bir yolu değildir (Genç, 2022: 117). Elbette Feodal lordların yetki alanlarında herkesten eşit alınan bu doğrudan vergiler, kentlerde biçim değiştirmiştir. Kentteki kişilerden toplanacak vergi, kişilerin servetlerine bakılarak belirlenmiştir. Bir piskopos ile bir köylü arasındaki gelir farkını gözeterek bulunan bu vergi sistemi büyük bir buluş sayılabilir. Yalnızca feodal beyin kesesine hizmet eden keyfi bir vergi sistemi yerine, genel yarara tahsis edilen bir ödeme biçimi uygulanmıştır (Pirenne, 2005: 66). Kişilerin servetine bakılarak alınan verginin bir yararı da, hangi alanda vergiler fazla ise, o alanın revaçta oluşunun anlaşılabilmesidir. Örneğin, kentlerde yün veya deri ticareti yapanların ortalamanın üstünde bir vergi ödedikleri, buna karşın ayakkabıcıların ve dokumacıların daha az vergi ödedikleri bilinmektedir. En çok

vergiyi doğal olarak kentin gıda tedarikçileri ve toptancıları vermekteydi (Genç, 2022: 121).

Orta Çağ ticaretinde iklimin ve kıtlığın çok büyük bir etkisi vardı. Ara sıra gerçekleşen kuraklık ve fırtınalar bazı kesimlerde kıtlığa ve yetersiz beslenmeye yol açıyordu. Böyle dönemlerde, (1005-1006, 1032-1035 ve 1195-1197 kaynaklarda çok büyük bir açlığa işaret eder) gıda kıtlığı fiyatları yükseltiyor ve bundan yararlanmak isteyen vurguncu tüccarlara gün doğuyordu. Anlaşılabileceği üzere, yüksek fiyatla da olsa satılabildiğine göre döneminde Avrupa’da yeterli besin vardı, fakat kişiler onları alabilecekleri pazarlara ulaşamıyorlardı ya da yüksek bedelli gıdaya verecek paraları yoktu (Cipolla, 2021: 46). Bir noktadan sonra bu tür felaketlerle karşılaşmak istemeyen bazı yöneticiler, temeli Aristo’dan gelen bir adil fiyat öğretisini talip etmeye ve pazarı buna göre dizayn etmeye başladılar. Prensler artık bir tür fiyat belirleyicisi konuma geldi. Bu konum, ne üreticiyi üretmekten alıkoyacak kadar düşük olmalıydı ne de satın almak isteyenini iflasa sürükleyecek kadar yüksek. Kar gözetiliyordu fakat ancak tüccarın yaşamını idame edebileceği kadar bir kara izin vardı, bunun üstündeki kazançlar faizcilikle ya da stokçulukla itham ediliyor ve açgözlülük günahının içinde değerlendiriliyorlardı (Akalı, 2007: 2). Elbette prensler fiyat belirlerken sadece belirli bir pazardaki belirli bir mal üzerinde belirli bir zaman için fiyat belirlemişlerdir, başka bir pazardaki başka bir zamanda satılan herhangi bir ürünü kapsamaya bu tür uygulamalar tüccarları mallarını daha avantajlı bir şekilde satabilecekleri panayır ve pazarlara gitmeye teşvik etmiştir (Akalı, 2007: 9). Ayrıca bir noktada yönetimler stokçuluğa karşı önlemler almaya başlamışlar ve önceden yiyecek maddeleri almayı ya da toplu olarak satmayı yasaklamışlardı. Bu malların pazara götürülerek belli bir süre sergilenmesi zorunlu kılınmıştır, bu süre içinde de ancak sergilendiği pazarın ahalisi tarafından alınmaları şart koşulmuştur. Kasapların ihtiyaç fazlası etlerini depolamaları, fırıncıların ucuzken buğday stoklamalarının önüne geçecek yasalar oluşturulmuştur (Pirenne, 2005: 195).

Orta Çağ ticaretinin temelini kumaş oluşturuyordu (Pirenne, 2000: 116). Kumaştan sonra en önemli ticari meta ise şaraptı. Lüks tüketim malları içinde ilk sırada olan şarap, Fransa’daki başlıca birkaç bağdan (Bordeaux, La Rochelle ve Oleron) geliyor ve Avrupa’nın hemen her yerine satılıyordu (Heaton, 1985: 142). Alışveriş konusu olan sadece şarap ve kumaş olmamıştır. Zaman zaman lüks

tüketime yönelik süs eşyaları, mücevherler ya da kitaplar da taşınmıştır. Karlılık adına zaman zaman tüccarlar bir yerden diğer bir yere köleler de taşımışlardır (Pirenne, 2000: 23). Asıl kar getiren ticaret biçimi ise yerel pazarlardaki satışlardan ziyade, uzun mesafe ticaretidir (Pirenne, 2000: 93). Uzun mesafeli ticaretin bu kadar karlı olmasının sebebi içinde birçok risk barındırmasıdır: Yavaş iletişim, asimetrik bilgi, tüccarların arasındaki sözleşmelerin uygulanma biçimleri ve farklı farklı yorumlanışlarının olması, bu tür ticareti tehlikeli kılıyordu (Kallioinen, 2020: 10). Bilgi, günümüzde olduğu kadar bir meta olarak Orta Çağ ticaretinde de önem arz etmiştir. Bu bilgi bazen ticari bazense teknik olmuştur (Ülgen, 2013: 6).

Bir sonraki bölümde Orta Çağ'da ticareti etkileyen toplumsal gruplar incelenmiş ve konunun daha iyi açıklanması amaçlanmıştır.

1.2.1. Orta Çağ'da Ticareti Etkileyen Unsurlar

1.2.1.1. Kilise

Orta Çağ'da kilise, dini bir otorite olmasının yanı sıra siyasi bir otoritedir. Papalık, kralların meşruiyetlerini aldıkları bir kurum olarak, hem ruhsal hem de dünyevi bir gücü elinde tutmaktadır. Kralların tacını meşru kılabildiği gibi, onları aforoz da edebilmesiyle oldukça etkili bir kurum olmaktadır (Pirenne, 2000: 54). Kilise'nin Orta Çağ'daki gücünü anlamak için bazı avantajlarına değinmek gerekir. İlk olarak, barbar istilalarının olduğu dönemde, yabancı savaşçıların büyülenme korkusuyla saldırmadığı için ayakta kalan kiliseler ve dini kurumlar, yıkımlardan etkilenmemiştir. İkinci olarak, çok dilli bir coğrafya olan Avrupa'nın bölünmüş yapısına rağmen, kilise tek bir dil (Latince) kullanıyordu. Latince, farklı ülkelerdeki rahiplerin birbirleriyle ortak bir anlam dünyası kurmasına yardım ediyor ve birlik duygusunu destekliyordu. Üçüncü ve en büyük etken, halkın ahiretten korkması ve kiliselere bolca bağış yapmasıydı, bu sayede kilise oldukça büyük bir ekonomik varlığa sahip oluyor ve gücünü pekiştiriyordu (Genç, 2022: 72-73). Sadece bağışlar değil, dini kurumlara ödenen vergiler de kilisenin kasasına gitmiştir. Dini kurumlara ödenecek vergileri papalık belirlemiştir. Bu vergileri halk muhakkak ödemiştir, çünkü ödemezse ahiretini tehlikeye atacağını düşünmüştür. Bu vergiler ve bağışlarla

beraber, bazı papalar döneminde papalık, krallardan bile daha zengin olmuştur (Genç, 2022: 131).

Orta Çağ'daki Hristiyanlık düşüncesinin tasarladığı ve idealize ettiği toplumsal görünüm, nihayetinde üç büyük toplumsal işlevi kabul eden eski Hint Avrupa modellerinden kaynaklanıyordu. Bu işlevlerden ilki dua edenler (*oratores*) yani kutsalla kurulan bağı temsil eden rahipler; ikincisi savaşanlar (*belatores*) yani fiziksel güçlerini kullanarak savaşan savaşçılar ve son olarak çalışanlar (*laboratores*) yani emekleriyle üretici rolünü üstlenen köylüler ve bu sınıflandırmaya sonradan eklenen zanaatkârlardı (Ülgen, 2010: 8). Kilise, tarımsal bir uygarlığa uygun düşer bir şekilde, dünyevi hazları ahiret düşüncesi için feda etmeyi savunuyordu. Önleyemediği, yasaklayamadığı ve açıkça engelleyemediği toplumsal değişimlere karşı hep kuşkuyla bir pozisyonda duran kilise, korumacı yaklaşımını olabildiğince sürdürmeye çalışmıştır. Faizi yasaklaması, hem çağındaki ticari yaşamın hem de gelecekteki iktisadi düşüncenin üzerinde muazzam bir etki bırakmıştır. Sadece bu örnek bile, döneminde ne kadar güçlü bir rol üstlendiğini göstermeye yetecektir (Pirenne, 2005: 38). Keşişler için yaşanabilecek ideal dünyadaki en önemli görüş "*contemptus mundi*" yani "dünyayı reddetmek/dünyayı tahkir etmek" olmuştur (Le Goff, 2018: 66). İdeal olan bu olsa da, kilise elbette belirli bir geliri olmadan sürdürülebilecek bir organizasyon değildir. Öncelikle kilise kendi arazilerinde savaşçılar yetiştiriyordu, bu da oldukça masraflı bir işti. Ayrıca, haçlı savaşlarında da en yüksek bağışları genellikle kilise yapıyordu ki, devlet bütçeleri düşünüldüğünde bu da oldukça pahalı bir harcama kalemiydi. Bu sebepten kilise ekonomik anlamda oldukça önemli bir aktör sayılıyordu (Epstein, 2014: 138). Karolenj döneminde bütün arazilerin yüzde otuzdan fazlası kilisenin hükmündeydi, en kötü döneminde dahi tüm arazilerin yüzde yirmi beş kadarını elinde tutuyordu ki tüm toprakların dörtte birinin kiliseye ait olduğunu gösterir bu bulgular bize genel bir kanıt sunabilir (Epstein, 2014: 40).

Kilisenin yöneticileri de arazi sahibi olabiliyordu. Bazı piskoposlar ve yerel manastırlar oldukça büyük arazilerin mülk sahipleriydi. Bu araziler genellikle dini duyularla uzun süreliğine ve oldukça ucuz biçimde manastırlara kiralanıyor, manastırlar da bunları inanılmaz bir pazarlık gücüyle yerel köylüleri çalıştırarak işletiyor ve varlıklarını diğer toprak sahipleri karşısında güçlendiriyorlardı (Epstein,

2014: 60). Vizigotlar kralların cömertlikle yaptığı bağışlarla öylesine büyük mal varlıklarına sahip olmuşlardır ki, bir noktada Fransa'nın üçte birinin mülkü ellerine geçmiştir. Manastır tarikatları (Cluny ve Cistercien gibi) kurulduktan sonra bağışlar daha da artmıştır. Bir noktada Papa İtalyan topraklarında 5500 km²'lik bir mülkün sahibi olmuştur. Fransa'da bazı piskoposlar 40.000 dönümden fazla toprağa sahip olmuş, Saksonya'da bir rahibe manastırının 11.000 çiftliğe sahip olduğu görülmüştür (Heaton, 1985: 83). Ayrıca bazı arazi sahibi din adamlarının, tarikatların da gücüyle (Örneğin Cluny) arazilerini birleştirerek daha güçlü bir otorite geliştirdikleri de bilinmektedir (Epstein, 2014: 40). Bazı Heretik gruplar, kilise yöneticilerinin bu lüks ve zenginlik içinde süren yaşamlarını eleştirmiş ve onlara karşı çıkmışlardır (Ünal, 2019: 83). Dönemin kilise yöneticileri de özellikle hacı seferlerini düzenlerken bu ayrılıkçı grupları ve Heretik grupları temizlemeye yönelik hamleler yapmışlardır (Ünal, 2019: 81).

Zenginliğine rağmen kilise, tutum olarak parayı tanrının karşısına koymuş ve ticareti meşru bir uğraş olarak görmemiştir. Tüccarlığı ve ticareti zaman zaman yasaklamış, zaman zaman da bunların kabul edilebilir yanlarını belirterek gerekli olduğu kadar yapılmasını, fazlasının günah olacağını belirtmiştir. “Altın seven kişi günahsız olmaz, zira servet onu arzulayanı yoldan çıkarır” düşüncesiyle tüccarlığı açgözlülük günahıyla bir tutmuş ve zaman zaman lanetlemiştir (Le Goff, 2021: 13). Buna rağmen bazı skolastik görüşler ticaretin belli sınırlar içinde yapılmasını yararlı bulmuş ve yine aşırıya kaçmayacak şekilde yapılmasını tüccarın emeğine denk düştüğü ölçüde savunmuştur. Aynı skolastik görüşün özel mülkiyeti de sonuna kadar savunması aslında kilisenin içinde de liberal denilebilecek görüşlerin bulunduğu işaret etmektedir (Akalı, 2007: 1). Hür irade ve kişisel tercihlere dayalı Roma Hukuku alış ve satışlardan doğan anlaşmalar üzerine bir sınır getirmemiş ve bunları düzenleyen yasalar kısıtlayıcı olmamıştır. Orta Çağ'da kilise, bu anlaşmaların adil fiyat ilkesine uygun olması gerektiğini savunmuştur. Adil fiyat, Aristo'nun adalet düşüncesine bağlı bir fikir olmasına rağmen o dönemin Hristiyan düşüncesine de oldukça uygun düşmüştür. Bu fikir uyarınca, prens; bölgedeki fakir halkın alım gücünü aşacak kadar yüksek fiyatlara müsaade etmemeli, fakat kiraya verenler, çalışanlar, zanaatkarlar ve tüccarların da yaşamlarını sürdüremeyecekleri kadar düşük bir fiyat da belirlememeliydi (Akalı, 2007: 3).

Faizi yasaklamasına rağmen dönemin zorunlu faizcisi de kilise olmuştur. Nakde çevrilebilir kaynak bakımından en büyük varlığa sahip kurum olması, onun bu rolü üstlenmesini mecburi kılmıştır. Buhurdanlıklar, şamdanlar, bardaklar vs. malların inananlar tarafından bol bol bağışlanması sayesinde borç verebileceği muazzam bir kaynağa sahiptir (Pirenne, 2005: 138). Örneğin İtalya’da Tanrı, kurulan her şirketin doğal ortağı sayılmış ve sanki bir tarafmışçasına onun payı da ayrılmıştır. Kiliseye yapılan bu ödemelere genellikle öncelik verilmiş, çünkü yapılan işlerde tanrının gazabını ticaretlerinin üzerinde bir etki yaratmasından korkulmuştur. Muhasebe defterlerinde “*Messer Domened-dio*” yani “Efendimiz Tanrı” olarak kaydedilen bu taraf, her şirketin karı üzerinde bir pay hakkına sahip olmuştur (Le Goff, 2018: 99). Tanrı tarafından lanetlenmek Orta Çağ toplumu için öylesine caydırıcı bir korkudur ki, döneminde çok pahalı olan kitapları hırsızlardan korumak için içlerine “*Bunu çalan ve ... kilisesinden çıkaran kişi, geri vermediği takdirde üzerinde tanrının lanetini taşıyacaktır.*” gibi dualar yazarak onları korumak gibi bir yöntem bile geliştirilmiştir (Genç, 2022: 31). Kilise elbette bu ekonomik gücünü kullanırken, aynı zamanda yandaşlarını ve onu güçlü kılan devletleri de korumuştur. Örneğin, bir dönem papalık Tolfa bölgesinde üretilen şaraptan başka bir şarap alan tüm prensleri, kentleri hatta kişileri aforoz etmekle tehdit etmiştir (Le Goff, 2018: 34). Bu kadar spesifik olmasa da zaman zaman kilisenin genel ekonomi için de önlemler alacak şekilde kararlar bildirdiği görülmüştür. Tarımın yükseldiği ve işçilerin görece az kaldığı bir dönemde, kilise topluma evliliği ve evlilik birliği içerisinde hamileliği över nitelikte nutuklarda bulunmuştur. Tarımın çocuklara ihtiyacı olduğunda, kilise evlilik birliği içerisinde hamilelikten kaçınmanın “günah” dahi sayılabileceğini söylemiş, toplumu nüfus arttırıcı biçimde yönlendirmiştir (Epstein, 2014: 74). Toplumu dolaylı olarak yönlendirdikleri zamanlar olduğu gibi piskoposlar zaman zaman feodal beyler ile benzer yetkilerle donatılmışlardır. Erklerinin bulunduğu bölgede belli başlı zabıta yetkilerini ellerinde tutmuşlar; bu yetkilerle pazarları denetlemiş, vergilerin toplanmasını ve belirlenmesini kontrol etmiş, toplanan kaynaklarla yapılacak köprü ve yollar gibi yapılara karar vermişlerdir. Günahların affedilmesi için verilen cezalarda soylular ile köylüler arasında farklılıklar olmuştur. Bunun sebebi sınıfsal olmaktan ziyade iktisat temellidir. Kilise işlerin yürütmesi için bunun gerekli olduğunun farkındadır. Bir

köylü, yeterince beslenmezse bunun tarım işlerini aksatabileceğini fakat bir soylunun bir öğün yememesinin hayatında büyük bir değişiklik yaratmayacağını bilmişlerdir (Pirenne, 2000: 55).

1.2.1.2. Tüccarlar ve Bankerler

Orta Çağ'ın tüccarını, çeşitli malları şehir şehir gezerek satan ve bu şekilde geçimini sağlayıp bunu meslek edinen kişi olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda Orta Çağ'daki ilk tüccarların, feodal beylerin kıtlık zamanı dışarıdan halkı beslemek için gerekli şeyleri almakla, bolluk zamanında ise üretim fazlasını satmakla yükümlü kıldıkları serfler oldukları söylenebilir (Ülgen, Çaylı, 2017: 3). Tüccar, Orta Çağ'da çoğunlukla koşulların emrettiği bir şekilde var oluyor ve ancak geçici bir süre için varlığını koruması öngörülüyordu. Alım ve satım kimsenin gerçek işi değildi. Bunlar ancak gerek görüldüğünde ve zorunlu olduğunda kilise, lord ve toplum tarafından kabul ediliyordu (Pirenne, 2005: 18). Kıtlık, salgın ve malların ulaşılamazlığı tüccarlar için inanılmaz bir kar fırsatı yaratıyordu. Aç insanların yiyeceklerin fiyatları üzerinde pazarlık hakları olmuyordu ve tüccarlar da bu avantajlarını sonuna kadar kullanıyorlardı. Bu konuda herhangi bir vicdani duraksama yaşamıyorlardı (Pirenne, 2005: 185).

Onuncu yüzyıla gelindiğinde ticaret ilginç bir görünüm edinmişti. Vikingler bir yandan şehirleri yağmalamaya devam ederken bir yandan da ticaret aracıları olarak işlev görmektelerdi. Bazı küçük şehirler (Barselona gibi) yağmalanmaya devam ederken, aynı yağmacılar büyük şehirlerdeki tüccarlar için “aracı ortak” benzeri bir görev edinmişlerdi (Epstein, 2014: 39). Bu insanlar zamanla yağma ve güç kullanmaktan daha güvenli ve barışçıl bir şekilde ticaret yapabileceklerini keşfetmişler ve tüm bu zorbalıkları bırakarak tüccarlığa soyunmuşlardır. Bu kişiler aslında eskiden korsan olan İngilizler, Müslümanlar ve Vikinglerdir (Epstein, 2014: 87). O dönemde ticaret ve yağma arasındaki ayrım bulanıktı, bu da tüccar figürünü ikircikli hale getiriyordu (Heaton, 1985: 72). O zamana kadar tacir sınıfı denince akla gelen insanlar sadece o derece büyük ticareti karşılayabilecek olan asiller ve birkaç girişimci lord ile çiftçiye kapsamıştır. Fakat sonrasında ara sıra bazı gözü pek balıkçı

ya da gemi enkazlarından topladıklarını satan insanlar da zamanla iyi tüccarlar olarak görülmüşlerdir (Epstein, 2014: 84).

Tüccarların toplandığı büyük kentler potansiyel olarak yağmacıların dikkatini çeken bölgeler olmuşlardır. Bu durumda tüccarlar da şartların gerekliliğince korunma yolları geliştirmeye başlamışlardır. Güvenlik ihtiyacı onları şehirlerin etrafına hendekler kazmaya ve bu hendekleri taş duvarlar örerek daha da aşılmaz kılmaya yönlendirmiştir. Bu kaleler oldukça güçlü bir korunma güdüsüyle kurulmuş büyük yapılardır (Agibalova, Donskoy, 2017: 80). Kervanla yolculuk yapan tüccarlar kılıçlarıyla beraber yolculuk ederlerdi ve silah kullanma alışkanlığı geliştirmişlerdi. Bunu kentler döndüklerinde de sürdürürlerdi (Bloch, 1939: 427). Ayrıca, denizde yolculuk yapan tüccar filolarına da korsanların saldıracağı bilindiğinden onlar da oldukça iyi bir biçimde korunmuş olurlardı. Tacir filosu bir noktada tam teşekküllü bir savaş filosu gibi gözükmekteydi (Epstein, 2014: 108). Korsanlara karşı kurulan ittifaklardan biri de Hansa birliğidir. Hansalılar şehirler arası ittifaklar kurarak güvenli bir biçimde ticaret yapmaya devam etmişlerdir (Heaton, 1985: 145).

Orta Çağ'da başvuracakları güçlü yasal yaptırım güçleri olmayan Yahudiler gibi azınlık grupları, ancak kendi akrabaları ya da kendi dinlerinden olanlarla güvenip ticaret yapabilmişlerdir. Noterlerini, yaptıkları anlaşmaları ve ticari kurallarını hep kendilerine özel bir biçimde şekillenmiştir (Epstein, 2014: 95). Bu durum yalnızca Yahudilere özgü de değildi, örneğin yine bulundukları bölgede azınlıkta olan Gantlı burjuva tüccarlar konuşmalarında hep iki büyük güçleri olduğunu belirtmişlerdir: kuleleri ve akrabaları (Bloch, 1939: 199).

Orta Çağ'da ortaya çıkan ticari devrim, kentlerin de genişlemesine ve yapılarının değişmesine yol açmıştır. Zengin tüccarlar şehirlere yerleştikçe ve orada güçlendikçe sosyal değişimler için de baskılar yapmaya başlayacak kadar nüfuzlu olmuşlardır. 1275'e gelindiğinde Almanya dışındaki çoğu şehirde toprak sahipleri ile tüccarlar yan yana yaşamaya başlamışlardır. Bu şehirler zamanla lordlarından daha bağımsız bir görüntü sergilemişlerdir (Nicholas, 1997: 201). Bu kadar ticari işlemin lorddan bağımsız yapıldığı bir ortamda kentlerin üzerindeki kontrol azalmış ve yapılan işlemler de doğal olarak oldukça anonim hale gelmiştir. Bu da daha az güvenilir birçok figürün sahneye çıkmasına neden olmuştur (Kallioinen, 2020: 15).

Orta Çağ'da ve hatta ondan bir süre sonra dahi, ticaretin profesyonel bir geçim kolu olarak kabulü henüz gerçekleşmemişti. Tüccarın yaptıklarının belli sınırları yoktu. Tüccar hem işletmenin sahibi hem çalışanı hem finansörü hem de satıcısıydı. Bir tüccar tuzla ilgilendiği kadar metalle de, yünle ilgilendiği kadar baharatlarla da ilgilenmek durumundaydı çünkü bunlar arasında belirli bir ayırım henüz oluşmamıştı. Toptan satış ile perakende satış arasında bile ayırım gözetilmiyordu (Kallioinen, 2020: 9). Orta Çağ'da bir köylünün varsayılan durumu onun bir feodal beyin kölesi olduğuydu. Bir tüccar ise, kentte yaşadığı ve işlerini orada gördüğü için kentli gibi görülüyor ve özgür bir birey sayılıyordu. Bunun sebebi bir kişinin bir kentte bir yıl ve bir gün yaşadığında oranın vatandaşı olarak görülmesiydi (Yavaş, 2024: 290). Toprak işçiliğinin köylüyü köle olarak etiketlemesi gibi, ticaret de kentte yaşayanlar tarafından icra edildiği için tüccarın özgür bir insan olarak görülmesine neden olmuştur (Pirenne, 2000: 96). Orta Çağ toplumunda kilisenin tüccarlarla alakalı görüşleri çoğunlukla olumlu olmamıştır. Kilise parayı yani altını seven insanın günahsız olamayacağını, çünkü servet arayışının bir noktada insanı yoldan çıkaracağını düşünmektedir (Le Goff, 2021: 13). Hatta bununla ilgili latince bir deyim bile bulunmaktadır: "*Homo mercator vix aut nunquam potest Doe placere.*" - Tacir, Tanrı'nın hiç hoşuna gitmez (Pirenne, 2005: 23). Kentlerde yaşayan "özgür tüccarlar" ile feodal beylerin görevlendirdiği "köylü tüccarlar" arasında belirgin ayrımlar vardır. Güçlü bir merkezi otoritenin yokluğunda özgür tüccarlar kendileri için haklarını savunabilecek ve belirli yasaklardan muaf tutulmalarını sağlayacak güçte çeşitli loncalar ve tüccar birlikleri kurmuş ve bunları bir "kardeşlik örgütü" olarak tüm ticari faaliyetlerini düzenleyen, denetleyen ve onları çevreleyen bir tür kült gibi kabul etmişlerdir (Kallioinen, 2020: 5). Bu loncaların kurulmasındaki temel motivasyon, üyelerinin hem madden hem de manevi çıkarları bakımından korunmasını sağlamaktır. Üyeler bir tür ortaklık kurmuş ve normalde bireysel olarak karşılayamayacakları toplu bir sermaye oluşturmuşlar ve toptan satın alım yapmışlardır. Ayrıca, pazar ve panayır gibi ortamlarda ortaya çıkan münakaşa durumlarında ve mahkemelerde birbirleri adına tanıklık ediyor ve bu birbirlerine güven duymalarına ve özgüvenli bir biçimde ticaret yapmalarını sağlamıştır (Ülgen, Çaylı, 2017: 8). Orta Çağ tüccarlarının önündeki engellerden bir diğeri de işlem maliyetleridir. Bilgi almak, anlaşmaları güvence altına almak ve malları güvenle bir

yerden bir yere taşımak oldukça pahalıydı. Böyle bir ortamda en karlı ticari mal “köle” olarak insanları satmaktı (Epstein, 2014: 26). Bu uzun mesafe ticaretlerinin sağladığı muazzam karlar, Avrupa kara ticaretinde satılan tahıl, tuz ve kereste ticaretinin alttan alta güçlü bir şekilde gelişimini gizlemiştir. Bir yandan da bu uzun mesafeli ticaret onuncu yüzyılda birçok tarafı birbiriyle ilişkilendirerek, ilk dünya ticaret sisteminin kurulmasına ön ayak olmuştur (Epstein, 2014: 79).

Köln 1070 yılına kadar bir tüccar loncasına sahipti. Arras ve Gent şehirlerinde ise bu tür tüccar birlikleri on birinci yüzyılın son zamanlarında ortaya çıkmıştır. Bruges’de 1113 yılında bir tüccar loncası kurulmuştur (Nicholas, 1997: 133). Loncalar da kendi içlerinde görevleri ve karakteristik özellikleri ile çeşitli kollara ayrılıyorlardı. Bağış ve sadaka işleriyle ilgilenen dini loncalar vardı. Kentteki yol, köprü ve çeşitli yapıların kurulmasının yanında ticaretle ilgili vergilerin düzenlenmesiyle ve konulan yasaklarla ilgilenen siyasi ve politik loncalar, bunların yanı sıra en yaygın biçimiyle görülen zanaatkar ve tüccar loncaları vardı (Ülgen, 2013: 4). Bu loncalar o zamanlar ekonomik ve toplumsal bir soruna hızlı bir çözüm getirmişlerdir. İşgücü piyasasının düzenlenmesinde başat bir rol oynamışlardır (Ülgen, 2013: 2). Mal piyasasında da çeşitli kurallar belirleyen loncalar bulunmaktaydı. Örneğin Paris’te, lonca üyesi olmayan hiçbir tüccar bal, et ya da taze deri satamıyordu (Ülgen, 2013: 14). Ayrıca loncalar üyeleri arasında bir tür servet eşitliği yaratıcı kısıtlama getiriyorlardı. Bir ustanın herhangi bir şekilde işini büyütüp servet edinmesinin önünde ciddi engeller vardı. Ne kadar büyük bir atölyesi olacağını ve kaç kişi çalıştıracağını loncanın yöneticileri belirliyordu. Bir loncanın üyeleri aşağı yukarı aynı servete ve aynı büyüklükte işletmeye sahip olabiliyorlardı (Pirenne, 2005: 208). On üçüncü yüzyılda Paris’te yüzden fazla tüccar loncası bulunmaktaydı. Bu loncalar bir noktadan sonra teknolojik ve ekonomik şartların değişimiyle özelleşmiş, örneğin demirci loncası silah üreticileri ve zırh üreticileri loncalarına ayrılmıştır. (Agibalova, Donskoy, 2017: 83)

Orta Çağ’daki ticari işlemlerin birçoğu yazılı olmayan biçimlerde yapılıyordu. El sıkışma ve sözlü anlaşmalara dayanan bu ticarete olan güvenin asıl belirleyicisi genellikle ticaretin yapıldığı tüccarın itibarıydı. Ayrıca, yazılı ticaret her zaman karlı bir yol olmuyor, yerel ticarete tercih edilen bir güven oluşturma yolu olarak görülmüyordu. (Epstein, 2014: 94) İtibar, bazı tüccar gruplarında, örneğin

Mağribilerde o kadar önemli bir konumdaydı ki, kanıtlanmasa bile dürüst olmamakla suçlanan bir tüccarın, herhangi bir pazarda ticaret yapması kesinlikle yasaklanıyordu ve tüm topluluk tarafından aforoz edilmişçesine dışlanıyordu. (Kallioinen, 2020: 12) Cenovalılar ise daha kamusal bir yolla baskı yapan karşılıklı güveni resmi yollarla perçinleyen ticari mahkemelerine güveniyorlardı, böylece kamusal itibar ile özel itibari birleşmiş oluyordu. (Kallioinen, 2020: 13) Modern muhasebenin babası sayılan Luca Pacioli (1447 – 1517 civarı), bir tüccarın okuyup yazabildiğini ve bu edimleri dolayısıyla bir mülkiyetin yetkin bir şekilde envanterini çıkarabileceğini varsayıyordu. (Epstein, 2014: 304) Okuma ve yazma tüccarlar için hayati edimler olduğundan, on ikinci yüzyılın ortalarına doğru belediye kurumlarının laik okullar kurdukları görülmüştür. Din adamlarına özgü bir ayrıcalık olarak görülen okuma ve yazma, bu sayede tüccar çocuklarının da kilise etkisinde kalmadan öğrenebileceği bir biçimde öğretilmeye başlanmıştır. (Pirenne, 2000: 169) Orta Çağ'ın en büyük sermaye sahibi olan kilise, aynı zamanda en büyük müşteri olma niteliğini de göstermiştir. Tüccarlar kilise için elzem olan şarap, mobilya ve doğu mallarını getirmiştir. Bir süre sonra tüccarlar manastırların etrafında artık sürekli kalabilecekleri dükkânlar da açmaya başlamışlardır. (Agibalova, Donskoy, 2017: 79) Şehirdeki bir dükkân sahibi köylüler gibi üretimi arttırıp fazlasını satmazdı, bunun yerine sipariş edilen malları üretir ve bunları satardı. (Agibalova, Donskoy, 2017: 81)

Tüccarların ticaret yapması çoğunlukla bu konuda planlanan bir gelişimden ziyade koşulların zorlamasıyla olmuştur. Örneğin Venedik, tarım alanlarının kısıtlılığı ve bulundukları konum itibarıyla tuz ticareti yaparak ve denizcilikte gelişerek deyim yerindeyse bir ticaret merkezi olmuştur. Nüfuslarının doğru yönlendirerek sekizinci yüzyılda bir piskoposluk bölgesi olmayı başarmış, on beşinci yüzyıla kadar rakiplerini oldukça geride bırakacak kadar ünlü tacirlerin doğduğu ve yaşadığı bir şehir devlet olmuştur (Pirenne, 2000: 67). Zamanla tüccarlar onlardan beklenen askeri hizmetleri yerine getirmemeye başlamışlardır. Ticaret yaptıkları için askerlik yapmaya zamanları olmamıştır. Bu hizmeti kendi yerlerine yapacak paralı askerler tutarak “*condotta*” isimli bir sistem oluşturmuşlardır. Bu sistemin yaygınlaşmasıyla beraber askerlikten uzaklaşan tüccar sınıfı zamanla sivilleşmiştir (Le Goff, 2018: 136). Nispeten erken sayılabilecek bir tarihte türlü riskler alıp uzak diyarlara gidip Batı'ya dönen ve çeşitli grupların ihtiyaç duydukları ürünleri onlara

getiren tüccarların oldukça yararlı insanlar oldukları herkes tarafından anlaşılmıştır (Le Goff, 2018: 90). Elbette bu yolculuklar oldukça karlı olmuştur çünkü getirilen ürünler genellikle “lüks ürünler”dir. Lüks tutkusundan yararlanan tüccarların getirdikleri en önemli mallar kürk ve o zaman boya ustalarından eczacılara kadar geniş bir kitlenin kullandığı temel bir malzeme olan safrandır (Le Goff, 2018: 131). Tüccarlar Orta Çağ’ın sosyoekonomik yapısında ayrı bir sınıf oluşturmuşlardır, çünkü zenginliklerinin kaynağı Orta Çağ’ın geçer akçesi toprak değil, taşınabilir bir zenginlik olan para olmuştur. Bundan ötürü mevcut düzen, özellikle kilise, tüccarların varlığına şiddetle karşı çıkmıştır. Tüccarlar kilisenin yasaklarına ve kısıtlamalarına rağmen, git gide büyüyen ve güçlenen bir topluluğa dönüşmüşlerdir. Sadece Batı Avrupa ile sınırlı kalmamış, Bizans ve Arap coğrafyasından tacirlerle de ticaret yapmışlardır. Bu ticaret bağı öylesine güçlenmiştir ki, iki asır sonra Hansa birliğini kurmuşlardır. Tüccarlar sadece ürünleri bir yerden bir yere taşıyan insanlar olmanın dışında, kültürlerarası aracılık görevini de görmüş, bilgiyi de uzak bölgelerle memleketleri arasında taşımışlardır (Ülgen, Çaylı, 2017: 5-9). Tüccarlar yaşamak ve para kazanmak için daha elverişli bölgelerde toplandıkça, endüstri bölgeleri de doğal olarak onların toplandığı yerlere kaydı. Ticari temerküz (toplanma), endüstriyel temerküze sebep oldu ve bu da belli ticari merkezler oluşmasına yol açtı (Pirenne, 2005: 55).

On birinci ve on ikinci yüzyılda ortaya çıkan ticari canlanmanın ana aktörü elbette dönemin tüccarları olmuştur. Dönemin ticaretinin ivmelenmesindeki en büyük etken ise uzun mesafeli ticaretin yaygınlaşmasıdır. Uzun mesafeli ticaretin asimetric bilgi, tüccarların yaptıkları anlaşmaların farklı coğrafyalarda farklı şekillerde okunması, yavaş iletişim ve sözleşmelerin ancak sınırlı bir güçle uygulanabilmesi gibi çeşitli riskleri vardır. Bu risklere rağmen tüccarların ısrarla ticarete devam etmeleri ve bu konuda uzmanlaşmaları, ortaya profesyonel bir tüccar sınıfının çıkmasını sağlamıştır (Kallioinen, 2020: 3). Tüccarlar güvenlikleri kadar karlarına da önem veriyorlardı. Bu nedenle işleri için en yararlı olacak şekilde imtiyazlar edinmeye ve konumlarını olabildiğince sağlamlaştırmaya uğraştılar. Bu imtiyazların çoğu geçiş ücretleri ve vergilerle alakalıydı. Bu vergilerin ve ücretlerin kendileri için öngörülebilir ya da kabul edilebilir oldukları yerlerde ticaret yapmaya devam ettiler, fakat bir bölgede bu giderler karlarını azalttığında ya da orada rahat bir

şekilde ticaret yapamadıklarında bölgeyi hepten terk edip başka pazarlar aradıkları da görülmüştür (Epstein, 2014: 89). Kentli tüccarlar ise kendilerini daha liberal bir pozisyonda bulmuşlardı. Kentteki vergilerin ya da geçiş ücretlerinin üzerinde hakimiyet kurmuş olan otoriteye boyun eğmek istemiyorlardı. Lordlar ve kilise, vergi ve geçiş ücretlerinden gelen gelirleri bir hak olarak görüyordu. Tacirler ise bu vergi ve geçiş memurlarını vahşi hayvanlar gibi görüyorlardı. Hizmet getiren vergileri ödeme eğilimindeydiler; harcamalar yollara, köprülere ve güvenliği pekiştirici surlara gittiği sürece bir sorun görmüyorlardı. Bu vergilerin nasıl harcandığını iyiden iyiye takip etmeye başlamışlardı (Epstein, 2014: 119).

Avrupalıların ticaret yaptığı Müslüman dünyası kendi kendine yetecek kadar üretim yapmıyordu. Bu sebepten ticarete ve onun getirdiklerine bağımlıydı. Özellikle; beyaz köleler, kalay ve kereste; ayrıca Aşağı Ülkeler'den getirilen silahlar ve zırhlar burada satılıyordu. Bu malları yukarıdan Ruslar, aşağıdan da Venedikliler getiriyordu. Karşılığında Müslümanlar değerli eşyalar ve bazı lükse mallarla, bir kısmını da altın ile ödüyorlardı (Heaton, 1985: 77). Batılı tacirler Müslüman ülkelere sadece satıcı olarak değil, alıcı olarak da gidiyor ve genellikle iyi karşılanıyorlardı. Çünkü ikinci sınıf ürünlere fahiş fiyatlar ödemeleriyle ünlüydüler ve bölge esnafı tarafından piyango gibi değerlendiriliyorlardı (Epstein, 2014: 88). Batılı tüccarlar nasıl doğu ülkelerine geliyorsa, doğulu tüccarlar da batıdaki ülkeleri ziyaret ediyorlardı. Yahudi, Yunan, Ermeni ya da İskenderiyeli olmalarının bir önemi yoktu çünkü bölgede hemen hepsine “Suriyeli” deniyordu (Heaton, 1985: 80).

Tüccarların sahip oldukları para ve bolluğun elbette bir de diğer tarafı vardı: Yoksullar. Bazı dönemlerde yoksulların sayısı inanılmaz derecede artmıştı. Bunlar tüccarlar için yün eğirmekten hayvanlarını temizlemeye, gündelik işlerden ağır yükleri taşımaya kadar tüm işleri yapmışlardır. Bu işleri yaptıkları günlerde ancak yeterince beslenecek gıdayı bulabilmişlerdir. Bunları bulamayacak kadar hasta, engelli ya da düşkün olan kimseler manastırların etrafında dilenmiş ve şehirdeki otoriteler tarafından sopalarla şehrin dışına kovalanmışlardır (Agilbalova, Donskoy, 2017: 87). Yoksulluğu gidermek için tek çare çalışmak olmuştur. Lonca ustaları sayılarını sınırlı tutmak ve serveti aralarında paylaşmak istediğinden yeni ustaların ortaya çıkmasını engelleyici kısıtlamalar getirmişlerdir. Yoksul işçiler için tek kurtarıcı, vicdanı yüksek bir usta bulmak olmuştur. Diğer seçenek aç kalmak ve

kilisenin himayesinde dilenmek olduğundan, kişiler bir noktadan sonra sayıca güçlerini kullanarak komünler veya loncalar oluşturmaya yönelmişlerdir (Epstein, 2014: 137).

Elbette ekonomik güçler siyasi olaylarda da kendini göstermiştir. Venedik zamanının en büyük deniz gücü ve ticari merkezi olarak 4. Haçlı seferinde haçlıları doğudaki ülkelere taşımayı kabul etmiş fakat ödemelerini peşin olarak almayı talep etmiştir. Ayrıca seferde fethedilenlerin de yarısını istemiştir. Haçlı seferleri kentliler tarafından başından beri ekonomik bir spekülasyon olarak görüldüğünden, Venedik yöneticileri bu olaya ticari bir kar kaynağı olarak görmeyi yanlış bulamamışlardır (Heaton, 1985: 149). Venedik Doge'si Bizans'tan da belli ayrıcalıklar istemiş ve bunlara sahip olmuştur. İstanbul Limanı'na giriş ücreti o zamanlar 30 *solidi* ise Venedikliler ancak 17 *solidi* ödemişlerdir (Özdemir, 2020: 425). Ayrıca imparator Venediklilerin muaf olduğu bazı vergiler ve geçiş ücretlerini de tanımış, bu da Venedik'in ticari üstünlüğünü güçlendirmiştir (Özdemir, 2020: 428).

Tüccarların ticaretlerini sürdürebilmeleri için malları alabilecekleri paraya ihtiyaçları vardı. Bu noktada bankerlik yapan insanlar ortaya çıkmıştır. Orta Çağ'da bankerlik, ayrı bir iş kolu olarak icra edilmemiştir; çünkü genel bir kural olarak Orta Çağ bankeri, hem faizci hem de tüccardır (Pirenne, 2005: 145). Bankerler çoğunlukla küçük ofislerinde işlerini gören ve mütevazı bir şekilde göze batmadan yaşamaya çalışan insanlar olmuşlardır çünkü Orta Çağ süresince her dönemde kilisenin açıkça hedef gösterdiği bir meslek grubu olarak yaşamak durumunda kalmışlardır. Genelde bir banko, bir yazı masası ve arka tarafındaki küçük odada bir abaküs yardımıyla hesapları tutan bir muhasebeciden oluşan küçük bir işletmeleri olmuştur (Magno, 2021: 54). Tüccarların hem tüccar hem de tefeci olması, döneminde aristokratların ve prenslerin onlarla güçlü bağlar kurmasına neden olmuştur. Prenslerin ve aristokratların ihtiyaç duyduğu nakdi sağlayabilecekleri ve borç alabilecekleri güvenilir finansal kaynaklar olmuşlardır (Kalan, 2017: 92). Tefecilik faaliyetleri dışında tüccarların ayrıca muhbir olarak görevlendirildikleri de olmuştur. Yeni ticaret yolları açıldığında o bölgelere ilk gidenler ve tüccar oldukları için bölge insanıyla en iyi münasebetleri kurabilecek olanlar tüccarlar olmuştur. Zaman zaman diplomatik görevlere bölgeyi tanımayan ve çok fazla kaynak harcanması gereken istihbarat memurları yerine, zaten o bölge ile ticaret yapan ve daha az masrafla aynı işi

yapabilecek olan tüccarlar görevlendirilmiştir. Ayrıca tüccarların diğer devletlerle alakalı bilgileri de kendi yöneticilerine bazen zorlama ile bazen de gönüllü olarak taşıdığı bilinmektedir (Kalan, 2017: 94).

Bankerlik İtalya’da on birinci yüzyıl gibi erken bir dönemde hali hazırda icra edilen bir olgu olarak görülmektedir. Ticaret yapmak için yeterli parası olmayan insanlar, borç alarak gemilere ortak olmuş ve bu yolla geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. O dönemde bu yolla borç alan kişilere uygulanan faizin yüzde yirmi olduğu bilinmektedir (Ülgen, Çaylı, 2017: 7). Bankerler on ikinci yüzyılda İtalya’nın bütün ticari kentlerinde tüm güçleriyle görünmüşlerdir. Akreditif (İtibar mektubu) gibi uygulamalar uygulanmıştır. Kredi kurumlarının ve kambiyo senetlerinin de temellerini burada aramak yerinde olacaktır (Pirenne, 2005: 141).

1.2.1.3. Lordlar

Lord, örgütlenmiş bir devletin olmadığı yerel düzeyde bir çeşit hükümet gibi davranan yönetim biriminin başıdır. Tarım için gerekli olan barış ortamını sağlamak için kurulan bu yönetim biriminde lord, vassal ve serf kendi aralarında hiyerarşik bir yapı oluşturmaktadır. Feodalizmin ortaya çıkışı da bu ilişkilerin kemikleşmesiyle olmuştur (Ülgen, 2010: 3). Orta Çağ’da lord olmak, toprak sahibi olmakla aynı anlama gelmekteydi. Toprak sahibi olmak güçlü ve özgür olmak anlamına geliyordu. Bir kişi, toprak sahibi değilse, serf statüsünde sayılıyordu. Bir mülkte yaşayan köylü ve serf için aynı şekilde “*villain*” ifadesinin kullanılması, bunu açıkça gösterir niteliktedir (Pirenne, 2005: 20). Lordun sahip olduğu topraklarda yaşayanlarla alakalı sorumlulukları ve hakları vardı. Örneğin, bir lord düşman tarafından esir alındığında, köylüler onun fidyesini vermek zorundaydı (Ülgen, 2010: 7). Bu sistemde köylüler bir yandan lordu zenginleştirirken bir yandan kendi geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı. Kendi bahçeleri, hayvanları veya topraklarıyla kazandıklarından dahi lordun payını vermeleri gerekiyordu. Ödemeler çoğunlukla nakdi değil aynı oluyordu. Paranın kullanımı kısıtlı ve dolaşımdaki miktarı az olduğundan, vergiler çoğunlukla ürünün kendisiyle ödeniyordu (Yurduseven, 2023: 5). Lordlar da genel olarak iktisadi gelişmeyi teşvik ediyor görünürken bir yandan da köylülerin kullanması zorunlu aletleri ve yapıları (değirmen, atlar) kendi tekellerinde tutarak

hem feodal haklarını pekiştirmek hem de hâlihazırda zaten gelir topladıkları serflerden bir de bu yönden ikinci bir gelir kalemi elde etmek istiyorlardı (Bekleviş, 2024: 380).

Avrupa'daki lordlar ile diğer coğrafyalardaki toprak sahipleri arasında belirgin farklar vardır. Bu farkların en önemlisi lordların merkezi otorite ile kurduğu ilişkileridir. Avrupa'da lordlar halk için merkezi otoriteye direndikleri bir merkez olurken, doğudaki toprak sahipleri merkezi yönetimleri tarafından kendilerinin bir uzantısı olarak görülmüşlerdir (Ülgen, 2010: 15). Lordların dönemin ticareti üzerindeki etkileri de oldukça güçlüdür. Bazı yerel lordlar vergileri arttırarak tüccarlar üzerinden daha fazla gelir elde etmeye çalışmışlardır. Tüccarlar bu lordların yetki alanına girmeyi reddetmiş ve o bölgelere uğramayarak tepkilerini göstermişlerdir. Tüccarların tepki gösterdiği yerlerde lordlar çoğunlukla vergi indirimine gitmek zorunda kalmışlardır. Bazıları geçiş ücretini kaldırarak tüccarları bölgelerine çekmeye çalışmışlardır (Ülgen, Çaylı, 2017: 9).

Orta Çağ'da insanların üzerinde hakimiyeti olan küçük ve orta lordların (senyörlerin) büyük bir çoğunluğunun şu an cahil diye tanımlayacağımız insanlar olduğunu bilmekteyiz (Bloch, 1939: 140). Lord kelimesinin kökeni “*hlaford*” yani “ekmek veren” kelimesinden gelmektedir. Lordun yanında yaşayan insanlara ise o dönemde “ekmek yiyiciler” denmekteydi (Bloch, 1939: 277). Lordlar ve genel olarak Orta Çağ toplumu için en yüksek değerlerden biri olan “haysiyet”, herkesin yaşamında olması gereken yüce bir değer olarak görülüyordu. Lordlar çoğunlukla savaşçı “asker fief”ler olduğundan, haysiyet onlar için temel bir anlam taşıyordu. Ayrıca savaşlarda ve feodal topraklarında erkekler, kadınların haysiyetini koruma veya dilediğince çiğneme hakkına sahip olduklarını düşünüyorlardı (Epstein, 2014: 17).

Toprağın bir tür zenginlik olarak görülmesinin nedeni, şu anki anlamıyla bir mülkiyet olarak arazi sahipliğinden çok, toprağın bir “ücret” olarak dağıtılabilmesi ve lordun altında ona biat etmiş serflerden bu sayede “kira” alabilmesine olanak tanımasıydı (Bloch, 1939: 644). Bir lordun ne kadar güçlü olduğu sahip olduğu vassal sayısına göre belirleniyordu. Bu vassallar zamanı geldiğinde onunla beraber savaşacak atlı askerler anlamına geliyordu. Bir vassal da koruma ihtiyacı

duyduğunda bunu lordundan bekleyebiliyordu (Epstein, 2014: 65). Vassallar sadece koruma da beklemiyorlardı. Biat ettikleri güçlü efendilerinin yaşamlarını idame ettirmek için onlara yardım etmelerini de bekliyorlardı. Lordun da tek amacı insanları hâkimiyetine almak değildi, bir tür işveren gibi, biat eden vassallardan beklediği şey temelde ona gelir getirecek malları ve ödeyebileceği vergileri sağlamalarıydı. Vassal ile lord arasındaki ilişki dışarıdan sosyal bir bağ gibi görülse de, aslında başından beri ekonomik bir temele sahiptir (Bloch, 1939: 250). Lordun vassallarından beklediği şeyleri kısaca özetlersek: zorunlu bir işçilik hizmeti, kiraladığı topraktan birimi başına “biçme” denilen bir tür vergi, evlilik için bir tür ceza ödemesi ve toprağında bulunduğu için ödemesi gereken bir tür kelle vergisi ödenmesini bekliyordu (Epstein, 2014: 56).

Teknik gelişmelerin etkisi lordlar için karlı olmuştur. Toprakten birim başına vergi aldığı için, toprağı verimli kılan her gelişme lord için bir “ek ödeme” sağlamıştır (Ülgen, 2010: 13). Lordlar ile ticaret arasında hiçbir zaman doğrudan bir çatışma olmamıştır. Aksine, onları koruyan ve topraklarının ihtiyaçlarına edinebilecekleri şehirler ve limanlar, onlar için her zaman sığınabilecekleri meskenler olmuştur (Epstein, 2014: 84). Lordlar başlangıçta kendi topraklarının üzerinde ortaya çıkan ve gelişen kentleri teşvik etmişlerdir. Çünkü lord için topraklarının üzerinde ne kadar nüfus varsa o kadar vergi geliri ve ne kadar kazanç varsa o kadar alacak payı oluşmaktadır (Agibalova, Donskoy, 2017: 84). Fakat elbette bu kazanç isteğı bir noktadan sonra kentteki zanaatkârların mallarına ve aletlerine el koymaya, bunları aynı vergi olarak almaya dönüşünce, kentlerdeki ticaret ve üretime de ket vurulmuştur (Agibalova, Donskoy, 2017: 79).

Lordların topraklarında kuralların başlangıçta hiç de kesin olmayan ve rastlantısal bir şekilde gelişen olagelişlerle uygulanan cezalar ve yöntemlerle sürdürüldüğünü biliyoruz. Fakat bir noktadan sonra, özellikle akınlardan ve topraklarının elinden alınmasından korkan feodal beyler, bir ordu oluşturmak ya da kiralamak için gereken geliri edinebileceğı verimi arttıracak şekilde, manorlarında kimin ne iş yapacağına ve bunların nasıl yapılacağını dair sıkı yasalar koyup, kendi mahkemelerinden bu yasaların uygulanışını tasdik etmek için yargıda bulunmaya başlamışlardır. Her manorun kendi ait bir mahkemesi vardır, elbette tüm mahkemelerin üzerinde de krallığın mahkemesi bulunmaktadır. Bu manordaki işlerin

hem daha iyi ve düzenli ilerlemesini, hem de herkesin kişisel özgürlük sınırlarını bilmesini sağladı (Gürsoy, Gümüş, 2023: 150). Lordlar aynı zamanda panayırlardan, para basımından ve yerel pazarlardan da belirli kazançlar sağlamak ve her biri için ayrı ayrı haklar ve ödevleri doğmaktaydı. Gelir getirici haklardan ziyade adaleti sağlayıcı ve bir otorite olarak düzeni getirmek için kullanacağı birçok hak ile donatılan lord, panayıra veya pazara gelen tüccarı ve halkı korumak için başvuru tek gücü (Heaton, 1985: 83).

1.3. Orta Çağ'da Toplumsal Yapı

Günümüz bilgi ve hız çağı toplumunun Orta Çağ toplumunun durağan ve sıkıcı yapısını hayal etmesi oldukça zordur. Birkaç kuşağın aynı evde doğduğu, büyüdüğü ve öldüğü; aynı sokaktaki aynı parke taşlarına bastığı; dedeleri ve babalarıyla aynı isimleri taşıdığı ve tüm yaşamlarını onlar gibi deneyimleyip sonlandırdığı bir evreni düşünmek, günümüz penceresinden bakıldığında oldukça güç bir iştir (Power, 2019: 214). Orta Çağ toplumu oldukça değişken bir toplumdur. Hem bölgesel anlamda göçlerle değişiyordu hem de ölüm oranları çok yüksekti ve nüfus sürekli yenileniyordu. Bu sebepten Orta Çağ toplumunda vergi oranlarının da sık sık değişmesi gerekiyordu. Çünkü vergi döneminin başında nüfusun kaldırabileceği bir oranken, dönemin sonunda insanların asla ödeyemeyeceği ve zor duruma düşeceği büyük bir vergi yüküne dönüşebiliyordu (Genç, 2022: 116). Ölüm oranlarının yüksek olmasının bir sebebi de Orta Çağ'da hijyenin oldukça arka plana atılmış bir konu olmasıydı. Bazı tarikatlar yıkanmayı bir günah gibi görmüşlerdir. Yıkanmak Orta Çağ insanı için bir tercihten çok bir imkân meselesi olmuştur, bu sebeple de hastalıkların yayılması ya da etkisi, bunların nüfus üzerindeki belirgin bir tesiri olmuş ve dolayısıyla ekonomik yapıya da nüfuz etmiştir (Genç, 2022: 221).

Roma'nın yıkılışından sonra oluşan siyasi ortam, feodalizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Feodalizm, dokuzuncu yüzyıl Batı Avrupa'sında toplumun tarımsal bir medeniyete geri dönüşünün siyasal bir izdüşümü olmaktan öte bir şey değildir (Pirenne, 2005: 16). Bu düzen, Batı Roma'da hüküm süren kölecilik düzeninin bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla evrensel bir olgu olarak görülmeyp, batıya özgü bir tür siyasal yapı olarak kabul edilmiştir (Ülgen, 2010: 3).

Orta Çağ toplumu işgaller, istilaları, kıtlık, savaş, zorbalık ve nice musibetten sıyrılıp, en önemli önceliğini barış gereksinimi olarak duyumsamış bir toplumdur. Bu dönemde feodalizmin ortaya çıkışı ve bu kadar etkili olması, hem kurumların yıkıldığı bir dönem olması hem de insanların bireysel olarak da anarşi denilebilecek kaotik bir ortamda yaşamı deneyimlemelerinden kaynaklanmıştır. Toplumun ilk ve en önemli ihtiyacı güvende olmak olmuştur (Pirenne, 2000: 64). Elbette her toplum, işbirliği yapabilmek ve benzerleriyle yaşayabilmek için toplanma ve buluşma yerlerine muhtaçtır. Bu bakımdan panayır ve kentler, Orta Çağ insanının güvenlik ihtiyacının somut göstergeleri dahi sayılabilir (Pirenne, 2000: 47). Bu kentler ve panayır onuncu yüzyıldan sonra verimli bir nüfusun ve iyi bir ekonominin ilk belirtilerini göstermişlerdir. Refah ve nüfus artışı gibi gözlemlenebilir değişimleri sağlayan şehirlerin sağladığı güvenlik ve birliktelik olgusu olmuştur. Karolenj düzeninin bozulmuş olmasına ve yeni işgal hareketlerinin başlamasına rağmen, toplanılan kentler ve panayır, bölgeleri için birer refah merkezi ve güvenli birer liman olmayı sürdürmüşlerdir (Epstein, 2014: 38). Kentler, özellikle Bologna ve Paris gibi muazzam üniversite şehirleri, düşünsel ortam için de mükemmel ortamlar sağlamışlardır. Buralarda bilim insanları tanrıbilim, kilise kanunları ve hukuk üzerine dersler vermiş, kitaplar yazmışlardır. Bu anlamda döneminin düşünsel merkezlerini böyle kentler oluşturmuştur (Epstein, 2014: 124).

Feodalite, parasal ekonominin, piyasa ilişkilerinin, kent yaşamının ve ticaretin çözüldüğü bir dönemde ortaya çıkmıştır. Belli özellikleri ile iktisadi olarak feodalite, “manoryal” denilen bir örgütlenme biçimindedir. Elbette feodalite sadece iktisadi alanda değil, siyasal ve kültürel alanda da kendine has bir örgütlenme biçimiyle ortaya çıkmıştır. En temel göstergelerinden biri; siyasal, iktisadi ve kültürel anlamda tüm birimlerin olabildiğince küçük parçalara ayrılması, atomize olması ve yerleşmesidir (Ülgen, 2010: 9). Bu yönetim biçimleri, Germence’den Latince’ye “*fevuns*” olarak geçen kelimeden türetilen “*fief*” yani “tumar, zeamet” veya “*feodum*” yani “feodal, derebeyliklerle ilgili” anlamına gelen isimlerle adlandırılmaktadırlar (Ülgen, 2010: 4). Bu toplumda devletin ve akrabalık bağlarının sağladığı güvence oldukça yetersiz olmuştur. Kırsal cemaatler kendi polislerini oluşturmuş ve bu sayede kendilerini güvene almak istemişlerdir. O sıralar kentsel cemaatler yok denecek kadar azdır. “Güçsüzler” diye adlandırabileceğimiz topraksız köylüler,

kendilerini “güçlü” yani toprak sahibi birinin himayesine sokmak için adeta yarış halindedirler. “Güçlü” kişi ise gücünü, yani toprağını, ancak himayesindeki “güçsüzler” ordusu ile idame ettirebilmekte ve onu kaybetmemek için gereken angaryaların devamlılığını zor kullanarak ya da “güçsüz”leri ikna ederek sağlayabilmekteydi. Orta Çağ toplum yapısında bu ikilik oldukça temel bir önem arz ediyordu (Bloch, 1939: 231). Bazı kurallar bu “güçsüzler” üzerinde lordların gücünün ne kadar etkili olabildiğini bize açıkça göstermektedir. Örneğin, Orta Çağ toplumunda serfler istedikleriyle evlenmekte serbest değillerdir. Lordun hizmetinde ve malikânenin içinde nesillerce kalabilmeleri için dizayn edilmiş bir düzenle özgür insanlarla evlenmekten menedilmişlerdir. Böylece hizmet ettikleri ve çoğunlukla doğdukları toprak parçasına bir de evlilik bağı ile yeniden bağlanmışlardır (Barkan, 1956: 240). Sistemdeki en önemli unsur “aile” olarak görüldüğünden, aile kurumunu kontrol altına alan lord bir noktada serflerin kaderini de eline almış sayılır. Böylece serflerin geleceğini dizayn etme gücünü bulur ve bunu kullanmaktan çekinmezdi (Bekleviş, 2024: 376). Orta Çağ toplumu birçok yönden modern toplumdan farklıydı. Üretimin insan gücüne dayaması ve asıl dinamonun insan olmasından ötürü, kölecilik hala yaygındı. Madenlerde, tarlalarda, ticarete ve hayvancılıkta hala insan gücüne ihtiyaç duyulduğundan, bu ihtiyacın en ucuz ve verimli biçimde nasıl giderilebileceği ile ilgileniliyordu. Elbette tüm köleler işgücü için kullanılmamıştır. Bazı kölelerin ev işlerinde, bazılarının da cinsel tatmin için kullanıldığı bilinmektedir (Özdemir, 2020: 211). Bu kişiler çoğunlukla onu satın alanın mülkü olarak görülmüş ve bireylerin mülkleri üzerindeki hakları kapsamında yaptıkları muameleye göz yumulmuştur. Bir noktadan sonra köleliğin verimli olmadığı anlaşılmış ve insan gruplarının daha sınıflı ve alt-üst ilişkisinin daha belirgin olduğu katmanlı bir toplum yapısı oluşturulmuştur. Bu üç kategori: Köle, toprağa bağlı köle ya da ücretli köle olarak adlandırılmıştır (Özdemir, 2020: 212). Orta Çağ’ın ilerleyen dönemlerinde burjuvazinin üstünlüğü köleliği çözücü etki yapmış ve insanların yavaş yavaş kölecilikten uzaklaşmalarını sağlamıştır (Özdemir, 2020: 209).

Mevcut ekonomik koşulların geniş bir ücretli memur sistemini kuracak ve sürdürecektir kadar güçlü olmaması, haberleşmenin yavaşlığı ve güvenilmezliği, merkezi yönetimin bireylere ulaşarak onlardan istediği hizmetleri ve vergileri almasını oldukça zorlaştırıyordu. Bu durumda bulunan çözüm, Orta Çağ

Avrupa’ında hâlihazırda var olan güçlü bireysel ilişkileri ve bu “güçlüler” ile “güçsüzler” arasındaki bağıntıyı kullanarak, bireylerden çok kırsal manorlardan hizmet ve vergileri talep etmek şeklinde olmuştur (Bloch, 1939: 243). Bu anlamda feodalizm toplumsal ilişkileri bir tür itaat ve koruma alışverişine indirgemıştır (Yurduseven, 2023: 4). Bu ortamda değişim ekonomisi yerini doğal olarak bir tür tüketim ekonomisine bırakmıştır. Her manor, gereksinimlerini dış dünyadan sağlamak yerine, kendi içinde kendine yetebileceği küçük bir dünya kurmak zorunda kalmıştır (Pirenne, 2000: 40). Feodalizm, toplum için tarımın gelişimini ve bir tür barış ortamını sağlamıştır. Özünde, bunu bir tür örgütlenmiş devletin yokluğunda küçük birimlerce edindiği erkleri bir hükümet gibi kullanarak yapmıştır. Lord, vassal ve serfler arasındaki hiyerarşi, bu topluluğun düzenini sağlamak için oldukça sert çizgilerle belirlenmiştir (Ülgen, 2010: 3). Bu kast sistemi benzeri yapının zaman zaman değiştiği de görülmüştür. Onuncu yüzyıldaki senyörlerin bazıları, muhakkak ki savaşçı ve tüccar atalarının edindikten sonra onlara miras bıraktığı toprakların sahibi olarak hüküm sürmüşlerdir. Bunların küçük bir kısmı da olsa, bazılarının atalarının senyörlerden kiraladıkları toprakların geliriyle zenginleşen köylüler olduğuna bazı belgelerde rastlanmaktadır (Bloch, 1939: 425). Bu köylüler zaman zaman birden fazla lordtan toprak kiralayabiliyorlardı. Alman bir baron on üçüncü yüzyılda yirmi farklı senyörden fief almıştır, bir diğeri bu anlaşmayı kırk üç ayrı senyörle yapmıştır (Bloch, 1939: 316). Hizmet veya vergi karşılığı toprak vermek o dönemde oldukça yararlı görünen bir uygulamaydı. Bir vassallar grubunun şefinin önünde, o zamanlar ancak iki seçenek olduğu görülmektedir. Birincisi, bu kişileri kendi evinde giydirip, besleyip, barınmalarını sağlayabilirdi ki bu o dönemde çok masraflı bir yöntemdi. İkincisi, bu kişilere kendi geçimlerini sağlayacakları, aynı zamanda hizmetler ve vergiler getirecekleri şekilde toprak kiralayabilirdi. İkinci yolun daha verimli ve yönetici için daha kolay uygulanabilir olması, kendi toprağını işleyen ve yöneticiye bundan pay veren bir tür toplumsal değişimin de yayılmasına yol açmıştır (Bloch, 1939: 251).

Köylüler bu sayede bir yandan senyörlerini zenginleştirirken bir yandan da kendi geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Kendilerine kiralanmış topraktan elde ettikleri ürünler üzerinden lordlarına belli vergiler vermek durumunda olmuşlardır. Bu vergiler çoğu zaman nakdi değil ayni olmuş, yani para yerine ürünün kendisiyle

ödenmesi uygun görülmüştür (Yurduseven, 2023: 5). Bu yolla, olabilecek en düşük ücretle, olabilecek en büyük sermaye birikimini sağlayan yöneticiler, o dönemde mümkün olan en verimli iktisadi yapıyı kurmuşlardır (Wallerstein, 1992: 66). Orta Çağ toplumundaki insanlar, oldukça dindarlardı. Yeni bir olgu ile karşılaştıklarında, bunun örneğini hemen İncil’de arıyorlardı. İncil’in otoritesi merak edilen bir meselenin hem kaynağını hem yorumlanışını hem de uygulanışını sunardı. Bu sebeple uzun bir süre İncil dışındaki kitapların gereksiz olduğu zamanın ruhbanları tarafından söylenegelmişti (Le Goff, 2021: 21). Dinin önemi aynı zamanda dile de yansımıştı, on ikinci yüzyıl öncesi İngiltere hariç hiçbir bölgedeki yerel dil otoritenin ve kutsalın dili olan Latince ile kıyaslanamadı, açıkçası böyle bir ihtiyaç da duyulmadı (Genç, 2022: 72). Toplumsal hareketler özellikle azizlerin doğum günleri, bayramlar ve dini önemi olan günler etrafında şekilleniyordu. Bu sebeple Paskalya ve Noel gibi önemli zamanlar hesaplandıktan sonra takvimler yeniden düzenleniyordu. Orta Çağ insanların elindeki takvimler değişken takvimlerdi, her yıl hesaplanan günlere göre yeniden yapılıyorlardı (Genç, 2022: 104). Orta Çağ toplumu için tatil, bir dinlence olmak yerine genelde bir fuara gitmek ve yerel pazarlarda olmayan ürünleri almak ya da gezici bir eğlenceyi seyretmek anlamına geliyordu. Büyük kentler haricindeki şehirlerde yılda bir kez büyük bir fuar düzenleniyordu (Genç, 2022: 145).

Zaman geçtikçe feodal köyler kendilerini sadece tarıma, kentler ise sanayiye ve ticarete adanıyorlardı. Orta Çağ’ın sonuna kadar süren bu iş bölümü, köylerde yaşayan serflerden çok, orta sınıftaki tüccarların yararına olmuştur (Pirenne, 2000: 117). Orta Çağ toplumunda asıl zenginlik toprak sayılıyordu. Bir kişi ancak toprağı varsa soylu olabilirdi veya topraklarını kiralayıp serfler edinebilirdi. Fakat onuncu yüzyıldan sonra ticaretin yeniden canlanmasıyla ortaya yeni bir sınıf olarak çıkan tüccarlar, bu denklemi değiştirmişlerdir. Zira tüccarların zenginliklerinin kaynağı toprak değil, paraydı (Ülgen, Çaylı, 2017: 9). Paranın bir zenginlik kaynağı oluşu Orta Çağ insanının alışık olduğu bir şey değildi. Orta Çağ insanı için para diğer günlük malzemeler gibi sadece değişim için kullanılan bir araç olarak görülüyordu. Orta Çağ insanı başka herhangi bir emtiayı da para gibi rahatça değiştirip satabildiğinden, parasal ekonominin canlanışını başta algılayamamışlardır. Bir Orta Çağ insanı için yeni kesilmiş bir tavuk, onlarca madeni paradan daha önemliydi. Çünkü madeni para

sadece değişim aracı olarak vardı, fakat takas ettiği diğer şeyleri satıcının kendisi de kullanabiliyordu (Cipolla, 2021: 34).

İKİNCİ BÖLÜM

2. PANAYIRLAR

2.1. Orta Çağ'daki Panayırların Genel Özellikleri

Orta Çağ ekonomik tarihinde panayırlar on üçüncü yılın sonuna kadar oldukça önemli bir rol oynamışlardır (Pirenne, 2005: 113). O zamana kadar çeşitli bölgelerde ticaret bir zorunluluk gereği yapılmaya devam etmiştir. Ticareti yapan kişiler genellikle lordların manorlardaki ürün fazlasını satmak için görevlendirdiği serflerdir. Pazarlar kentlerdeki ya da civar köylerdeki “amatör” satıcılar ve alıcılar için bir buluşma yeri olurken, panayırlar daha çok profesyonel tüccarların belli zamanlarda buluştuğu yerler olmuşlardır. Bu yapılar günümüzde ancak uluslararası fuarlarla karşılaştırılabilir, çünkü hiçbir satıcıyı veya alıcıyı dışarıda bırakmamışlardır (Pirenne, 2005: 114).

Panayırlar Orta Çağ'da sıklıkla iki kavram ile karıştırılırlar: Portus ve Pazar. Portus, tanım gereği liman kentlerindeki ticareti tanımlar. Bunlar uluslararası nitelikte olsa da panayırların aksine sürekli bir yapı teşkil ederler. Belli zamanlarda değil, yılın tümünde burada alım-satım işlemleri sürer. Pazar ise daha bölgesel bir yapıyı temsil eder. Pazar uluslararası olmamasından, portus ise zamansız olmasıyla panayır kavramından ayrılır (Pirenne, 2000: 108). Pazarlarda da tüccarlar toplanmış ve alım satım işlerini sürdürmüşlerdir, fakat panayırlar çeşitli kredi kurumlarının oluşması, bölgelerarası bir yapının temellerini atması ve pazarların aksine yasal olarak özel bir konumda bulunmalarıyla pazarlardan ayrılmışlardır (Ülgen, 2012: 20). Panayırlar, yerel ürünlerin satılmasını ve bölgedeki ticaret arzını arttırmak için kurulmuş olsalar da, zamanla bazıları kurumsal, ulusal hatta kozmopolit bir yapıya bürünmüşlerdir (Ülgen, 2012: 3). Panayırlar sadece ürün değiş tokuşu yapılan yerler olarak kalmamış, burada haberler ve bilgiler de paylaşılmıştır (Ülgen, Çaylı, 2017: 6).

Panayırlar, her ne kadar kuruldukları bölgeye belli bir nüfusun çekilmesine neden olsalar da, oraya kalıcı bir şekilde yerleşmelerine neden olmamışlardır. Bunun sebebi genellikle başlangıç ve bitiş zamanların kesinliği ve bir sonraki panayıra giden tüccarların diğer bölgedeki ticari kazanımlarını yitirmek istememeleridir. Hem satıcıların hem de müşterilerin orada kalacakları zamanın belli olması, panayırların yerleşik ticaret merkezlerine dönüşmelerini engellemiştir (Pirenne, 2000: 104). Bu panayırlar genellikle azizlerin anma günlerinde, haziran ya da ağustos civarında yapılırlardı. Yerel halk için kurulan bu panayırlar bir günlük izin vesileleri olurdu. Panayırların yapılış zamanları ve şekilleri, Avrupa Ekonomik yaşamında dinin rolünü açıkça göstermektedir (Genç, 2022: 145-151). Hristiyanlık yaygın olmasına rağmen panayır gibi bir pagan geleneğinin yine de azizlerin anma günlerinde yapılıyor olması, bu toplumdaki dinin nasıl sentezlendiğini de bize göstermektedir (Yurduseven, 2023: 5).

Orta Çağ'da hukuki işlemlerin ne kadar uzun ve karmaşık süreçler olduğu düşünüldüğünde, bunun ticaretin hızlı doğasına oldukça aykırı bir süreç olduğu açıktır. Bu sebeple panayırlarda özel bir ticaret yasası ve teamülü uygulanmış, tüccarlar "*ius mercatorum*" denen bu yasayı rehber almışlardır. Panayırlardaki mahkemeler hızlı, çabuk karar veren ve uzun cezalara hükmetmeyen bir yapıdadırlar. Tüccarlar da bu yasaya uyacaklarına itibar edilerek panayırlara alınmışlardır (Pirenne, 2000: 98). Bu yasaların hükümleri panayırın kâtibi tarafından mühürlenmekte ve otuz yıl kadar saklanmaktadır (Ülgen, 2012: 11). Tüccarların kendi aralarındaki yasalarından ayrı, bir de panayırın tümünü kapsayan özel bir konumu olmuştur. Panayıra giden her bir birey, bölgedeki yerel lordun koruması altında sayılmıştır. Güvenlik önlemleriyle korunan bu bölgedeki huzuru bozan veya yasaya uymayan kişiler ağır cezalara çarptırılmışlardır. Panayır Muhafızları (*Custodes nundinarum*) denilen bu görevliler, panayırdaki düzeni sağlamış ve bu konuda özel olarak yetkilendirilmiş memurlardır (Ülgen, 2012: 11). Genel olarak kanunları lord belirlemekte ve muhafızların, konaklama yerlerinin ve yolların güvenliğini sağlamaktadır. Anlaşmazlıkların hızlıca çözülmesi ve fiyatlar genel seviyesinin norm içinde seyretmesi yine lordun sorumluluğundadır (Epstein, 2014: 92).

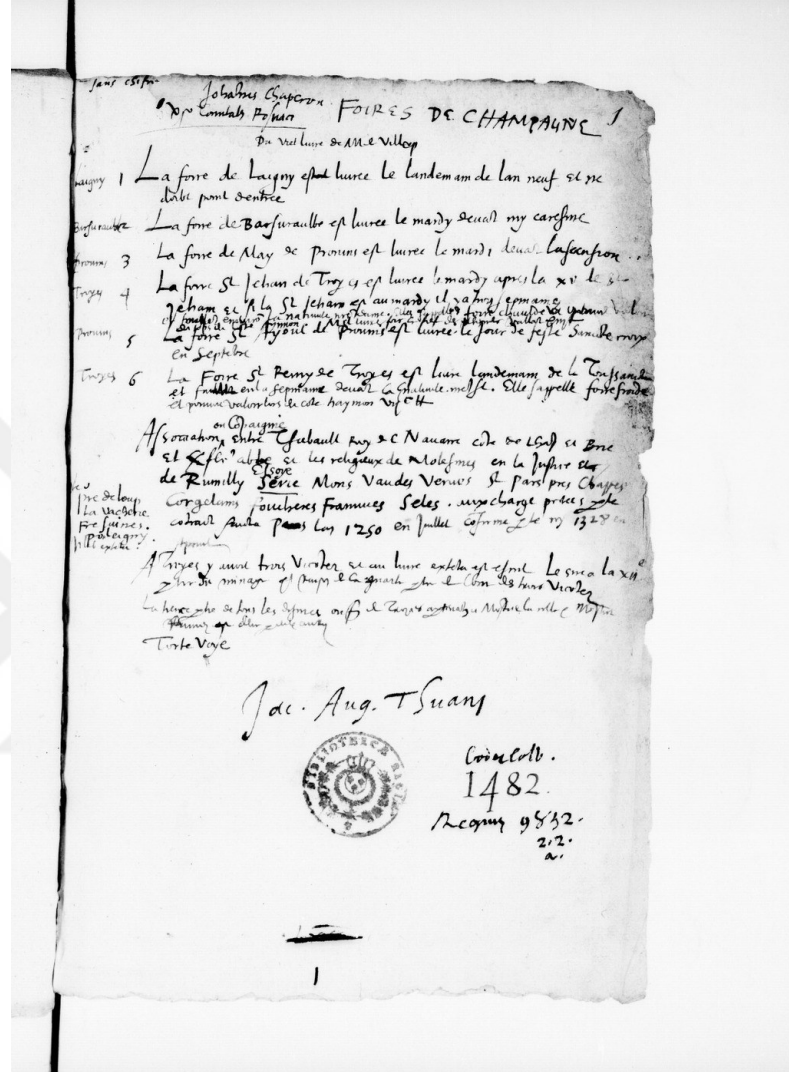
Panayırlarda tüccarların ihtiyaç duyduğu meslek gruplarından biri de sarraflardı. Uluslararası nitelikte oldukları ve birçok farklı yerden gelen tüccarlara ev sahipliği yaptıkları için panayırlarda oldukça fazla sayıda bulunan farklı para birimlerinin ortak bir paraya çevrilmesi gerekiyor, bunu da sarraflar sağlıyordu (Agibalova, Donskoy, 2017: 90). Ayrıca panayırlarda bir tür kredi sistemi de uygulanıyordu. Yahudiler ve Lombardlar para değişimi ve kredi sağlayan ilkel bankerler konumundaydılar. Yahudiler daha çok düşük profilli müşterilere kredi sağlayıp tefecilik yaparken, Lombardlar daha yüksek profilli bir kitleye borç vermişlerdir. Bir noktadan sonra panayırlar mal değişimi ve alışverişin yanı sıra kredi ve para değişimleri için de merkez haline gelmişlerdir (Epstein, 2014: 93). Panayırlarda oluşan borçları silme mekanizmaları oluşturulmuş ve bu sistem Geç Orta Çağ fuarlarında yaygın olarak kullanılmıştır (Ülgen, 2012: 6). Zamanla hemen her yerde bulunan piyasa fuarları ve sayıları oldukça azalan bölgesel fuarlar etkinliğini yitirse de, buralarda edinilen bilgi ve yöntemlerin her biri gelecekte Avrupa Ekonomisinin bütünleşmesi için rehber olmuşlardır (Epstein, 2014: 94).

2.2. Orta Çağ'daki Panayırlar

2.2.1. Champagne Panayırı

Bruges, Ypres, Lille, Thourout, Messines, Bar, Chalons gibi pek çok yerde panayır kurulmasına rağmen, panayırların en rağbet görenlerinden biri İtalya'dan başlayıp Flander kıyılarına varan, yılda bir veya altı ayda bir kurulan Champagne panayırlarıydı (Ülgen, Çaylı, 2017: 5). Bu panayırlardan özellikle Troyes, Lagny, Provins ve Bar-sur-Aube panayırları 12. ve 13. yüzyıl Orta Çağ Avrupası'nda ticaret merkezi olarak işlev göstermişlerdir (Pirenne, 2000: 82). Kuzey Avrupa merkezli ticaret daha çok Baltık ve Kuzey Denizi çevresinde şekillenirken, Güney Avrupa'da ticaret, Kuzey Avrupa ticaretine kıyasla çok daha büyük ve aktif olmakla birlikte, daha çok Akdeniz çevresinde gerçekleşiyordu. Kuzey Avrupa'da temel maddelerin ticareti yapılmaktayken; Flanders, Champagne, Bruges ve Antwerp gibi Güney Avrupa kentlerinde Doğu'nun lüks ürünlerin ticareti yapılmaktaydı (Ülgen, Çaylı, 2017: 5). Özellikle 12. yüzyıldan itibaren Champagne panayırları, Kuzey Avrupa ile

Güney Avrupa arasında kurulan birçok panayıra rağmen, en önemli panayır haline geldi (Kallioinen, 2020: 4).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. Français 5378

Şekil 2.2 Champagne Panayırı'na ilişkin el yazması²

Champagne Panayırı belli bir düzenle işlemiştir. İlk sekiz gün tüccarların mallarını getirdiği ve sergilemek için dizdiği “giriş süresi” olarak belirlenmiştir. Ardından gelen on gün “kumaş satışı”na ayrılmıştır. Bu satışın başında “montre” yani getirilen malların sergilenmesi vardır. Zaman zaman bu malları bizzat giyerek

² Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. (1482). *Recueil de pièces, la plupart en copie, concernant la Champagne, de 1199 à 1540* (Français 5378, fol. 1r). <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b108827444>

tanıtan tüccarlar, bu yolla ürünlerinin reklamını yapmışlardır (Epstein, 2014: 247). Bu on günün sonunda “*hare de draps*” yani kumaş satışının bittiğinin duyurusu yapılır. Bu on günden sonra sırasıyla deri ve tartı ile ölçülen malların satışı yapılmıştır. Bunlardan sonra beş gün boyunca hesaplaşmalar, alacak ve borçların hesaplanıp ödenmesine ayrılmıştır. Kumaş satışının bittiğinin ilan edildiği tarihten sonra bir ay kadar süre ile döviz işlemlerinin bitişi ve zorunlu borç senetlerinin düzenlenmesi için dört gün daha süre tanınmıştır. Panayırın ortalama süresi böylelikle toplam elli iki güne tekabül eder (Dubois, 2015: 43). Panayırın bulunduğu bölgenin üzerinde durmak gerekirse, altı büyük panayır dört farklı şehirde düzenlenmektedir. Bölge yalnızca kara ulaşımı ile erişilebilir olması ve İtalya ile Kuzey Avrupa arasında bir bağlantı noktası oluşturması açısından stratejik bir öneme sahipti. Bu iki ana ticaret bölgesini birleştirmesiyle bölgelerarası panayır ağının oluşmasına da katkıda bulunmuştur. Dört panayır bölgesinden Lagny ve Baar-sur-Aube, hiçbir zaman bir şehir statüsü kazanamamıştır. Tüccarlar kendi yerel panayırlarından mal tedarik ettikten sonra gelip bu büyük panayırda satışlarını yapmışlardır. Troyes Panayırları, henüz diğer şehirlerde ticari bir oluşum yokken bile yerleşik bir ticaret alanı olarak bulunmuştur. Eski kentin batısında bulunan oldukça plansız ve nazaran plansız bir sokak düzenine sahip endüstri ve ticaret banliyösünde yapılmıştır. 1125 yılına kadar surlarla çevrilen bölge sonrasında 1171 yılına kadar çevresindeki bataklık alanları da sınırlarına katmıştır. 1230’larda ise nihai sınırına ulaşarak son sur çalışması yapılan bölge, Seine ve Vienne nehirlerinin yönünün değiştirilerek ve bataklık kısımları hendeklere dönüştürülerek bölgenin daha yaşanılabilir kılınması ile sonuçlandırılmıştır. Champagne Panayırının büyümesine paralel olarak bölge de panayırın hacmi ile beraber büyümüştür (Nicholas, 1997: 114). Ulaşım devrimi olarak adlandırılan, on ikinci yüzyılda at tasmalı arabaların ve dört tekerlekli yük vagonlarının yaygınlaşması nehirlerden yapılan ticarete karşın karayollarında yapılan ticareti bir alternatif olarak güçlendirmiştir. Günde kırk kilometre mesafede altı yüz kilo tahıl taşıyabilecek kapasiteye ulaşan yeni araçlar sayesinde nehirlerle sınırı olmayan şehirlerin de refahı arttı ve Champagne gibi sadece karayoluyla ulaşılabilen panayırlar önem kazandı. Ayrıca, çiftçilerin kendilerine ait bir dağıtım ağı olmadığı için tahılları alıp panayır ve şehirlere satan profesyonel tahıl tüccarları ortaya çıktı. Bu tüccarlar soylular ve köylüler tarafından

hoş karşılanmasa da, 1112 yılında servetin büyük bir kısmı tahıl ticaretinden geliyordu. Bu da teknolojik ilerlemelerin dönemindeki panayırların gelişiminde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir (Nicholas, 1997: 107). Bu gelişimden sonra Champagne Panayırı'na Avrupa'nın dört yanından tüccarlar gelmiş, İtalyan, Katolonyalı, Provençeli tüccarlar burada Flander ve Alman tüccarlarla ticaret yapma imkânı bulmuşlardır (Ülgen, 2012: 6).

Bu önemin en büyük sebeplerinden biri Champagne kontlarının ve şehirlerinin akıllıca yürüttüğü yönetim politikaları olduğu belirtilmiştir (Moore, 1985: 142). Bu şehirler on ikinci yüzyıl gibi erken bir dönemde bile kurumsal bir birlik görüntüsündelerdir. Özellikle Troyes 1153 yılında yeminli bir birliğe ve 1187'de bir belediye başkanına sahip olmasıyla diğerlerinin önüne geçmiştir. 1230 yılında Champagne kontu, Troyes ve Provins'e neredeyse birbirinin kopyası sayılabilecek iki tüzük verdikten sonra iki şehre de bir belediye başkanı ve seçilmiş temsilciler atanmasını sağlamıştır. Bu iki şehir, yıllık 300 *livre* ödeyerek kendileri namına yargıda bulunma ve kendi hukuk düzenlerini oluşturma şansı edinmişlerdir. Kont, her ne kadar kazanç getiren feodal haklarını ve ağır suçları yargılama yetkisini sakladıysa da, diğer konularda bu şehirleri her yıl seçilen ve on üç kişiden oluşan -bir belediye başkanı ve on iki jüri üyesi- seçilmiş bir grubun yönetimine bırakmış. Bu da tüccarların uğradığı bu iki panayır şehrinde burjuvaların güvenle ticaret yapmasını ve yargı süreçlerinin ticarete uygun bir biçimde sürdürüleceğine inançlarını arttırmış, böylece panayırları onlar için daha da çekici kılmıştır (Nicholas, 1997: 232). Avrupa'nın birçok yerinde bulunmayan özel hakemler, bu panayırda bulunduğu için tüccarların bu panayırları tercih etmesi daha olası olmuştur (Kallioinen, 2020: 14).

Özellikle İtalyan tacirlerin daha yüksek kaliteli kumaşlarla bu panayırlara yaptıkları ziyaretler, ticareti yapılan lüks ürünlerin başlıcalarından olan kumaşla yapılabilecek çok daha kârlı bir ticaretin imkânlarını tüccarlara tanıtmıştır (Pirenne, 2005: 165). Diğer yandan, İtalyan tacirler bakımından bu panayırların ticari potansiyeli, *Universitas Mercatorum Italiae Nundinas Campaniae ac Regni Francaiae Frequentantium*'un kurulmasına yol açmış ve on yedi kentin adını barındıran bu birliğe, Champagne panayırlarında ticaret yapan Felemenk ve Kuzey Fransa'nın kentlerinden tacirler katılmıştır (Pirenne, 2005: 112).

Bu panayirlarda kullanılan madeni paraların uluslararası bağlamda nakit payesi kazanmasında, Champagne panayirının bu özellikleri göz ardı edilemez bir işlev üstlenmiştir (Pirenne, 2005: 133). Kullanılan paralara uluslararası bir nitelik kazandırdığı gibi, Champagne panayirıları, kullanılan Fransızca diline de kısmen uluslararası bir nitelik kazandırmıştı. Günümüzdeki İngilizce gibi, Fransızca da yerel sınırlarının dışına çıkarak, öğrenilmeye çalışılmıştı. 14. yüzyılın ortalarında Bruges kentinde yayınlanıp günümüze ulaşan birkaç Fransızca konuşma kitabı da bu hususu doğrulamaktadır (Pirenne, 2005: 143).

12.yüzyılda İtalya'nın bütün ticari kentlerinde kullanılmakta olan akreditif (itibar mektubu), Champagne panayirılarında gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde de aktif olarak kullanılmakta ve kullanım alanı giderek yaygınlaşmaktaydı (Pirenne, 2005: 141). On ikinci yüzyılda ortaya çıkan bu uygulamanın, kredi işlemlerinin organize edilmesini sağlayarak günümüz poliçelerinin temellerini attığı düşünülmektedir (Pirenne, 2005: 114).

Tablo 2.1. Champagne Panayirılarında Alınan Vergilerin Toplam Geliri, yaklaşık 1275–1341 (livre tournois cinsinden)³

Tarih	Troyes' teki St. Jean ('yaz') Panayırı	Troyes' teki St. Remy ('kış') Panayırı	Provins'teki St. Ayoul Panayırı	Provins Mayıs Panayırı	Lagny-sur-Marne Panayırı	Bar-sur-Aube Panayırı	Beş Panayır Toplamı ^a
1212	-	-	-	-	-	1000	-
Yaklaşık 1275	1300	700	1000 ^b	800	-	2000	5800
1285	-	-	-	810	-	1680	-
1287	800 ^c	550	925	-	-	-	-
1288	790	480	-	990	-	-	-
1296 ^d	1376	1386 ^e	1554	1926 ^f	1814	2141 ^g	8383
1298–1299	760	620	100	640	-	1200	3320
Yaklaşık 1310	300	60	450 ^h	250	-	700	1760
1320	250	290	-	218 ⁱ	-	-	-
1323	-	-	-	-	-	705	-
1340–1341	180 ^j	177 ^k	155	-	360	280 ^m	1152

³ Edwards, J., & Ogilvie, S. (2011). *What lessons for economic development can we draw from the Champagne fairs?* Page 15. (CESifo Working Paper No. 3438). CESifo. https://www.cesifo.org/DocDL/cesifo1_wp3438.pdf

Tarih belirtilmemiş (1292–1296 öncesi)^a	800–900	160	1000–1100	800–900	-	1600–1800	4360–4860
---	---------	-----	-----------	---------	---	-----------	-----------

Kaynak: Bourquelot (1867), Cilt II: 199 ve 1 no’lu not; Provins Mayıs panayırı 1320 hariç. Lefèvre (1858), s. 446 (kısmen farklı rakamları bildirmektedir – bakınız, aşağıdaki notlar).

Notlar : ^a 1275, 1296, 1298–1299, 1310 ve tarih belirtilmeyen kayıtlar vergi artışından öncesi için; Lagny hariç tutulmuştur; 1340–1 verisi ise Provins Mayıs panayırına aittir.

^b Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 1000–1053.

^c Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 1084.

^d Bu yıl için rakamlar en yakın tam livre’ye yuvarlanmıştır.

^e Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 1368.

^f Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 1225.

^g Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 1140.

^h Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 400.

ⁱ Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 171.

^j Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 517 (muhtemelen mühür ücretlerini içeriyor).

^k Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 480 (muhtemelen mühür ücretlerini içeriyor).

^m Lefèvre (1858), s. 446: yaklaşık 596 (muhtemelen mühür ücretlerini içeriyor).

ⁿ Kaynak, 1310 civarında toplanan vergi gelirinin, Champagne panayırlarına giden tüccarların, "*denier*" ya da "*maletouste*" gibi yeni vergi uygulamaları hakkında ilk kez haber aldığı zamandan önce olduğunu belirtir. Bu vergiler 1292–1296 arasında tanıtılmıştır.

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere Champagne fuarlarında neredeyse 13. yüzyıl sonlarına kadar herhangi bir gerileme ile karşılaşılmadığı gibi, aksine, tabloda yer alan nicel bulguları içeren İtalyan ve Provence’e ait noter kayıtlarına göre bu fuarlardaki mal ticareti 13. yüzyılın ikinci yarısında artış göstermiştir (Ülgen, 2012: 368). Dolayısıyla, 13. yüzyılda gezgin bir tüccarın en büyük amacı Champagne panayırına katılabilmek olmuştur (Le Goff, 2018: 26). Champagne panayırlarına katılmak isteyen tüccarlarla ilgili 1349 yılında çıkarılan bir fermandaki şu ifadelerin, Avrupa’nın birçok kentinden tüccarların bu panayırda yer almalarını teşvik edici bir nitelik sergilediği açıkça görülmektedir: “... *burada ticaret yapmak ve söz konusu panayırların ayrıcalıklarından ve iyi adetlerinden yararlanmak istiyorlarsa ... kendileri, malları ve kılavuzları, güven içinde panayırlara gelebilir, kalabilir, gidebilirler. Biz bundan böyle, onları söz konusu panayırların bekçileri dışında, kimse tarafından engellenmeden, tutuklanmadan ve yakalanmadan gelmek üzere kabul edeceğiz.*” (Ülgen, Çaylı, 2017: 9). Özellikle Champagne panayırlarında

geçerli olan bu uygulama ile tüccarların ticari güvenlikleri ile can güvenlikleri yol boyunca koruma altına alınıyordu. Burada çalışanlara “*Guards of Fair*” yani “Fuarların Korumaları” dendiği bilinmektedir (Ülgen, 2012: 11).

Güvenlik ve özgürlük kadar önemli olan bir diğer iktisadi faktör ise öngörülebilir vergilerin olmasıdır. Bu da tüccarların ne kadar vergi ödeyeceklerini hesaplayabilmelerini ve giderlerinin muhasebesini daha kesin tayin etmelerini sağlamıştır. Bu vergiler, periyodik olarak Fransa Kralları tarafından toplanarak tüccarlar ödeyebilmeleri için daha elverişli dönemler oluşturmuştur. Champagne panayırlarındaki bu uygulamaların sebepleri siyasi olmaktan ziyade para kaynaklıydı (Ülgen, 2012: 8). Bu panayırarda tutulan hesapların tutarının büyüklüğü ve önemi sayesinde panayırılar, çok zaman geçmeden “Avrupa’nın para piyasası” olarak adlandırılabilir hale gelmişlerdir. Tüm bu faktörler bir araya geldiğinde, uzak kentlerden tüccarların dahi Champagne panayırına katılımı kaçınılmaz olmuştur (Pirenne, 2005: 114). Bu dönemde yapılmakta olan ticaretin işlem maliyetinin hesaplanmasına ilişkin zorluklara rağmen, yıllık veya sezonluk düzenlenen Champagne panayırına katılan dağınık tüccarlar ve bu tüccarların temsilcileri, bir araya gelerek bu zorlukları aşmaya uğraşmışlardır. Pazarların oldukça az sayıda tüccarın katılımı ile gerçekleşmesi ve bu sebeple fiyatların belirlenmesinde ortaya çıkan problemlere panayırılar çözüm olmuştur. Binlerce tüccarın katılımı ile gerçekleşen panayırılar, daha çok rağbet görmekle birlikte uyuşmazlıkların giderilmesini kolaylaştırmıştır. Tüccarlar ve temsilcilerinden oluşan bu kurum, uyuşmazlık yaşanan işlemlere ilişkin kayıtları tutmak adına bağımsız hakemler atanmıştır (Kallioinen, 2020: 12). Bir kısım yazarlar tarafından Champagne panayırılarında özel hakemlerin bulunmadığı, bunun yerine katılımcı tüccarlar için farklı mahkemelerin kombinasyonlarının sunulduğu ifade edilmiştir (Kallioinen, 2020: 13).

Tablo 2.2. Champagne Panayırlarında Alınan Mühür Ücreti Gelirleri,
1285–1341 (livre tournois cinsinden)⁴

Tarih	Troyes'teki St. Jean Panayırı	Troyes'teki St. Remy Panayırı	Provins'teki St. Ayoul Panayırı	Provins Mayıs Panayırı	Lagny-sur- Marne Panayırı	Bar-sur- Aube Panayırı
1285	-	-	-	-	40	67
1287	56	63	55	-	-	-
1288	67	86	66	-	-	-
1319– 1320 ^b	466	16	313	495	-	426
1340– 1341	319	290	209	-	-	310

Kaynak: Bourquelot (1867), Cilt II: 199. Lefèvre (1858), s. 446; bazı ek veriler bildirir ancak tarih içermez.

Notlar : ^a Rakamlar en yakın livre birimine yuvarlanmıştır.

^b Bourquelot'a (1865), Cilt II: 195 göre: "1320 yılı mühür ücretlerinin en yüksek olduğu yıldır; bu dikkate değer durumun sebebi bilinmemektedir, çünkü 1320 itibarıyla panayırların gerilemesi başlamıştı."

Tüccarların Orta Çağ'da ilk ortaya çıkış ve atılım dönemlerinde daha çok gezgin tüccarlar oldukları bilinmektedir. Kuzey ve Orta İtalya ile birlikte Avrupa'da sanayiden bahsedilebilecek tek bölge, Avrupa'nın en büyük yün kumaş üretim merkezi olan, Champagne bölgesini de içine alan Kuzey Avrupa'ydı. Bu gezgin tüccarların, Champagne pazarlarında Doğudan ve Kuzeyden getirilip satın aldıkları mallar da, esasen Avrupa tekstil sanayisi ürünlerini oluşturmaktaydı (Le Goff, 2018: 21). Ticaretin bu denli genişlemesiyle değişen ticari koşullara, Champagne panayırlarının da içinde sayılabileceği erken dönem itibara dayalı kurumlar uyum sağlayamamıştır. Zira Orta Çağ boyunca artan tüccar sayısı ile ticari ilişkiler giderek anonimleşmiştir (Kallioinen, 2020: 1).

Champagne panayırlarında Flanderli kumaşçıların kendilerine ait çadırları bulunmaktaydı ve panayır kâtipleri Champagne ile Flander arasında sürekli olarak tacir mektubu iletmekle meşguldüler (Ülgen, 2012: 10). Lagny fuarının 2 Ocak 1297 tarihindeki açılışında bütün Flanderli tüccarların tutuklanmasından, mallarına el koyularak gelirlerinin Fransız kraliyet hazinesine aktarılmasına kadar Flanderli tüccarlar burada aktif bir şekilde ticaret yapmaya devam etmişlerdir. Sonuç olarak, borçlarını ödeyene kadar katılmaları yasaklanan Flanderli tüccarların bu tarihten

⁴ Edwards, J., & Ogilvie, S. (2011). *What lessons for economic development can we draw from the Champagne fairs?* Page 16. (CESifo Working Paper No. 3438). CESifo.
https://www.cesifo.org/DocDL/cesifo1_wp3438.pdf

sonraki beş Champagne panayırına katılamadıkları gibi bu panayırlardan uzak kalmayı tercih ettikleri, Ypres’de bulunan Flemish kasabasının o yıl yaklaşık 26.000 *livre* kaybının meydana geldiği düşünülmektedir (Ülgen, 2012: 12). Champagne panayırılarının önemini yitirmesindeki etkenlerden birinin, Flanderli tüccarların panayıra katılımlarının engellenmesi ile tetiklenen politik sorunlar olduğu düşünülmektedir (Ülgen, 2012: 11). Champagne ovası, Bruges ile Venedik arasındaki yolun ortasında bulunmaktaydı (Pirenne, 2000: 82). Buraya uğramadan, Atlantik Denizi üzerinden doğrudan Flander’e ulaşabilen İtalyan tüccarların katılımının yokluğu Champagne panayırılarının etkisini yitirmesindeki önemli etkenlerden biri olmuştur (Ülgen, 2012: 11). Champagne panayırına kumaş götüren gezgin İtalyan tüccarın Champagne bölgesine olan gezileri, Cenova ve Venedik’ten malı yüklenip yola çıkan kadırgaların ürünleri doğrudan Bruges limanına indirebilmesi ile sona ermişti (Le Goff, 2018: 45). Champagne’nin artık ticari bir cazibe merkezi olmaktan çıkması ve ilginin Bruges’e kaymasıyla birlikte, Champagne fuarlarının önemi silikleşmiştir. Bruges’te sabit yerleşkeleri olan tüccarlar, yıl boyunca ticaretlerini tek bir noktadan yapmanın daha verimli olduğunu fark ettiler (Ülgen, 2012: 17).

Champagne Panayıruları gümüşün Akdeniz havzasına ihracı ve Afrika Altınının ithalatı açısından bir aktarma noktası işlevi de görmüştür. Panayırlara gelen tüccarların yanlarında getirdikleri madenlerin ve diğer bölge paralarının rahatça alışveriş yapabilmeleri için yerel para birimlerine dönüştürülmesi gerekmiştir. Etkisinin ve ticari kapasitesinin büyük oluşu ve ünü dolayısıyla Champagne panayırı için Troyes ve Provins darphaneleri büyük miktarda para basmıştır. Bu paranın adı “*denier provinois*”tır.

Şekil 2.3. *Denier Provinois*, 1140-1161⁵

⁵ Bibliothèque nationale de France. (n.d.). Denier. Gallica.
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b11352687p.r=denier%201140?rk=21459;2>

Bu para İtalya'ya ihraç edilmiş, 1155'ten sonra Latium bölgesinden kullanılmıştır. 1184'ten sonra ise Roma Senatosu tarafından taklit edilmiştir. Ayrıca, 12. yüzyılda Sicilya'da da dolaşımında olduğu bilinmektedir. Böylece sadece malların ve senetlerin aktarıldığı bir yer olmanın yanında, Champagne Panayırı'nın madenlerin ihraç ve ithalatında da etkili olduğu söylenebilir (Dubois, 2015: 50).

2.2.2. St. Denis (Lendit) Panayırı

St. Denis ya da diğer bir adıyla Lendit Panayırı, On ikinci yüzyılda oldukça ünlü bir panayırdı (Nicholas, 1997: 113). Paris'in yakınlarında olması sebebiyle oldukça uzak mesafelerden gelen ve ticaret yapmak isteyen tüccarları kendine çekebilmiştir (Pirenne, 2005: 19). Düzenli bir şekilde kurulması ve kraliyete ait bir manastır olan Aziz Denis'in nezaretinde olması ayrıca güven veren bir unsur olmuştur. Yılda iki kez kurulmaktadır. Ayrıca barışçıl bir şekilde ticaret yapmak isteyen tüccarlar düzenli aralıklarla manastıra çeşitli ücretler ödemiş, bu da doğal olarak bölgedeki papazların da zenginleşmesini sağlamıştır (Epstein, 2014: 92).

St. Denis Panayırı'nın kökleri oldukça eski tarihlere dayanır ve bir süre tarihçiler arasında Avrupa'daki en eski panayır olduğu düşünülmüş, fakat sonra belgenin onuncu yüzyılda tekrar yazıldığı ve üzerine sahte bir tarih atıldığı belirlenmiştir (Lombard-Jourdan, 1987: 273). "Dünyanın en soylu panayırı" olarak tanımlandığı çeşitli kaynaklarda görülen St. Denis Panayırı, haziran ayında kurulmuştur ve tüccarlar için mevsimlik buluşmalarının son evresini temsil etmiştir. Tüccarlar evlerine dönen insanların bir yandan ihtiyaçlarını karşılamış, diğer yandan onlardan son kez kar etmek için çalışmışlardır. Sekizinci yüzyılda "Dagobert" adlı sahte bir pazar kurulması için belgeler düzenlenmişse de, bu yol işe yaramamıştır. Bu belge İsa'nın bizzat gelip St. Denis Manastırını kutsadığını ve bu sebeple bölgenin kutsal olduğunu iddia ediyor ve bu sayede tüccarları oraya çekmeyi amaçlıyordu. (Lombard-Jourdan, 1987: 275).

Sahte belge her ne kadar ortada olmayan sahte bir madden bahsetse de, St. Denis'e ait iki panayır hakkında (St. Denis ve Lendit) dönemine dair bilgiler vermektedir. 1122 tarihli bir belgeden yola çıkarak, St. Denis Panayırı'nın yedi hafta sürdüğü düşünülmektedir, çünkü vergilendirme yedi hafta ile sınırlandırılmıştır.

Panayırın ne kadar sürdüğü ise bu belge dışında belirsizdir. Aynı zamanda Lendit Panayırı'nın da süresi belirsizdir ve bu iki panayır da St. Denis Manastırı'nın himayesinde yapıldığından, ikisinin de manastıra ait olduğu düşünülmektedir. Lendit Panayırı'nın öncesinde insanların oraya gitmesinin sebebi, kutsama törenidir. Hz. İsa'nın çilesini belirten çeşitli materyallerin burada olduğu düşünüldüğünden insanlar burayı ziyaret etmek istemişlerdir. Bu kutsama töreni on beşinci yüzyılda Parislilerin bildiği en büyük halk toplanması olacak kadar kalabalık bir insan kitlesini kendine çekmiştir. 1213'te Paris Piskoposu, panayırın kutsamadan üç gün sonraya kadar sürmesi gerektiğini söylemiş ancak kraliyet araya girerek ve St. Denis Manastırı'nın yanında durarak "geleneğe göre ne kadar sürmesi gerekiyorsa o kadar süreceği" yönünde karar almıştır (Lombard-Jourdan, 1987: 325).

Kutsama töreni gününde tüccarların orada bulunması zorunlu kılınmıştır çünkü o gün tezgâh kiralarının yarısının ödendiği ve ödenmediği takdirde mallarına el konulacağının bildirildiği gün olarak belirlenmiştir. Panayıra gelen tüccarlar özellikle bu kutsama gününde satışlarının çoğunun yapıldığını belirtmişlerdir. Özellikle şarap satışlarının üçte biri kutsama gününde yapılmıştır. Üniversiteden gelen kişilerin de bugünlerde geldiği, çünkü üniversiteden gelenlerin parşömen alımlarında ön alım hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Gerçek ya da sahte olduğu fark etmeksizin yaratılan mitin ekonomik olarak aktif bir kitleyi bölgeye çekmiş olduğu tartışmasız bir gerçektir (Lombard-Jourdan, 1987: 328). Sahte belgenin dışında düşünüldüğünde, tarihi belgeler buradaki panayır geleneğinin bir noktaya kadar "kendi kendine" oluştuğunu belirtmektedir. Fakat köklerine inildiğinde 9 Ekim günü Roma öncesi pagan geleneğinde mezarların ziyaret edildiği törenlerin doğrudan mirasçısı olarak St Denis'in mezarı bir hac ziyareti gibi ziyaret edilmiştir (Lombard-Jourdan, 1987: 284).

Panayırın ekonomik olarak önemli bir yer gelişi, temelde Paris'in yükselişi ile paralel olmuştur. On ikinci yüzyılda "yol güvenliği ücreti" adı altında 300 şilin gelir elde eden panayır, 1285 ile 1302 yılları arasında 1035 *livreden* 1630 *livreye* yükselen bir ivme ile gelir elde etmiştir. Bu gelirlerin çoğu tezgâh kiralarından ve adli imtiyazlardan kaynaklanmıştır. Manastır ayrıca, gelen tüccarlara yatak, sandalye, masa gibi bazı eşyaları da kiralamıştır. 15. yüzyıla gelindiğinde Paris ile St. Denis

manastırı arasında kurulan panayırda binden fazla tezgâh olduğu belirtilmiştir (Département de la Seine-Saint-Denis, t.y.).

2.2.3. St. Ives Panayırı

St. Ives Panayırı, döneminde Ramsey Manastırı'na bağlı olarak düzenlenmiştir. Orta Çağ'da İngiltere'de kurulan en önemli panayırlardan biridir. Manastır kâtiplerinin titizlikle tuttuğu kayıtlar sayesinde erken dönemini rahatlıkla izlemleyebildiğimiz panayır, 1110 yılında I. Henry'nin yayımladığı bir fermanla resmi olarak kurulmuşsa da, bu tarihten çok önce panayırın kurulacağı yer ve tarih, dikkatle seçilmiştir. Ouse Nehri'nin kıyısında, Slepe isimli bir köyde kurulan St. Ives panayırı, İranlı bir piskopos ve aziz olduğu iddia edilen ve kalıntıları bu bölgede bulunan Aziz Ivo adına kurulmuş ve bu bölgeye hac ziyaretlerini teşvik etmek için nehrin üzerine bir köprü yapılmıştır. Köprü ile beraber hem karadan hem de nehir yoluyla ziyaret edilen ve ticaretin yapıldığı bölgesel bir merkez haline gelen köy, panayıra ev sahipliği yapmıştır (Moore, 1985: 16).

Aziz Ivo adına yapılan bu panayır, Ramsey Manastırı mülkleri arasında kralın panayır kurulmasına izin verdiği tek yerdir. 24 Nisan olan anma tarihini dönemin başrahibi ticari olduğu düşünülen kaygılarla Paskalya'ya çekmiştir. Bu da hâlihazırda bir panayır döngüsünün var olduğunu ve St. Ives'in de bu döngüdeki yerinin tarihi belirlenerek eklendiğini düşündürmektedir. Krallığın gelirlerinin bir kısmını sağlayan bu panayır, özellikle yün ticaretiyle ünlenmiş ve panayırlar arasında önemli bir yer edinmiştir (Pirenne, 2005: 173). Buralarda yün ticareti yapan kişilerin genellikle başka yerlerden aldıkları yünleri kendi bölgelerinde boyayıp işlettikten sonra mamul haline getirdikleri ürünleri son aşamada buradaki tezgâhlarda satan erken kapitalist girişimciler oldukları yönünde güçlü kanıtlar vardır. Burada yün satan kişilerin tek sattıkları yer burası olmamakla beraber loncaların da yardımıyla birkaç yere yetecek kadar ürettikleri ürünleri sergiledikleri bilinmektedir (Carus-Wilson, 2013: 203).

Tablo 2.3. İngiliz Panayırlarında Pazarlık Vergileri: St. Ives Panayırı, 1252⁶

Vergi Tutarı	Vergilendirilen Mal
4d	Her bir çuval yün için
4d	Her bir varil kurutulmuş ringa balığı için
10d	Kurutulmuş balığın her bir marklık değeri için
4d	Her bir kumaş balyası için
2d	Her bir buğday arabası için
4d	Her bir şarap fıçısı için
4d	Her bir çivit fıçısı için (boya maddesi)
4d	100 yün yumağı için
2d	100 kuzu postu için
16d	Her bir büyükbaş postu yığını (last of hides) için
1d	"Diker" denen 10 postluk ölçü için
4d	12 adet işlenmiş deri için
4d	Her bir mutfak eşyası sepeti için
12d	100 libre ağırlığında ürün (avoirdupois) için
4d	Her 1 libre balmumu için
½d	Sırtta taşınan her bir mal demeti için
1d	Her bir araba atı için

Not: Burada adı geçmeyen tüm mallar İngiltere Krallığı'nın geleneklerine göre vergilendirilecektir.

On ikinci yüzyılın başlarında yavaş yavaş bir çekim merkezi haline gelen St. Ives, yakınındaki Ypres Panayırı'ndan hemen sonra gelecek şekilde planlanmıştır. Sekiz gün süren panayır o kadar yoğundur ki, 1207 yılında 101 pound, 1212 yılında ise 180 pound kar getirmiştir. 1213 yılında Kral John, St. Ives ve Lynn panayırlarından toplam 843 pound değerinde battaniye kumaşı almıştır. O dönemde bir panayırın haftalık maliyetinin 3 pound olduğu düşünülürse, bu panayırın ne kadar büyük bir getiri kaynağı olduğu daha iyi anlaşılabilir. Bu muazzam getiri kaynağı, elbette iktidar sahiplerinin de ilgisini çekmiş ve 1249'dan itibaren artık panayırın tek sahibi Ramsey manastırı olmamıştır.

⁶ Moore, E. (1985). The Fairs of Medieval England, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto.syf. 197.

Tablo 2.4. St. Ives Panayır Mahkemesi Geliri: 1249–1324⁷

Yıl	Panayır Süresi	Mahkemeden Elde Edilen Gelir
1249	yaklaşık 21 gün ^c	£13 8s 4d
1250	yaklaşık 21 gün	yaklaşık £17 7s 0d
1253	yaklaşık 21 gün	£23 3s 1d
1254	yaklaşık 21 gün	£27 18s 2d
1255	yaklaşık 21 gün	£23 3s 1d
1257	yaklaşık 21 gün	£15 4s 8d
1275	34 gün	£9 5s 6d
1287	38 gün ^f	£8 9s 2d
1291	36 gün	£6 10s 7d
1293	25 gün	£6 8s 8d
1295	19 gün	£2 0s 9d
1300	21 gün	£3 11s 2d
1302	31 gün ^f	£2 7s 6d
1311	40 gün ^f	£7 7s 1d
1312	40 gün ^f	£5 17s 10d
1315	40 gün ^f	£3 2s 11d
1316	39 gün ^f	\\£2 10s 11d] ^g
1317	40 gün ^f	£3 18s 8d
1324	40 gün ^f	£2 12s 5d

Notlar: ^c 1249–1257 yıllarına ait veriler yalnızca panayırın kraliyet kısmını kapsamaktadır; başrahibe (abbot) ait panayırın fazladan sekiz günü bu hesaplama dahil edilmemiştir. 1276 yılından itibaren sunulan veriler, panayırın tamamını kapsamaktadır.

^f Bazı yıllarda, panayırın ilan edilmesi ile panayır mahkemesinin fiilen işlemeye başlaması arasında bir zaman aralığı bulunmaktadır. Örneğin, 1287 yılında panayır 15 Nisan'da ilan edilmiş, aynı gün geçiş ücreti tahsildarları, jüri üyeleri ve zabıtarlar yemin ederek göreve başlamış ve bazı davalar açılmıştır. Ancak bir sonraki mahkeme kaydı 26 Nisan tarihine aittir; bu tarihten itibaren günlük oturumlar düzenli biçimde kaydedilmiştir. Mahkeme kayıtları açıkça göstermektedir ki, hem panayır hem de panayır mahkemesi, ilan gününden itibaren aktif hâle gelmiştir.

^g Rakamın kesinliği belirsizdir; ilgili miktar rulo kaydının sonunda silinmiş veya okunamayacak şekilde zarar görmüştür.

⁷ Moore, E. (1985). The Fairs of Medieval England, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto. syf. 207.

Kraliyet adına gönderilen görevliler, sekiz günlük imtiyaz süresinin sonunda, dokuzuncu gün başlayan bir “Kraliyet Panayırı” olarak ilan ettikleri ve tüccarların kralın koruması altında kalmaya devam ettiğini belirttikleri üç haftalık başka bir panayır oluşturmuş ve insanların daha uzun süre ticaret yapmalarını, bu sayede elde edilecek gelirlerin de kraliyet hazinesine ait olduğunu ilan etmişlerdir. Tezgâh ücretlerini ve bazı komisyonları almayarak, bu “ek” panayırın asıl sekiz günlük panayırdan daha çekici olmasını sağlamış ve böylece manastırın elde ettiği gelirden çok daha fazlasını elde etmişlerdir (Moore, 1985: 16). Elbette tüccarların bu panayırı tercih etmesinin birçok sebebi vardır, bu sebeplerden en belirleyici olanlardan biri güvenlidir. Kraliyet görevlilerinin panayırın yönetiminde olmadığı zamanlarda, manastır rahibi civardaki mülklerinden panayırdaki düzeni sağlamak için kolluk kuvvetleri talep etmiş ve bu da tüccarlara güven vermiştir. St. Ives Panayırı’na giden yolda bir güvenlik görevlisi ağından bahsedilmese de panayırın kendisinin oldukça iyi korunduğu belgelenmiştir (Moore, 1985: 161).

Tüccarların St. Ives’i tercih etmesinin ikinci nedeni, panayırdaki dava süreçleriydi. Kraliyet davalarının aylarca, hatta bazen bir yıl kadar sürdüğü bir dönemde, St. Ives’teki Ramsey Başrahibi, tüccarların onlara özel bir şekilde yargılanmasını ve yargı süreçlerinin hızla halledilmesini sağlayarak, ticaret yapan kişilerin alacakları konusunda hızlı aksiyon alınacağını bildikleri bir panayıra daha rahat gelebileceklerini öngörmüş ve bunu sağladığında panayıra gelen tüccarlarda artış olmuştur. Öyle ki, tüccarlar dışındaki kişiler daha yargılanmak için Kraliyet Mahkemesi’ndense, Ramsey Başrahibinin Mahkemesi’ne gitmeyi istemiştir. Kullanılan yöntemler oldukça ilkel ve ispatlanabilirlik oldukça kusurlu olsa da, hızlı olması ve kişilerde objektif bir adalet duygusu yaratması açısından başarılı olmuş, tüccarlar davalarının hızlı görüleceğine inandığı için St. Ives’e rahatlıkla gelmişlerdir (Greif, 2006: 229).

2.2.4. St. Giles Panayırı

St. Giles Panayırı İngiltere’deki en önemli panayırlardan biridir. 1096 yılında Winchester’daki St. Swithun Katedrali’nin; yoksulların, dilencilerin ve düşünlerin koruyucusu Aziz St. Giles yortusu için üç günlüğüne imtiyaz verilen panayır; 1110

yılında sekiz güne, 1160 yılında ise 16 güne çıkarılmıştır. 1189 yılına gelindiğinde panayırın brüt geliri 145 poundu bulmuştur. On üçüncü yüzyılda yüksek aristokrasi için kumaşlar, iplikler ve çeşitli süslemelerin alındığı bir panayır niteliğine bürünmüştür. Hatta önemi o kadar büyümüştür ki, 1260'ta III. Henry, Fransız temsilcilerle görüşmek üzere bu panayırda toplantı yapmıştır (Moore, 1985: 17). Kraliçe dahi buradan alışveriş yapmıştır, hatta sadece giyim için yaklaşık 23 pound harcayan kraliçenin harcamalarının yarısı bu panayırda yapılmıştır (Moore, 1985: 18).

Tablo 2.5-a St. Giles Panayırı Gelirleri, 13. ve 14. yüzyıllar ^{a8}

Yıl	Geçiş Ücreti (Tollgates)	Tartıcı Ücreti (Weighbeam)	Arazi Kirası (Terrage)	Stok Parası (Stock- Money)	Tezgâh Kiralari (Seldage) ^b
1291	£1 3s	4s	£25 16s	£2 4s	£2 12s
1296	£1 3s	2s 2d	£23 18s	£1 8s	£2 1s
1301	£1 3s	3s 1½d	£22 11s 6d	£1 10s	£2 4s
1306	£1 6s	6s	£21 10s	£1 5s	£2 2s
1310	£1 3s	2s	£20 18s	£1 0s	£2 18s
1314	£1 5s	5s	£16 3s 9d	18s	£1 14s
1320	£1 10s	6s	£14 3s	15s	£1 16s
1325	£1 5s	6s	£13 3s	14s	£1 8s
1331	£1 5s	7s	£13 3s	18s	£1 8s

Tablo 2.5-b St. Giles Panayırı Gelirleri, 13. ve 14. yüzyıllar ^{a9}

Yıl	Yol Vergisi (Road Tolls)	Şehir Reeve'i (City Reeve)	Dilekler (Pleas)	Geç Giriş (Late Entry)	Diğer ^c	Toplam
1291	21s	£1	£1 5s	£2	—	£38 15s
1296	21s	£1 8s	£2	£2	—	£34 15s
1301	21s	£1 14s	£1 15s	£2	—	£33 3s
1306	£1	£1 11s	£2 8s	£2 2s	—	£33 0s
1310	£1 6s	£1 10s	£2	£2 1s	—	£31 3s

⁸ Moore, E. (1985). The Fairs of Medieval England, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto.): syf.207.

⁹ Moore, E. (1985). The Fairs of Medieval England, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto. syf.207.

1314	£1	£1 15s	£2 5s	£2 2s	—	£27 5s
1320	£1 4s	£1 14s	£2 8s	£2 3s	—	£25 19s
1325	£1 6s	£1 10s	£2	£2 1s	1s 4d	£24 17s
1331	£1 6s	£1 10s	£2 12s 5d	£2 1s	1s 4d	£24 17s

Tablo 2.6. St. Giles Panayırı Giderleri, 13. ve 14. yüzyıllar¹⁰

Yıl	Kapı Görevlileri (Tollgate Keepers)	Tartıcı (Weigher)	Bekçiler (Uşaklar, Marshall)	İç Görevliler (Usher, Chamberlain)	Diğer ^e	Hizmetliler (Servants' Expenses)	Toplam
1291	7s	—	£2 4s	—	10s	39s	£7 2s
1296	8s	8s	£2 4s	—	*	32s	£7 16s
1301	8s	8s	£2 16s	8s	15s	29s	£6 17s
1306	8s	8s	£2 16s	8s	17s	28s	£6 13s
1310	8s	8s	£2 16s	8s	26s	43s	£8 18s
1314	8s	8s	£2 16s	8s	28s	43s	£6 15s
1320	8s	8s	£2 16s	8s	43s	56s	£9 14s
1325	8s	8s	£2 16s	8s	28s	44s	£7 14s
1331	10s	7s	£2 16s	8s	24s	35s	£6 14s

Notlar: * El yazması hasarlı; sayısal veriler eksik.

** El yazmasında herhangi bir rakam belirtilmemiş.

^a Bu tablo, gelişmeleri beşer yıllık aralıklarla sunmayı amaçlamaktadır; bazı aralıklar daha uzun ya da kısa tutulmuştur çünkü St. Giles Panayırı'na ait veriler eksik veya hasar görmüş el yazmaları nedeniyle elde edilememiştir.

^b İrlanda, York, Lincoln, Fransa (1296'dan itibaren Cornwall dâhil, 1319'dan itibaren yalnızca Cornwall) ve Londralı tüccarların dükkânlarından elde edilen gelirlerden.

^c Öncelikle panayır giriş ücretlerini, Winchester'dan gelen eyer ustaları, tüccar grupları (*burellers*), dokuyucular (*teaselers*), tekerlek ustaları (*wheelwrights*), ayrıca hayvanlardan ve dükkân kiralardan elde edilen olağandışı gelirleri içerir.

^d Esas olarak panayır alanındaki yapıların ve tesislerin onarım masraflarını kapsar.

St. Giles Panayırı, esasen piskoposa aittir, fakat Winchester Şehri birkaç iktidar figürü tarafından yönetilmektedir. Kral şehrin yarısını kontrol ediyor, diğer

¹⁰ Moore, E. (1985). *The Fairs of Medieval England*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto. syf.207.

yarısını ise St. Swithun Manastırı, Hyde Manastırı ve şehir halkı (*burgessler*) arasında bölüşülmüş bir şekilde yönetiliyordu. St. Giles piskoposu, panayırın kontrolünü tamamen kendinde tutmak için, panayırın yapılacağı alanı şehrin 140 metre kadar doğusunda bulunan St. Giles tepesine kurdurtmuştur. Bu alanda tamamen ahşap dükkanlardan oluşan bir kompleks, panayırlara özgü çadırlar ve piskoposun adalet ve idare merkezi olarak kullandığı küçük bir tüccar kulübesi (*pavilion*) kurulmuştur. Bu alandaki yapı tamamen şehirden ayrı ve piskoposluk himayesinde olduğundan tüm yetki piskoposun elindeydi. Yapılar sağlam ve kalıcı olduğundan on dördüncü yüzyılın sonuna kadar dayanmış ve bir noktadan sonra Winchester'ın bir banliyösü olarak görülmeye başlanmıştır (Moore, 1985: 145).

St. Giles'te satış yerleri tüm büyük panayırlarda olduğu gibi mal ve hizmetin türüne göre ayrı ayrı düzenlenmiştir. Kuyumcuların mücevher sattığı ayrı bir sokak olduğu gibi, manifatura, kürk, bıçak, baharat, yün, eski kumaşlar, keten, bira, balık ve diğer ürünleri için de ayrı bölgeler belirlenmiştir. Sadece ürünler için değil, milletler için de ayrı birimlerin olduğu panayır, Fransızlara, İrlandalılara, Londra'dan gelen kumaş tüccarlarına ve Hereford, Ypres gibi belli büyük kumaş üretim merkezlerinden gelen tüccarlar için de ayrı ayrı bölgeler tahsis edilmiştir (Moore, 1985: 146). Bu yerleşimin nedeni öncelikle sağlık ve güvenlik nedeniyle belirlenmiştir. Aşçılar, han sahipleri, demirciler ve hayvan ticareti yapanlar panayırın dışındaki bölgelerde satışlarını yapmışlardır. Bu düzenleme panayıra gelen insanların yoğun bir kalabalık olduklarından sağlıklarını korumuş ve yangın, kötü koku ve hayvanlardan kaynaklanan hastalıkların kalabalıklara bulaşmasını engellemiştir (Moore, 1985: 154). Bu düzenlemeler kraliyet fermanlarıyla belirlenmiş ve tüccarların panayır süresince şehirde ticaret yapmaları yasaklanmıştır. Bu yasak, panayırı düzenleyenlerin, tüm ticari kazançlardan optimum bir şekilde yararlanması için konulmuştur. Aynı ferman, hali hazırda şehirdeki esnafın panayırdaki da çalışabileceklerini belirtmiştir. Fakat bu kişiler, ancak panayırın sahibi olan piskoposun onayından geçtikten sonra orada çalışabilmişlerdir. Piskopos tarafından görevlendirilen kişiler, çalışacak insanları seçerken belli kurallara göre seçmek durumundaydılar. Bu seçimin bir tür rüşvet ya da yolsuzluğa sebep olabileceği açıktır. Ancak, uygulamanın amacı, panayıra gelen insanların genel olarak kaliteli beslenmeleri ve sunulan gıda hizmetinin genel kalitesini yüksek tutmak olmuştur.

Aynı şekilde panayır görevlileri tarafından biranın kalitesi ve ekmeğin gramajı sürekli olarak denetlenmiş, uymayanlara çeşitli cezalar verilmiştir. Bu uygulamalar, panayırların sadece ticari etkinlikler değil, aynı zamanda düzenli ve kamusal etkinlikler olmasını sağlamak için alınan önlemler olarak görülebilir (Moore, 1985: 156).

Tablo 2.7. İngiliz Panayırlarında Pazarlık Vergileri: St. Giles Panayırı, 1349¹¹

Vergi Tutarı	Vergilendirilen Mal / Hizmet
Belirli oran	Her bir odun veya kömür arabası için
½d	Her bir buğday at arabası için
¼d	Adam tarafından taşınan buğday yükü için
2d	Her bir buğday arabası için
1d	Her bir saman ya da ot arabası için
¼d	Adam tarafından taşınan her saman/ot yükü için
2d	Diğer malları taşıyan her bir araba için
½d	Panayır zamanında pazar günleri şehirde ekmek satanlardan (High Street üzerinde)
2d	Her bir balya ağırlıkta veya kumaş paketi için
½d	Adam tarafından taşınan küçük ağırlıkta mallar için
4d	Balya hâlinde olmayan malların her bir arabası için (ör. balık, deri, demir vb.)
4d	Arabayla taşınan her türlü eşyanın her bir balyası için
4d	Bir şahin için
4d	Bir gelincik için
4d	Bir maymun için
4d	Bir ayı için
2d	Tartıcı için (<i>Latince: de ponderante sive ponderatore</i>)
½d	Arabadaki her bir yükteki çit/kafes için
4d	Şarap veya elma şarabı fıçısı için
½d	Ot veya buğday yükü için
1d	Bir halıcıdan (panayır boyunca)
½d	Her bir ham deri için
4d	Bir tabakacıdan
13 getirilene karşılık 1 kaz alınır (vergi olarak)	

Not : Yukarıdaki oranlar yalnızca 8 Eylül'den önce panayıra getirilen mallar için geçerlidir. Bu tarihten sonra getirilen mallar için ceza uygulanır.

¹¹ Moore, E. (1985). The Fairs of Medieval England, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto. syf.197.

St. Giles Panayırı'nda genel olarak tüccarları koruma yükümlülüğü panayır süresince panayırı düzenleyen manastıra ait olmuştur. Fakat panayıra gelen hem yerli hem de yabancı tüccarlar kraliyetin barış ortamı sağlama yükümlülüğünü belirten “panayır barışı” olgusuna güvenerek bu bölgelere gelmektedir. Kraliyet ancak ağır suç davalarında müdahale etmiş olsa da, genel olarak yolculuklarda ve panayırın genel güvenliğinde bir otoritenin varlığı tüccarların bu bölgelere daha rahat gelmesini sağlamıştır. Örneğin, 1252'de İngilizlerin Norveçli tüccarlara verdikleri zararların tazmini gibi meselelerde kraliyetin sorumluluğu ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde 1269 yılında da Norveçli tüccarların zararlarını kraliyet üstlenmiştir. Bu gibi durumlarda kraliyetin zararı tazmin edecek şekilde sorumluluk alması, hem panayırın itibarı açısından hem de gelecekte panayıra gelip ticaret yapacak tüccarlara güven vermesi açısından oldukça önemli hamleler olarak görülmektedir (Moore, 1985: 158). Aslen, panayır içinde asayiş sağlama görevi piskoposluğun sorumluluğundadır ve bunun için çevre mülklerden köylüler istenmektedir. Güvenliği sağlamak için getirilen köylülere ödenen ücret, bir panayırın en büyük harcama kalemini temsil eder. 14. yüzyılın başında bu ücret 4 ila 6 pound arasında değişen büyük bir harcama kalemidir. Ayrıca hâlihazırda bölgede yaşayan ev sahiplerine ekstra bir güvenlik harcaması yapılmamış, mülklerini kendi korumaları öngörülmüştür. Evlerinde ağırladıkları tüccarlar arasındaki hırsızlıklar olduğunda buna müsaade ettikleri varsayılarak ağır cezalara çarptırılmışlardır (Moore, 1985: 160).

St. Giles hakkındaki bilgilerin çoğunu o zaman tutulan piskoposluk kayıtlarından çıkarılmıştır. Piskoposluk o zamanlar pek görülmeyen bir titizlikle 1287'den başlayarak 14. yüzyılın sonuna kadar ayrıntılı bir muhasebe defteri tutmuştur. Bu defterlerin içinde panayıra verilen imtiyazların olduğu belgeler, piskoposluğun kendi kayıtları ve St. John Hastanesi'ne ait panayır alanındaki mülklerin kira listesi vardır (Moore, 1985: 3). Winchester ticari olarak ortalamanın altında bir şehir olsa da, St. Giles Panayırı on üçüncü yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Zirveye ulaşmış bir panayıra ev sahipliği yapmasının etkisiyle Winchester bir süre gerilememiş, fakat bu ancak 1250'lerin sonuna kadar sürmüştür (Nicholas, 1997: 282). İngiliz yönetiminin merkez olarak Westminster'i seçmesi, Winchester'ın zaten sallantıda olan önceliğini geri plana atmıştır. St. Giles'in de görece gerilemesiyle beraber Winchester iyice ikinci planda kalmış ve kendi esnafına zarar verir bir

pozisyona düşmüştür. 1334 yılında Winchester, vergi bakımından ancak on üçüncü sıraya yerleşebilmiştir (Nicholas, 1997: 206). Özellikle yün ticareti St. Ives, St. Butolph, Bristol ve St. Giles panayırılarına oldukça büyük gelirler sağlamış, krallıkların gelirlerinin büyük kısmı bu panayırlardan temin edilmiştir. Ayrıca, limanlarda artan faaliyete sebep olan bu panayır, yöneticiler tarafından iyi bir kazanç kapısı olarak görülmüştür (Pirenne, 2005: 173).

Bu büyük gelir getiren panayırlarda piskoposların yetkileri süresince çıkan bazı sorunları çözmek için yöneticilerin yaratıcı çözümler bulmaları gerekmiştir. Tüccarlar panayırlara gelmiş ve tezgâhlarına mallarını dizip müşterilerini beklemişlerdir. Gelenler iyi kazançlar sağladıklarından olsa gerek, tüccarlar panayırın bittiği günlerde toplanıp gitmek konusunda oldukça isteksiz davranmış ve toplanışlarını geciktirmişlerdir. Muhtemelen yönetimden belirli bir süre için alınan bu panayır iznini piskoposlar da aynı şekilde birkaç gün esneterek kiliselerine daha fazla gelir gelmesini sağlıyorlardı. Fakat yerel yönetim bu imtiyazları belirli bir süre için verdiğinden esnetilmeleri elbette hem gelirleri hem de otoriteleri açısından sorun teşkil ediyordu. Bu sebeple yerel yönetim oldukça yaratıcı bir çözüm bulmuştur ve St. Ives Panayırı'nda da örneğini gördüğümüz bir şekilde kentin içinde ikinci bir panayır ilan etmeye başlamıştır. Piskoposluğa ait panayırın bittiği gün ilan edilen bu "kraliyet panayırı"nda alınan bütün ücretleri yarıya düşürmüş ve bazı hizmetlerden de hiç para almamaya başlamışlardır. Bu uygulama oldukça başarılı olmuştur, hatta bazı tüccarlar asıl panayırın sonradan başlayan bu kraliyet panayırı olduğunu düşünmüştür. Bir süre sonra kraliyet gelirleri görüp tüccarların tembellikleri için kurdukları bu ikinci panayır asıl panayır kılmak için piskoposlukla mücadelelere girmiş ve "kraliyet panayırı" artık tek panayır olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun üzerine kraliyete 1000 pound bir dava açan zamanın piskoposu kraliyet panayırının asıl panayıra tüccarların gelmesini engellediğini savunmuş ve davayı kazanmıştır. Kraliyet mahkemesi, 1294 yılında verdiği nihai kararda asıl sekiz günlük süreden sonra piskoposluğa verilen sekiz günlük uzatma ile birlikte on altıncı günün sonunda ticaretin durdurulmasına karar vermiştir. Ancak karardan sonra bile tüccarlar alışkanlıklarından vazgeçememiş ve piskoposun tüm öfkesine rağmen kraliyet panayırını bir şekilde sürmeye devam etmiştir (Moore, 1985: 19).

2.2.5. Frankfurt Panayırı

Frankfurt fuarının Batı Avrupa'daki ilk fuarlardan biri olduğu düşünülmektedir. Frankfurt'taki ünlü sonbahar fuarından ilk kez 1150 yılında Meryem'in göğsü yükseliş günü sebebiyle bahsedildiği görülmüş ve resmi olarak da 1240 yılında İmparator Friedrich'in izniyle yapılmıştır (Revisionist.net, t.y.). Köken olarak bir hasat fuarı olduğu düşünülmektedir. Hâlihazırda ticaret için ideal bir konumda olan Frankfurt şehrinin, hem iç dinamikleri hem de oldukça kalabalık yabancı tüccar kabilelerinin geçişine kayıtsız kalamayacağı kesindir. Yerel halk, yılda iki kere düzenlenen büyük fuar etkinliklerinde, bölgeye gelen tüccarlara evlerini kiralayarak ve gıda sağlayarak oldukça yüklü karlar elde ediyor ve döneminde görülmemiş bir ticari birikmenin yaşandığı gözleniyordu. Frankfurt kralların taç giydiği ve kraliyet toplantılarının sıklıkla yapıldığı önemli bir şehirdi. Bu sebepten krallar bu şehre belli imtiyazlar ve ekstra bir koruma vermişlerdir. Ayrıca zamanın hırslı ticari kimliğinin geliştiği zamanlarda böyle merkezi bir kentin hem kar etme hem de yabancı tüccarlarla iletişimde olmak fırsatını kaçıracağını düşünmek pek gerçeğe uygun gözükmemektedir (Bothe, 1932: 200).

Frankfurt öncelikle sonbahar fuarı ile ünlenmiştir. 1240 yılında İmparator Friedrich fuarı hem resmi olarak tanımış hem de koruyacağını söylemiştir. Fermanında: “Ben, tanrı tarafından seçilmiş Roma İmparatoru, Kudüs ve Sicilya Kralı olarak, beyan ederiz ki, Frankfurt fuarına seyahat eden her bir kişiyi, birlikte ve ayrı ayrı korumamız altına alıyoruz. Fuara gelen kimse engellenmeyecek ve rahatsız edilmeyecektir. Buna karşı gelen gazabımıza uğrayacaktır.” Görüldüğü üzere, Frankfurt'a gelen tüccarların koruma altına alınması ve ticaret yaparken güvenliklerine son derece önem verilmiştir. Sonbahar fuarları yüzyıl boyunca tek başına sürmüş, 1330 yılında Bavyeralı Ludwig tarafından bahar aylarında bir fuar daha yapılması için izin vermiştir. 1330 yılından sonra artık yılda iki fuar yapılır olmuştur. Frankfurt coğrafi konumu dolayısıyla ticaret yollarının arasında olduğu için, oldukça çeşitli ürünlerin satıldığı büyük bir fuar olmuştur. Bu ürünlerden bazıları; Çin ipeği, Venedik camı, mücevherler, kereste ve atlar olmuştur. Frankfurt'u diğer fuarlardan ayıran önemli bir nokta da kitaplardır. Gutenberg'in Mainz'de hareketli matbaayı icat etmesiyle Frankfurt'ta satılan kitaplar hem içerik bakımından zenginleşmiş hem de maliyetleri düşüp oldukça ucuz fiyatlardan

satılmaya başlanmıştır. Fuarın bir bölümü kitaplara ayrılmış, sonra oluşan talepten ötürü 1480’de ayrı bir kitap fuarı düzenlenmiştir. 16. yy.’a kadar Frankfurt Avrupa’nın kitap ve baskı merkezi olarak görülmüştür (Revisionist.net, t.y.). Frankfurt döneminde hem ekonomik hem de siyasi hayatın merkezinde yer almıştır. Kraliyet Sarayı’nın bulunduğu yer olmasının yanı sıra, belirtildiği gibi kralların seçildiği yer de bu kenttir. Ayrıca, Frankfurt özgür imparatorluk şehri olarak anılmakta ve çok erken bir dönemde kültürel olarak bir metropol özelliği göstermektedir, bunda hem yabancı tüccarların geçtiği, durup ticaret yaptığı ve diğer fuarlara gittiği uğrak bir yer olmanın hem de kitapların ve basılı kültürün uzun süre merkezi olmanın da payı oldukça büyüktür (Mißler, 2000: 3).

Frankfurt kitapların yanı sıra yün kumaşıyla da ünlü bir bölgedir. Hatta öyle ki, vatandaşların çoğunun -buna yargıçlık yapanlar dâhil- bir yandan da yün kumaş ticareti yaptığı, bunu iç pazardan ziyade dışarıdan gelen alıcılar için ürettikleri bilinmektedir. Bu kumaş satıcılarının çok geniş bir pazara sahip olduğu ve dönemine göre üretimlerinin oldukça yüksek olduğu da kayıtlara geçmiştir. Kendi fuarlarında ürettikleri yünü bitiremeyen bazı üreticilerin Nördlingen fuarına gittikleri dahi belgelenmiştir (Bothe, 1932: 202). Frankfurt’taki yün ticaretinin ekonomik büyüklüğünü bir yün tüccarı olan Culman Zan’ın belediye başkanı olmasından veyahut yine bir yün tüccarı olan Andreas Heilegeist’in imparator tarafından Riedhof adlı bir kraliyet mülkü ile ödüllendirilmesinden anlayabiliriz. Bir noktadan sonra bazı tüccarlar aldıkları destekle o kadar güçlenmiş ve üretimi arttırmışlardır ki, loncalar “bir tüccarın ancak belli sayıda ürünü belli sayıda fuarda sergilemesi”ne yönelik kurallar koymak durumunda kalmışlardır (Bothe, 1932: 203).

Frankfurt Orta Çağ’ın başında yalnızca tek bir pazara sahipti. Bu pazar da kente gelen ürünlerin orada yaşayanlara dağıtılması ve günlük ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik bir işleve sahipti. Bu nedenle orada çalışan fırıncı, kasap, manav gibi tüccarlar da yalnızca yerel tüketime yönelik bir uğraş içerisindelerdi. Dokuzuncu yüzyılda, Frankfurt’a kraliyet sarayı kurulduğunda muhakkak farklı ihtiyaçlar doğmuş, yerel pazar ve yerele yönelik çalışan zanaatkârlar yeterli gelmemiştir. Öncelikle kraliyet mahiyetini beslemek için daha donanımlı bir pazara gereksinim duyulmuş ve yine kraliyetin ihtiyaç duyduğu mallar için daha kapsamlı ve uzmanlaşmış özel zanaatlar aranmıştır. İlk dönemde bu özel ihtiyaçların ve lüks

malların Mainz şehrinden sağlandığı bilinmektedir. Zamanla bölgenin çekiciliği artmış ve ihtiyaçlar artık kente yakın kendi fuarı ve pazarından giderilir olmuştu (Mißler, 2000: 4). Hatta bir noktadan sonra Frankfurt'ta yaşayanlar diğer şehirlerden alışveriş yapmayı bırakmış, yakın şehirlerdeki tüccarlar Frankfurt'un fuarlarının cazibesine kapılmıştı. Speyer şehrindeki tüccarların sıklıkla Frankfurt'taki fuara gittiği ve yöneticilerin bu durumdan şikâyetçi olduğu çeşitli mektuplarda belgelenmiştir (Maschke, 1967: 441). Nasıl ki Frankfurt başka şehirlerdeki tüccarları kendine çekerek yöneticileri korkutuyorsa, zaman zaman Frankfurt'taki yöneticileri de potansiyel rakipleri olabilecek kentlere verilecek fuar imtiyazları korkutmuştur. Örneğin; Nünberg Şehri fuar imtiyazını almış fakat bazı hakları Nördlingen ve Frankfurt fuarına zarar verecek şekilde kısıtlamıştır. Belli günlerde fuarına yasaklar koyan bu yöneticileri imparator bizzat uyararak yasaklardan vazgeçmelerini emretmiştir. Görülen o ki, fuarlar sadece ekonomik etkisi olan ve alışverişten ibaret organizasyonlar olmaktan ziyade, zaman zaman siyasal mücadeleler için de zemin olmakta ve oldukça önemli güçleri ifade etmekteledir (Endres, 1964: 10).

Frankfurt'taki yöneticilerin kentlerindeki bu fuara verdikleri değeri ona katılacak olan tüccarlara sağladıkları imkânlardan da anlayabiliriz. Frankfurt fuarına katılmak isteyen tüccarlar için oradaki yöneticiler tam yedi ayrı rotaya on ila yirmi kilometre arasında birçok hanın bulunduğu çeşitli yollar belirlemişlerdir. Tam olarak tüccarların ve yük hayvanlarının dinlenebileceği ve ihtiyaçlarını rahatça giderebileceği, güvenle Frankfurt'a varabilecekleri şekilde dizayn edilmiş bu rotalardan, Avrupa'nın onlarca yerinden gelen binlerce tüccar, rahatlıkla seyahat ederek ve mallarının çalınması veya yolda kalma endişesi olmadan fuara gelmiş ve güvenle geldikleri yerlere dönmüşlerdir. Bu yollardan bazıları şöyledir; Köln ve Amsterdam rotası, Augsburg rotası, Leipzig rotası, Hamburg rotası, Strasbourg ve Basel rotası, Lindau rotası ve Nürnberg rotası. Kaydedildiği on sekizinci yüzyıldaki savaşlar sebebiyle bu belgede rastlanmasa da Paris'e giden bir rotanın varlığı da kuvvetle muhtemeldir (Lefner, 1992: 178).

2.2.6. Leipzig Panayırı

Leipzig Ticaret Fuarı ya da Almanca “*Leipzig Messe*”, Orta Çağ’ın en önemli fuarlarından biridir. Bin yıllık bir tarihe sahiptir ve günümüzde hala yapılmaktadır. Kökeni 1165’e dayanır. Bundan otuz yıl sonra Saksonyadaki yönetici Reiche, iki fuar başlatır ve bu fuarların diğer fuarlar tarafından gölgelenmemesini istediği için bir mil ötesine hiçbir fuar faaliyetinin yapılamayacağına dair düzenlemeler başlatır. Ayrıca, tüccarların rahatça gelip gitmesini sağlamak için köprüler ve yollardan geçiş ücreti alınmamasını buyurur. Bin iki yüzlü yılların ortalarında, Saksonya’nın ülkeleriyle savaşta olsa bile, yabancı tüccarların güvenliğini kesin olarak koruyacağını duyurur. Bu düzenleme sonrasında Leipzig Panayırı civar bölgelerde oldukça popüler hale gelmiştir. On altıncı yüzyılda İmparator I. Maximilian, Leipzig fuarının 15 mil mesafesinde fuar kurulmasını yasaklamış ve bu fuara bağımlılığı arttırmıştır (Hackelsberger, 1996: 10). Leipzig, erken dönemde öne çıkan bir ticaret merkezi olmamıştır. Fakat sonrasında Avrupa’daki ticaret yollarının yaşadığı değişim ve hem eski hem yeni ticaret yolunun kesiştiği noktada bulunmasından kaynaklanan avantajı ve güçlü derebeylik desteği sayesinde Leipzig adını iyiden iyiye duyurmaya başlamıştır. Saksonya ile Turingen bölgeleri çevresindeki ticari faaliyetlerin artışında, özellikle madencilik ve tekstil alanında artan faaliyetlerde payı yadsınamaz derecededir. Birkaç yönden avantajlı olan Leipzig Panayırı, oldukça farklı bölgelerden çok sayıda tüccarı kendine çekmeyi başarmıştır (Straube, 1979: 187).

Leipzig Panayırı yılın belli bölümlerinde üç kere yapılırdı. Önceleri iki defaya mahsus yapılan panayır, zamanla tüccarların ve ziyaretçilerin artmasıyla üçe çıkarılmıştır. İlk panayır, Yeni yıldan sonraki pazartesi günü başlardı ve iki hafta sürerdi. İkincisi, Paskalya’dan sonraki üçüncü pazar günü başlar ve üç hafta sürerdi. Üçüncüsü, Eylül ayının dördüncü pazar günü başlar ve üç hafta sürerdi. Üçüncü bir panayır eklenmesi Avrupa’daki Akdeniz ticari üstünlüğünün Kuzeybatı Avrupa’ya kaymasından ve Ren bölgesi ile Güneybatı Almanya arasındaki tüccarlar arasında buluşabilecekleri bir ticaret merkezi ihtiyacının artmasından kaynaklanmıştır (Beachy, 1999: 431-432). Leipzig, tüccarlar için salt mallarını sattıkları bir panayır yerinden öte, güçlü ticari düzenlemelerinin ve kurumlarının olması ile bir çekim merkezi olmuştur. Bağımsız ticaret mahkemelerinin olduğu ilk Alman şehri olması, öncü özelliğini gösterir niteliktedir. Önceleri Perakendeciler Loncası isimli

muhafazakâr bir grubun tekelinde pek de parlak olmayan bir ticari bölge iken, reformist Toptancılar Loncası'nın Saksonya yöneticilerine yaptığı baskılar sonucunda değişimler yaşanmıştır. Sadece içeriden değil uluslararası nitelikte bir destek kampanyası yürütülmüş, Nünberg'deki hatta Hollanda'daki tüccarların yüzlerce dilekçe yollamasıyla dayatılan ve kabul ettirilen reformlar sayesinde, Leipzig Panayırı, tüccarların güvenlerini kazanmış ve ticaret bakımından en sistemli panayır olmasıyla çevre bölgelerdeki bütün ilgiyi üzerine çekip rakiplerini geride bırakmıştır (Beachy, 1999: 448). Klasik lonca düzeninden vazgeçerek bölgelerüstü bir ticari kurumsallık hedefleyen bu öncü lonca, dayattığı reformların meyvelerini yüzyılın en büyük ticari hacmine sahip fuarına ev sahipliği yaparak almıştır. Bu anlamda panayırların, dünya iktisat tarihinde, hem bir ticaret toplumu yaratmak hem de kurumsal ticaret açısından önemli temeller atan öncülerin de etkili olduğu hem ekonomik hem de siyasal alanlar olduklarını görmekteyiz (Beachy, 1999: 451).

Toptancılar Loncası'nın dayatması ile kurulan ticaret mahkemesi sayesinde, Leipzig'de önceden aylar hatta yıllar süren iflas davalarının sonu gelmiş, yargının hızı artmıştır. Bu da tüccarlar açısından hayati önemdedir çünkü periyodik olarak gelip, diğer fuarlara ya da memleketlerine dönen tüccarların, borç veya yaptırım konusunda karar verecek mahkemeleri bekleyecek ayları hatta günleri yoktur. Tarafsız ve hızlı bir yargı ihtiyacında olan tüccar sınıfını Leipzig'e çekmek isteyen yenilikçi grup, bunun yolunun eski alışkanlıklardan uzaklaşmak olduğunu görmüş ve mevcut iktidarın ayak diremelerine rağmen dirençle değişimi dayatmıştır. İflas eden veya borç alacaklısı olan insanların, eskiden adam tutup kaba kuvvetle alacaklarını tahsil etmesi gerekirken, artık hızlı kararlar ve tarafsız yargılama ile gönül rahatlığıyla ticaret yapabileceği bir bölge oluşturulmuş, bu da Leipzig'i bölgenin en popüler panayırı kılmıştır (Greif, 2006: 231). Ayrıca, panayıra getirilen ürünlerin ağırlıkları ve satış değerlerine göre vergilendirilmesi kurallara bağlanmıştır. Döneminde getirilen malları tartan ve panayıra kabul eden terazi ustaları, iki panayır arasında hesap vermek zorundadırlar ve çalışma saatlerinden alacakları verginin oranına kadar katı kurallarla denetlenmektedirler. Böylece kimsenin haksızlığa uğradığını düşünmemesi ve herkesin eşit bir şekilde vergilendirilmesi amaçlanmıştır. Terazi gelirlerinin yanında bir de tezgâh gelirleri vardır. Panayırdaki kiralanan her büyük ve küçük tezgâh için belirlenen bir kira geliri alınmaktadır. Örneğin, 1491

yılında Leipzig’de düzenlenen iki panayırda toplam 506 büyük tezgâh kurulmuş ve bu tezgâhlardan toplam 233 *schock* 52 *groschen* 1 *pfennig* 1 *heller* (668 *gulden* 4 *groschen* 1 *pfennig* 1 *heller*) gelir elde edilmiştir (Straube, 1979: 202).

Tablo 2.8. 1681 Yılı Leipzig Ticaret Konseyi Üyeleri¹²

İsim	Göreve Giriş Yılı	Lonca Üyesi	Ticaret Alanı	Aile/Firma İlişkisi
Lonca Destekçileri				
Christian Göring	1674	Evet	Tekstil tüccarı	Lonca kıdemlisinin babası
Heinrich Winckler, Sr.	1679	Evet	İpek perakendecisi	WA üyesinin babası
Benedict Carpzov	1679	Evet	Tekstil tüccarı	
Georg Winckler	1679	Evet	İpek perakendecisi (yukarıdaki amcasıyla)	
Toptancı Destekçileri				
Christian Lorenz	1640	Evet	İpek ve keten toptancısı	
Heinrich Becker	1654	Hayır	Tekstil toptancısı	WA üyesinin amcası
Johann Ernst Bose	1655	Hayır	Kuyumcu / Altın üreticisi	WA üyelerinin babası
Wilhelm Ryssel	1668	Hayır	Altın üreticisi	WA üyelerinin amcası
Hieronymus Ryssel	1674	Hayır	Altın üreticisi	
Friedrich Conrad	1679	Hayır	-	Bose’un damadı
Diğerleri				
Jacob Meyer, Sr.	1636	Hayır	-	
Jacob Meyers, Jr.	1673	Hayır	-	

¹² StadtA Leipzig, Sammlung Ernst Müller: Leipziger Ratsgeschlechter, no: 126, 127, 129, 141, 148, 136; Summarische Nachricht von dem Raths-Collegio (Leipzig, 1783); Gerhard Fischer, Aus zwei Jahrhunderten Leipziger Handelsgeschichte 1470–1650 (Leipzig, 1929).

Leipzig Panayırı, kesintisiz tarihi ve uzun yıllardır koruduğu varlığıyla Avrupa Ekonomi Tarihini izlemek için iyi bir örnek teşkil eder. Feodalizmden kapitalizme geçişte kesintisiz bir şekilde sürmesi ve geçirdiği ticari süreçler ile benzersiz bir örnek konumundadır (Straube, 1979: 186).

2.2.7. Bruges Panayırı

Dante, Flandre'ye hiç gitmemiş olmasına rağmen, Flandre kasabalarından övgüyle bahsetmiştir. Bunlardan en önemlisi de şüphesiz Bruges'dür. Dokumanın ve kumaş ticaretinin öne çıktığı bir dönemde, ürünlerinin kalitesiyle duyurulan bu şehirler kısa sürede Avrupa'da birer cazibe merkezi olmuşlardır. Bruges aynı zamanda hem karadan hem de denizden rahat bir şekilde erişilebilmesinden de kaynaklanıyordu. Bir süre sonra buradaki panayır, Avrupa ticaretinin kalbi sayılabilecek öneme erişmiş ve tüm milletlerden tüccarlar buraya mallarını ve paralarını getirmek için yarışır olmuşlardır (Morren, 1984: 16). Bruges doğrudan kıyıda yer almadığı için deniz saldırılarının hedefi olmamıştır. Kıyıya kolayca ulaşılabilen iç kesimlerdeki nehirlerin geçiş noktalarında olduğundan daha güvenli bir noktada bulunuyordu (Nicholas, 1997: 39). Bruges Panayırı 1200'lerde oluşturulmuştur. Yaklaşık bir ay sürmesine rağmen bölgeye getirisi çok yüksek olmuş ve kısa zamanda ünlenip merkezi bir rol üstlenmiştir (Dubois, 2015: 42).

Bruges'de kurulan ticaret limanı, büyük olasılıkla İskandinav tacirlerin bölgeye ticaret yapmak için sürekli geliş gidişleri sonucunda kurulmuştu. Bu şehir civardaki kırsal kiliselerin etrafında şekillenmişti. 875 yılına geldiğimizde Bruges'de bir darphane kurulmuştu. Bu şehirdeki en büyük gelişim tetikleyicisi, Flandre kontları tarafından kurulan kale olmuştur. 851 yılından önce kurulan bu kaleler, hem şehrin içinde gelişebileceği güvenli ortamı sağlamış hem de şehrin topografik görüntüsünü önemli ölçüde etkilemiştir. Bruges, kaleye giden yolda gelişmiştir ve kale limanın bulunduğu noktada yer almıştır (Nicholas, 1997: 56). On üçüncü yüzyılda Bruges'deki burjuvalar, satın aldıkları turba bataklıklarındaki yakıtın taşınması için Flandre'nin kuzeydoğusundan kanallar inşa etmiş ve bu sayede bölge üzerinde şehir sınırlarını aşan bir yargı yetkisi kazanmıştır (Nicholas, 1997: 211).

1285 yılında, Champagne Fuarı Fransız krallarının eline geçtiğinde rakipleri Flamanların bölgede yaptıkları ticareti engellemeye yönelik eylemlerde bulunmuşlar, Flaman tüccarlar da bundan rahatsızlık duymuşlardır. Bu sırada Cenevizliler ve Venedikliler, Akdeniz'den kadirga sistemi ile Bruges gibi merkezlerle bağlantı kurabilecek bir yol geliştirmişlerdir. 1290'da bu seferler devamla hale gelmiştir. Ayrıca, Londra gibi yerlerde ikamet eden ortakları olan partnerler, bu ortaklarıyla bağlantı kurmanın yollarını aramışlardır, bu her yıl yapılan maliyetli ve zahmetli seferleri daha az gerekli hale getirmiştir (Epstein, 2014: 94). Ayrıca Cenevizliler, kumaşları dinklemek için kullanılan ve bu sektör için hayati değer taşıyan kimyasalları Foça gibi kıyılardan alıp, Bruges gibi tekstil merkezlerine getirmişlerdir (Epstein, 2014: 221). Böylece Champagne Panayırı'nı artık rotalarından çıkaran tüccar grupları, onu atlayıp artık Bruges Panayırı'na gelmeye başlamışlardır. Böylece Bruges bir ticaret merkezi olarak servet biriktirme imkânı bulmuştur. 1282'de Flandre kontları, önce Alman tüccarlara, sonra birçok milletten tüccara ayrıcalıklar verip Bruges'in bir ticaret merkezi olarak çekiciliğini arttırmışlardır. Kısa sürede İtalyan, Alman ve İngiliz ticaretinin merkezi olma rolünü üstlenen Brugges, bu tüccarların Flandre ile ticaret yaptığı ortak nokta olmuştur (Nicholas, 1997: 277).

Bruges bir noktadan sonra sadece Kuzey ürünleri ve Batı'nın ürünlerinin değil, Doğu'dan gelen ürünlerin de alışverişinin yapılabildiği bir nokta olmuştur. Güçlü bir ekonomik ilişkiler ağı, Almanya ve Champagne Fuar'ları aracılığıyla, feodal Avrupa'nın iki yakasını birbirine bağlamaktadır (Bloch, 1939: 127). Hansa birliği de Lizbon'dan getirdiği balıkları ve Gaskon şaraplarını buradan alıp kuzeye gitmekte ve oradan da Bruges ve Bergen'e mal getirmektelerdi. Bruges tüm Avrupa ticareti için kilit bir noktadaydı (Heaton, 1985: 145). Ayrıca sadece mal değişimi için değil, finansal işlemler için de bir merkez statüsüne erişen Bruges, İtalyan tüccar-bankerler için 13. yüzyılın sonlarında kalıcı ajanslar kurdukları bir bölge olmuştur (De Roover, 1942: 53). Burada sarraflar diğer bölgelerden farklı kurallara tabi olmuşlardır. Öncelikle, İtalyanların aksine buradaki para değiştirici ya da sarrafların yabancı değil, vatandaş olmaları şart koşulmuştur. Kadınların da sarraflık yapabildiği, ölen kocalarının yerine işlerini devam ettiren dul işletme sahipleri olduğu da bilinmektedir. Bu diğer bölgelerde olmayan başka bir uygulamadır. Ayrıca, burada para bozan kişiler, sürekli denetime tabi olmuşlardır. Herhangi bir

para ayıklama/seçme, külçe ihracatı yapmak ya da yasaklı paraları dolaşıma sokmak suçundan yakalanırlarsa, ağır cezalara çarptırılabilirlerdi. Yaptıkları işin yarı-kamusal bir yönü olduğu için, yetkililer de parasal düzenlemeler konusunda onlara güveniyorlardı (De Roover, 1942: 59). Sarraflar halk ile darphane arasında bir bağ kuruyor, bir noktada para piyasasındaki arz ile talebi ölçümlüyorlardı. Para piyasasının sürekliliği açısından böyle bir bağ olmazsa olmaz konumdadır (De Roover, 1945: 61). Elbette konumlarından ve zenginliklerinden yararlanmayı da ihmal etmeyen sarrafların birçoğu, ticari girişimlere ve çeşitli teşebbüslere yatırımlar yapmışlardır, fakat bunu genellikle bir tüccara ortak olarak sağlamışlardır (De Roover, 1945: 64).

Kuzeybatı Fransa ve Flandre, kumaşlarının Champagne Panayırıları ve Brugges üzerinden pazarlanmasıyla günümüz tabiriyle adeta bir “sanayi koridoru” haline gelmiştir (Nicholas, 1997: 180). Bruges, ticari bir merkez ve bir endüstri şehri oluşundan ötürü, zaman zaman zıt gruplar arasındaki çatışmalara ve ayaklanmalara da sahne olmuştur. Örneğin, 1280 ve 1281’dek ayaklanmalar şehirdeki ayrıcalıklı gruplar ve işçiler arasındaki gerilimin bir dışavurumu olmuş, sonucunda işçiler kendilerini temsil edeceğini düşündükleri birini yönetime sokacak kadar ciddi bir direnç göstermişlerdir. Elbette bunun sebebi zenginleşmenin getirdiği sınıflaşma ve patrici ailelerinin ayrıcalıklı yaşamları ile işçilerin yaşamı arasındaki görülebilir ayrımdı. Elbette işçiler de kendilerini loncalar kurarak ve sayıca üstün olarak korumaya çalışıyorlardı (Nicholas, 1997: 296). Bir başka olay da 1 Nisan 1302’de yaşanmıştır. Bir vali gıda vergilerini geri getirdiğinde, bölgedeki zanaatkârlar grev yapmış ve verginin geri çekilmesi için direnç göstermişlerdir. Devlet görevlileri direnen kişilere güç uygulamış ve birkaç kişinin de öldürülmesiyle vali kontrolü ele almıştır fakat huzursuzluk Bruges ve kırsaldaki huzursuzluk sürmüştür (Yavaş, 2024: 294).

2.2.8. Diğer Panayırılar

Yukarıda belirtilen büyük panayırının dışında, Batı Avrupa’nın ve dünyanın birçok yerinde çeşitli panayırılar kurulmuştur. Bunlardan bazıları orta ölçekte etkili olmuş, bazıları ise ancak yerel düzeyde kalmışlardır. Bazı panayırılar belirli ürünler

üzerine uzmanlaşırken bazıları ise büyük panayırlar kadar kapsamlı bir şekilde kurulmalarına rağmen coğrafi konumları ya da siyasi güçleri nedeniyle, bazen de rakip panayırın daha büyük ve geleneksel olarak daha çekici olmasıyla göstermek istedikleri etkiyi gösterememişlerdir.

Bu panayırların en önemlilerinden biri Novgorod Panayırı'dır. Rusça'da "Yeni Şehir" anlamına gelen bu bölgedeki panayır, Slav tüccarların ticaretlerinin büyük bir kısmını yaptıkları bölge olmuştur. Doğrudan Batı Avrupa'da bulunmamasına rağmen, oradaki panayırlarla ticari bakımdan oldukça ilişkili olan bu panayır, Kuzeybatı Rusya'da Yoroslav'ın Avlusu denen bir bölgede kurulmaktaydı. Bu panayır Hansa Birliği'nin doğudaki son durağı olmasıyla, ayrıca bir önem kazanmaktadır. Bu panayırda tuz, yün, yünlü kumaş, balmumu, kereste ve demir ticareti yapılmıştır (Agibalova, Donskoy, 2017: 89). Kuzey Denizi'nin bir İskandinav Gölü, Baltık Denizi'nin ise bir Viking Gölü olduğu bu dönemde, Novgorod sayılan ürünler dışında köle ticareti için de ideal bir noktayı temsil ediyordu. Volga ve Dnyeper'in yukarı kısımlarına geçecek olan tüccarlar içinse güvenli bir ticari tahkim bölgesi görevi görmesiyle, adını oldukça fazla duyuran bir panayır olmuştur (Heaton, 1985: 74).

Büyük panayırların gölgesinde kalan panayırlar için İngiltere'de kurulan iki panayırı örnek gösterebiliriz: Bu panayırlar Boston Panayırı ve Hereford Panayırı'dır. Hereford Panayırı, 1211 yılında Kral I. Henry tarafında verilen izinle kurulmuştur. Her ne kadar St. Giles ve St. Ives gibi mali açıdan benzer ilkelerle ve etkili olması için kurulmuşsa da etkisi ancak yerel düzeyde kalmıştır. Bu panayırda yün, deri, bölgesel tarım ürünleri ve el işleri ürünler satılmıştır. Hereford Piskoposuna ait bu panayır, rakiplerinin gölgesinde kalmış ve diğer büyük panayırlar kadar etkili olamamıştır. Başka bir İngiliz panayırı olan Boston (St. Botolph) Panayırı ise, uluslararası ticaret açısından oldukça büyük ve etkili olmasına rağmen, Champagne ve Bruges gibi kredi sistemleri ve kambioların gelişiminde rol oynayan büyük panayırlarla karşılaştırıldığında oldukça tek yönlü ve emtia temelli bir panayır görünümündedir. Boston şehrinin refahında oldukça önemli bir rol oynamasına rağmen kurumların gelişimi ve ekonomik buluşlar açısından oldukça geride kalmış bir görünümde olmuştur (Moore, 1985: 15).

Champagne Panayırı, Fransa'nın en etkili ve en büyük panayırı olsa da, aynı bölgede onun kadar etkili olmayan, etkileri ancak bölgesel düzeyde sayılabilecek panayırlar da vardır. Bunlardan ikisi Burgonya bölgesinde kurulan St Remy ve Chalon-sur-Saone (Chalon) Panayırlarıdır. St. Remy Panayırına ait belgelerde fuar yetkililerine ödenen miktarlar haricinde pek bir veri bulunmamaktadır. Bu miktar da 1285 yılında 35 *livre*, 1286'da 70 *livre*, 1320'de 10 *livre'dir* (Ülgen, 2012). Bu verilerden panayırın bir dönem popüler olma imkânına kavuştuğunu fakat sonrasında çetin bir düşüş yaşadığını çıkarabiliriz. Chalon Panayırı, Lyon gibi elverişli bir su yolu üzerinde olmasına rağmen Champagne kadar etkili olamamıştır (Dubois, 2015: 43). Chalon Panayırları hiçbir zaman büyük bir finansal etkinlik olmamışlardır. İtalyan tüccarlar bu panayıra oldukça az ilgi göstermişlerdir. 1410 yılında yaşanan iç savaş, 1417 yılında başlayan İngiliz İstilas ve 1418'de Paris'te yaşanan katliamlar bu panayırların gelişmesine engel olmuş ve finans merkezleri Bruges ile Cenevre'ye kaymıştır (Dubois, 2015: 48). Bir diğer panayır ise at ticaretiyle ünlenmiş fakat hem ürün bakımından hem de uluslararası önem bakımından oldukça etkisiz kalmış bir Fransız panayırı olan Compiègne Panayırı'dır.

Görüldüğü üzere yukarıdaki başlıklarda bahsedilen panayırlar dönemlerinde rakipsiz olmasalar da, belirli özellikleri bakımından diğer panayırlardan sıyrılmaktadırlar. Büyük panayırların büyük olmalarının tek sebebi ticari hacimleri değil, ekonomik değişimde ne kadar etkileri olduğu ya da iktisadi buluşların kullanımında ve sürdürücüsü olmakta nasıl bir konumda durduklarına göre de belirlenmiştir. Örneğin, St. Ives ve St. Giles, ticari hacim olarak Boston Panayırı'ndan oldukça geride olmalarına rağmen, İngiliz Ekonomik tarihi açısından etkili oluşları ve kredi kurumları, hukuksal yenilikler ve kambiyo senetlerinin aktif kullanımı bakımından öne çıkmaktadırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTA ÇAĞ PANAYIRLARININ YARATTIĞI ETKİLER

3.1. Siyasi, Hukuki ve Toplumsal Etkiler

Orta Çağ bildiğimiz anlamda modern hukuk sistemlerinin temellerinin atıldığı dönemdir. Savaşların, kıtlıkların ve hastalıkların kol gezdiği bir dönemde, insanların temel bir ihtiyaç olarak gördükleri konu genel anlamda “güvende olmak” olarak özetlenebilir. Buna göre de bir hukuk sistemi geliştirmeye çalışılmıştır (Genç, 2022: 11). Bunu işler hale getirmekte de başarılı olmuşlardır. Her şeye rağmen kaba gücün yerine anlaşmaların, ticaretin ve çalışmanın daha ön planda olduğu bir pratik yavaş yavaş oturmuştur (Pirenne, 2005: 110). Tıpkı ticaretin, toprağın ve bireylerin değişimi gibi, hukuk da adım adım ve sistemsal bir değişime uğramıştır (Pirenne, 2000: 145). Kişi ile otorite arasında bir sözleşmenin olduğu fikri, zamanla hükümet ile birey arasındaki sözleşmeye kadar varabilecek bir yolun önünü açmıştır. Sözleşme teorisi ve hükümetin temsili mekanizması, modern dünyaya Orta Çağ’dan kalan siyasi ve hukuki miraslardan sadece ikisidir (Carlyle, 2022: 323).

Orta Çağ’ın ilk döneminde hukuk yavaş ve rastlantısal bir biçimde var olmuştur. Bir yargıcın verdiği keskin bir kararı diğer bir yargıç affedebiliyor ya da tam tersi yaşanabiliyordu. Bu olgunun bu kadar ayyuka çıktığı ilk konu ticaret olmuştur. Tacirler birkaç ülke ve birkaç hukuki bölgeden geçtikleri ve bir bölgede bulundukları süre oldukça kısıtlı olduğundan, daha hızlı, delillere dayanan ve rastlantısal olmaktan uzak genel bir hukuk geliştirilmesi için taleplerde bulunmaya başlamışlardır. Ortak değerlerle ve hızlı bir şekilde işleyen bu hukuk biçimi “*jus mercatorum*” yani “ticaret yasası” olarak büyük bir kitle tarafından kabul edilmiş ve tüccarların yoğun olduğu panayır ya da pazarlarda uygulanmıştır (Pirenne, 2005: 64). Munro’nun da belirttiği gibi Orta Çağ’ın ticari devrim dönemindeki en verimli kurumu bu “Ticaret Hukuku” kurumudur. Çünkü işlem maliyetleri çok düşüktür ve birçok yararları vardır. Bu mahkemelerin tek işlevi iki tüccar arasındaki ticari veya hukuki aykırılığı çözüme ulaştırmak değildir. Bu mahkemelerden çıkan kararlar

uluslararası fuarla nezdinde ticari verilerin düşük maliyetle diğer bölgelere de bir şekilde aktarılmasına yaramıştır. Bu da ticaretin gelişmesi ve tüccarların bilgi edinme hakları dolayısıyla muazzam bir fayda getirmiştir. Örneğin, bir fuarda kendisinden davacı olunmuş ve dolandırıcı olduğu belirlenmiş bir tüccarın bilgisi tüm fuarlara gidiyor ve diğer tüccarların adı geçen tüccarla alakalı daha dikkatli olmaları sağlanıyordu. Böylece belki de bir daha asla görüşmeyecek fakat sürekli bir şekilde ticaret yapan insanların kendi adamlarını tutup bir diğerini araştırmak için para harcamaları yerine, bütün tüccarlardan oluşan ve herkesin erişebileceği ortak bir bilgi havuzu oluşuyor ve tüccarlar bundan yararlanıyorlardı (Munro, 2000: 411).

Bu davalar günümüz davalarından farklı yöntemlerle ilerliyorlardı. Örneğin, kişiler taraflar arasında yapılan sözleşmelerde buna tanıklık etmiş olmalarıyla bir tanıklar grubu (*secta*) olarak görev yapabilirlerdi. Buna karşılık sanık da “hukukunu savunmak” maksadıyla masumiyetine dair yeminler edebilir hatta bu yemini güçlendirmek için (*compurgatos*) denilen “yemin arkadaşları” ile beraber yeminini icra edebilirdi. Bu yemin arkadaşlarının kaç tane olması gerektiği ve ne şekilde kabul edilecekleri davanın türüne ve önemine göre değişkenlik gösteriyordu. Elbette bu durum zaman zaman ihtilafa da yol açmıştır. Bunun dışında, sanık jüri soruşturması talep edebilirdi. Bu talep edildiğinde “bilirkişi”ler ile aynı işlevi gören fakat uzmanlıktan ziyade bölgede konuyla alakası bakımından tecrübeli olduğu bilinen (*self informing*) kişiler çağrılırdı. Örneğin, 1302 yılında St. Ives Panayırının sonlarına doğru bir önceki Stamford Panayırı’nda yapılan bir kumaş satışı üzerinde anlaşmazlık yaşandığında, davaya Stamfordlu tüccarların bakmasının uygun olduğu düşünülmüştür. Böylece mahkemeler hukuki zorlamayı ve gayriresmi itibarın önemiyle de alakalı olmuşlardır. Örneğin bir tüccar yanına yemin arkadaşları ya da güçlü kefiller bulamadığında, davalarda oldukça zayıf bir konumda kalmışlardır. Topluluktaki tüccarlar güvenilir buldukları tüccarlar için yalan yere yemin ederek ruhlarını riske atmak istememiş, böylece sistem güvenilir tüccarları zamanla dışlayan bir işleve bürünmüştür (Sachs, 2008: 27). Mahkemelerin kullandığı bu yöntem elbette belli durumlarda adaleti sağlarken belli durumlarda adaletsizliğe de neden olmuştur. Örneğin, haklı olan fakat yanında yeterince yemin arkadaşı bulunduramayan bir kişi yargının önünde suçlu hükmündedir. Bazı hakimlerin aynı zamanda tüccar ve bölge belediyesinin yöneticisi olduğu mahkemelerde, objektif bir

şekilde karar vereceklerine inanmak güçleşmiştir. Bir kişi elbette bir daha görmeyeceği yabancı bir tüccar yerine bölgesinde bulunan ve birlikte iş yapip tanıdığı insanları haklı bulmaya daha meyilli olmuştur. Zamanla bu sorunlar aşılsa da ilk dönemlerinde oldukça tartışmalı bir şekilde ilerleyen ticaret mahkemeleri bu kusurlarına rağmen kraliyet mahkemelerinden daha çok tercih edilir olmuşlardır (Kadens, 2004: 43).

Örneğin, St. Ives Panayırı'nın yargıcı ve aynı zamanda mahkemenin sahibi olan Ramsey Başrahibi'nin uyguladığı yöntemler her ne kadar genel norm dışına çıksa da tüccarlar tarafından genel olarak kabul görür ve kraliyet mahkemelerinden daha çok talep edilirdi. Kraliyet mahkemelerinde yıllarca süren davalardan ve işin sonunda genelde bir sonuca ulaşmayan uzun bekleyişlerden ötürü oldukça büyük zararlara uğrayan tüccar grupları, bu işleyişin değişmesi gerektiğini düşünmüş ve haklarını aramak için alternatif mahkemelere yönelmişlerdir. Bir panayıra gelen tüccarın zamanı sınırlı olduğu için en hızlı karar verebilecek ve görece objektif sayılabilecek mahkemelerde hakkını aramak ona daha cazip görünmüştür. Bu mahkemelerde toplu yemin etme (*compurgation*) gibi ilkel ispat yöntemleri kullanılsa da tüccarların büyük bir çoğunluğu davalarının panayır mahkemelerinde görülmesini istemiş ve bu konuda diretmişlerdir (Sachs, 2008: 23). Bu konudaki bazı örnekler şöyledir:

1287 yılında iki kuş tüccarı arasında görülen bir davada borcunu ödeyemeyecek durumda olan sanığın “bedeni ile ödemesi” yani hapse atılmasına hükmedilebilmiştir. Döneminde bir panayır mahkemesi olan St. Ives'teki mahkemenin hapsedme ve alıkoyma yetkisi vardır. Bu tüccarları ticaret yaparken dikkatli olmaları ve suç işlememeleri için motive ettiği gibi bu gibi kararlar panayıra yeni gelecek tüccarlara da güven vermiştir. Davalara katılmayı reddeden ve kaçan tüccarların da mallarına el koymak suretiyle, verilen cezanın tazmini yapılıyordu (Sachs, 2008: 25). Tüccarın malı da yoksa onunla beraber fuara gelen gruptan, (*peer*) eşit düzeydeki insanlar ya da (*parceners*) ortaklardan borç tazmin ediliyor, sonrasında memlekete dönen bu insanlar kaçan tüccar ile hesaplaşabiliyorlardı. Böylece tüccarlar alacaklarını alabileceklerine güveniyor ve fuar onlar için daha çekici kılınmış oluyordu.

Bir diğerk örnek şudur: 23 Haziran 1300'de St. Botolp'da (İngiltere) Ralph de Mortemer, John Till'e karşı 16 *şilin* ve 8 *peni* tutarında bir dava için ifade vermeye çağrılmıştır. Davacı, sanık tüccarın kendisinden borç aldığını ve bir dahaki panayır için Londra'ya geldiğinde borcunu ödeyeceğı sözünü verdiğini iddia etmiştir. Sanık bu borcu reddetmiş ve yabancı tüccarlara uygulanan teamüller gereğı yedi kişi ile yemin etmesi istenmiştir, yedi kişi ile yemin ettiğinde -buna (*compurgation*) deniyordu- beraat etmiş ve davacı asılsız iddiası nedeniyle para cezasına çarptırılmıştır (Thomas, 1926, s. 74).

Başka bir örnek olay da şöyledir: 26 Mayıs 1301 tarihinde açılan bir davada Reimun de Sordes'in John de St. Pierre'ye açtığı davada, davalının 300 pound değerindeki belgesini alıkoyduğunu çünkü gelecek ay Bruges Panayırı'nda ödenmek üzere 70 lira ve 15 sol küçük Tournois parası borcu olduğunu söylemiştir. Belgeleri geri vermeyi reddeden davacı parasının tümünün ödenmeden belgeleri vermek zorunda olmadığını belirtmiş ve tutumu mahkemece kabul edilmiştir (Thomas, 1926, s. 99).

Görüldüğü üzere Orta Çağ Avrupa'sındaki ticaret mahkemeleri, hem sanıkları açısından hem de davacılar açısından oldukça hızlı, şeffaf ve ölçülü bir şekilde karar vermeye çalışmış, zaman zaman hangi suça uygun hangi cezayı vereceklerini belirlemek için mahkemeye uzmanlar dahi davet edilmiştir. Bir demircinin davasında danışılması için bölgedeki uzman bir demircinin çağrılması veya kadın bir tüccarın davası için jüride kadın bulundurulması yargının objektif olması için alınan önlemlerden bazılarıdır (Konuk, 2005: 94). Elbette bu durum genel geçer bir ticaret hukuku olduğunu tek başına göstermez. Bazı yazarlar bu ayrıcalıklı mahkemelerin teamüllerinin özel olarak ticaretle bağıntısı olmadığını söylemekte, etkilerinin ancak sınırlı ve özel durumlarda görülebildiğini savunmaktadırlar. Kadens, özellikle Champagne Panayırı'ndaki mahkemelerin tüccarların içinden doğan ve onların teamüllerine göre evrimleşmiş kurumlar olmaktan ziyade, tüccarların özet usulünü kullanan ve teamüllerinin bazılarını referans alan genel mahkemeler olduklarını söylemiştir (Kadens, 2004: 53).

Orta Çağ'daki eski düzenin çözülmesiyle yani bir sosyal, ekonomik ve siyasi bir organizasyon ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan ulus devletlerinin

kendilerine bir meşruiyet aramaları ve her alanda bireyselliğin öne çıkışıyla liberalizmin temelleri atılmıştır (Halis, 2002: 80). Özellikle on ikinci yüzyıl sonrasında oluşan gelişmeler, ekonomik genişleme ve kentlerin öneminin artması. Panayırlarla, loncalarla ve ortaklaşa yürütülen ticari organizasyonlarla artan ve değerlenen para arzı, krallıklar ve papalık haricinde bir güç odağı haline gelen ve varlığını iyiden iyiye hissettiren “burjuvazi”, çeşitli sınıfların oluşumu ve birbirleriyle çatışmalarının önüne geçilemez hale gelmesi ve böyle bir atmosferde “ülke” fikrinin iyiden iyiye yerleşmesi feodal örgütlenmenin temellerini sarsmıştır. İktidar ilişkileri ve sınıflar arası ilişkilerin değişmesi artık feodalizmi sürdürülebilir bir yönetim biçimi olmaktan uzaklaştırmıştır (Halis, 2002: 82). Kentlerin bu feodal yönetim yükünden kurtulmaları onlar açısından belli sonuçlar doğurmuştur. Feodalizm çözülürken kentlerde özgürlük fikri iyiden iyiye yerleşmiştir. Özgürlük fikri ile beraber bir lordun vassalı olmak ya da birinin adamı olmak fikri eski parlaklığını yitirmiştir. Artık ülkeyi de koca bir kent gibi gören “ortak çıkar” kavramı ve yavaş yavaş gelişen ulus kavramıyla beraber yeni bir siyasi çağ duyulmaya başlanmıştır (Halis, 2002: 83). Eski kilise düşüncesi ile kar etmenin ve zenginleşmenin lanetlendiği dönem, Protestanlık ve Protestan ahlakı ile bir karşı güçle karşılaşmıştır. Protestanlık çalışmanın, değer yaratmanın ve birikim edinmenin kutsal olduğundan bahsederek var olan dinsel otoritenin resmi düşüncesine savaş açmıştır. Artık birikim ve çalışmanın kutsal olduğu noktada, aslında temelde “kapital” olumlanmaktadır ve bu temelden bir değişime yol açar. Reformla birlikte ortaya çıkan bu “Protestan Ahlakı” mevcut ekonomik sistemin yerine liberalizmi, bireyciliği ve kapitalizmi koyar (Halis, 2002: 86). Bazı yazarlar bu konuda Protestan ahlakının değil; ticaret yollarının değişmesinin, ulus devletin yükselişinin ve din dışı faktörlerin önemli bir rol oynadığını söylemektedir (Akalin, 2018: 6).

3.2. Kredi Kurumlarının ve Finansal Araçların Oluşumundaki Etkisi

Orta Çağ’da ticari genişleme döneminden sonra bankacılık, parasal işlemler ve sermaye yatırımı artmış ve dönemin kendi ekonomik kısıtlarından ötürü oldukça karmaşık bir biçimde bu işlemlerin isimleri ve yapılış biçimleriyle oynanmıştır. Kentler git gide, onlar için hammadde ve gıda üreten kırsala üstün gelip egemen

olmuş, bu da köklü ekonomik değişim ve buluşların önünü açmıştır. 1150 ile 1350 arasındaki dönem, Avrupa Ekonomisinin gelişip genişlediği ve olgunlaştığı bir dönem olarak kaydedilmiştir (Heaton, 1985: 60).

Panayırların tek müşterileri tüccarlar ve yerel halk değildi. Kraliyet de zaman zaman yüklü alışverişler yapmış ve elbette bu alışverişleri nakit olarak ödeme imkânı olmadığında farklı ödeme yöntemleriyle borçlarını kapatma yoluna gitmiştir. Bir tüccarın kraliyetten alacağı alacakları için gösterebileceği üç tür belge bulunmaktadır ve bunlar arasında açık bir hiyerarşi vardır. En güçsüz görünen ve en alt düzeydeki tüccarlara verilen belge wardrobe senedi (*wardrobe bond*) adıyla anılmaktadır. Bu belgeyi alan tüccar bir sonraki fuar döngüsünde ödemesini almayı bekleyebilir, eğer ödenmezse belgeyi Wardrobe Ofisleri'ne ya da direkt Hazine (*Exchequer*)'e sunabilirdi. Fakat bu maliyetli bir yolculuğu ve geçirilebileceği bir talebi sunmak gibi bir riskle beraber altına gireceği bir maliyeti belirtiyordu. Kraliyet bütçesi müsaitse, çoğunlukla bu ödemeler yapılırdı, fakat ödemelerin ötelendiği ya da hiç yapılmadığı örnekler de bulunmaktadır. İkinci ve daha güçlü bir belge ise Liberate Yazısı (*Writ of liberate*) olarak geçiyordu. Bu belge, kraliyetin içinde nüfuzu bulunan ya da nüfuzlu kişilerin onayını alacak kadar ödeme yapabilecek kadar güçlü tüccarlara verilen bir kâğıttı ve Wardrobe senedinden çok daha güçlü bir belgeydi. Elbette bu belgelerin de kesinlikle ödendiği söylenememektedir. Örneğin, 4 Aralık 1269 tarihli bir mahkeme yazısında, Ypresli tüccarlara yirmi yıl boyunca ödenmesi gereken 1500 poundun üzerindeki borçların bu belgeler olmasına rağmen kraliyet tarafından ödenmediği görülmektedir. Bir tüccarın alabileceği en prestijli belge ise doğrudan kral tarafından verilen bir “açık mektup/kraliyet fermanı” (*letter patent*) idi. Bu belgelerin bile her zaman kesin ve hızlı bir ödeme alma imkânı anlamına gelmediği görülmektedir. Bu belgelerden bazıları bu borçların “hazineye gelen ilk para”dan ödenmesini öngörmekte, bazıları ise “eğer mümkünse öde” gibi ifadelerle gönderilmektedir. Bu da bize kraliyet borçlarını kapatmak için verilen bu belgelerin bile Orta Çağ'da ne kadar işlevsiz kalabildiklerini göstermektedir. Çoğunlukla kralların ve yöneticilerin hazine gelirlerinden haberleri olmamakta ve bu sebepten tüccarla ile yetkililer arasında anlaşmazlıklar çıkmaktadır. Örneğin, 1260 yılında Kral III. Henry tarafından St. Giles Panayırından yapılan 2200 poundluk yüklü bir alışveriş sonrası bölgedeki piskoposluğun yıllık ancak 900 pound bir geliri

olduğundan borç ödenemeyince, kraliyet piskoposluğa bölgedeki gıda maddelerini ve diğer tüm malların satılmasını, bunun da “krallığa en az zarar verecek şekilde yapılmasını” emreden bir yazı göndermiştir. Hatta 1262 ve 1263 yılında St. Ives’ten yaptığı yüklü alışverişleri 1000 mark değerindeki kraliyet mücevherlerini rehin bırakarak ödediği de bilinmektedir. Görüldüğü gibi kraliyet borçları için bile çeşitli çözümler ve değerli belgeler kullanılmış ve borçların tasfiyesinde çeşitli yöntemlere başvurulmuştur (Moore, 1985: 123). Bu karmaşık kredi ilişkileri Champagne Panayırı’nın ve genel olarak panayırların Avrupa Ekonomisinde ne kadar önemli bir yer edindiğini göstermektedir. İngiltere kralının bir Fransız panayırında yaptığı alışverişi belgeleyen bu gibi olaylar, panayırların kıta ölçeğinde örgütlenmiş mali ilişkilere konu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Wilmart, 2022: 21).

Panayırlar insanların sadece mallarını getirip sattığı ya da toptan mal aldıkları bir alışveriş etkinliği değil, aynı zamanda paraların ve borçların değiş tokuş edildiği, kredilerin ve kredi kurumlarının doğup büyüdüğü etkinlikler olmuştur. Öyle ki Champagne Panayırı bir noktadan sonra bir mal fuarı olarak değil, “Avrupa’nın Para Piyasası” işleviyle insanları kendine çeker hale gelmiştir (Pirenne, 2005: 114). Günümüzdeki poliçelerin kökenleri de muhakkak bu yapının içinde bir yerde aranmalıdır (Ülgen, 2012: 6). Poliçelerin dışında da birçok farklı finansal buluşun kökeni Orta Çağ’a dayanır. Metallerin en adisinin dahi önemli bir cevher olduğu bir dönemde, kasanın ne kadar önemli olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur. Altın, gümüş hatta zaman zaman bakırın bile oldukça değerli ve kıt olduğu zamanlarda, hali hazırda kasası bulunan bir banker onun bir kısmını para karşılığı kiralayabileceğini gayet iyi biliyordu. Günümüz “mevduat bankaları”nın temeli de, hiç şüphesiz, burada yatmaktadır (Magno, 2021: 55).

Başlangıçta Flamanların ve Kuzeydeki tüccarların ticaretlerini kolaylaştırmak için kurulan Champagne fuarlarının benzerlerinden pek de bir farkı yoktur. Belli ticaret rotalarının ortasında olması ve kalabalık katılımcı kitlesi onu diğer panayırlardan ayırmaktadır. Fakat 1200’lerde İtalyan tüccarların ve bir yüzyıl sonra Alman tüccarların fuara katılımlarıyla, artık ürün alışverişinden çok para alışverişinin olduğu bir panayıra evrilmesi kaçınılmaz olmuştur (Nicholas, 1997: 172). Örneğin, Siennalı bir banker ailesi olan Ugoliniler, Champagne bölgesinde etkin bir şekilde kreditörlük yapmış ve 6.000 liralık bir kredi dağıtmışlardır. Bunu da döneminde

direkt olarak yapamayacakları için kambiyo senetleri ile gerçekleştirmişlerdir. Bu senetlerin ödemeleri kimi zaman altı ay kimi zaman da bir yıl sonrası için alınıyor ve bu senetlerin el değiştirmesi için bir tür ön ödeme sistemine ödeme yapmak gerekiyordu, böyle bir kreditorlük sisteminde bankerler papalık ya da kraliyetin yasalarını çiğnemenin işlerini yürütmeye çalışmışlardır (Magno, 2021: 89). Kredilerin ne kadar karmaşık bir şekilde el değiştirdiklerini görmek için 1448 tarihli bir örnekten bahsetmek yeterlidir. Ticaret mahkemelerinde görülen bir davada Londra’da yaşayan Milanolu Felix soyadlı bir tüccar (Felix de Faignano) ile Bruges’de işlerini yapan Cenovalı Asselin arasında bir uyuşmazlık olmuştur. Felix kendisinin Asselin’e, 1840 florin değerinde üç adet ödeme senedi düzenlediğini belirtmektedir. Bu sırada Asselin’in senedi ödeyeceğini söylediği ve Bruges’de bulunan üç tüccardan biri senedi kabul etmemiş ve ödemeyi reddetmiştir. Bu sırada senetleri verdiği Asselin senetleri kullanmış ve kullandığı tüccarlar da ödemelerini talep etmiştir. Felix henüz parasını tahsil edememesine rağmen senette yazan miktarı ve faizini talep eden alacaklıya ödemek durumunda kalmıştır. Sonrasında mahkemeye verdiği Asselin için düzenlediği evrakları ödemesi gereken yakınlarının ödemediklerini ve zararının tazmin edilmesi gerekliliğini bildirmiştir. Mahkemeden önce Felix ona rehin olarak verilen fakat Asselin’e değil kendisine kefil olarak gösterdiği diğer iki kişiye ait olan ipek kumaşlarını borcunu ödemek için satmış, bunu da belirtmiştir. Sonunda mahkeme heyeti karar vermiş ve Asselin’in 1840 florin ve faizini Felix’e ödemesi gerektiğine karar kılmıştır. Görüldüğü gibi borç ve kredi ilişkileri Orta Çağ’da da günümüzde olduğu kadar karmaşık ve girift yapılardır (Kadens, 2004: 62). Burada verilen senetler, Asselin için döviz hükmünde kullanılabilmektedir. Bu Felix için kaçınılmaz bir şekilde kredi verme özelliğinde olmuştur, çünkü ödeme yapılan zaman ve yer farklı olmak üzere borç veren kişi peşin para vermektedir (de Roover, 1942: 55). Burada görüleceği üzere uluslararası ödemelerde verilen bu belgelerin yaygın kullanımı, dolaşımı arttırarak hem para arzını hem de ticari genişlemeyi arttırmıştır. Bu belgeler Orta Çağ için poliçelerden ziyade para yerine geçer belgeler olarak değerlendirilmelidir. Burada bir borç veya döviz değişiminden ziyade, parasal bir değişim durumu vardır ve zaman zaman değerli madenleri döviz işlemleriyle ve borç işlemleriyle dengeleyen sistem kendi içinde finansal bir tutarlılık sergilemektedir (de Roover, 1942: 56).

Papalığın faizi kesin olarak yasaklaması tüccarlara yeni borçlanma, yatırımcılara da (lordlar ve bazen yüksek papazlar) yeni borç verme yöntemleri bulmayı zorunlu kılmıştır. Bu sebepten tüccarlar ürünleri satın alırken, bir yerden bir yere taşırken, ürünü satarken her adımda farklı bir kurum ve farklı bir metot icat etmek durumunda kalmışlardır (Epstein, 2014: 89). Çünkü aşırı faizcilik, ya da genel anlamda faizcilik Orta Çağ'ın en büyük meselelerinden biri olup, borcun karşılığı olan paranın başka isimlerle yeniden tanımlanması ve kilisenin filtresinden geçmesi muazzam bir önemde olmuştur (Epstein, 2014: 149). Bu anlamda en önemli buluşlardan biri mallar el değiştirirken elde edilen kar yöntemlerinde olmuştur. Bir mal ister ithal edilsin ister orada üretilsin, ilk üreticisinden son koyulduğu tezgâha deyin birkaç kez el değiştiriyor ve her el değiştirmede bir kez daha bir kredi konusu olabiliyordu (Postan, 1978: 1). Borç verme ve borç alma işlemlerinin tümü kredi kurumları adı altında değerlendirilmemektedir zira her borç alma ve borç verme işlemi bir tür kurumsal yapı içinde olmamaktadır. Bazen halkın kendi aralarında ödünç paralar vermesi ve tüketim amaçlı yapılan borçlanmalar bu kategoriye gitmemektedir. Bu tür ihtiyaç borçlanmaları dahi örtülü ve gizli biçimde yapılmıştır, çünkü dönemin dini otoritesi borçlanmanın üzerindeki herhangi bir ek kazancı faizcilik olarak adlandırmaktadır (Postan, 1978: 2). Bu işlemler arası kredilendirmelere konu olan en önemli ürün şaraptır. Şarap, yün ve kumaş ticaretinde olduğu gibi, birçok sermaye sahibine açık ve oldukça büyük coğrafi alanlarda ve birkaç yerden el değiştirerek satıldığı için, her el değiştirme işlemi potansiyel bir kredilendirme şansı oluyordu. Öncelikle üreticilerden komisyonculara, komisyonculardan da bölgedeki yerel tüccarlara satılırken bir yandan da kredilendiriliyorlardı. Mısır, deri, çivit gibi mallar da aynı muameleye konu olmuşlardır. Üretildiği yer ile satıldığı yer arasında muazzam uzaklıklar ve aşamalar bulunan bu ürünler, doğal olarak tüccarlar için kredinin yasak olduğu bir dönemde gizli de olsa bu yolla kar etmenin araçları görevini görmüşlerdir (Postan, 1978: 6).

Elbette kredi vermenin ya da almanın tek yolu araçlar aracılığıyla ürünlerin el değiştirmesi değildi. Birçok para biriminin olduğu ve yenilerinin de her gün ortaya çıktığı bir dönemde (Fransa'da o dönemde resmi olarak tedavülde olan seksenden fazla para vardır) bir paranın başka bir parayla değişimi de elbette bir kredi konusu olabilmıştır. Bu otoriteler tarafından “kurgusal döviz işlemi” olarak adlandırılrsa da,

tanımından öte bu işlemler gerçekten para birimleri arasında değişimlere konu olan ve kredi amacıyla kullanılan gerçek döviz işlemleridir. Sadece faiz gizlemek için değil, kısa vadeli borç vermek için de kullanılan bu yöntem, gerçek bir para aktarımını değil, sadece borç ödenirken verilecek para birimindeki karı korumayı amaçlamıştır. Bir para gerçekten birkaç para biriminde ödenecekse ve fiziksel olarak verilmesi gerekiyorsa, bu işlemler Orta Çağ'da "borç döviz işlemi" olarak düzenlenmiştir (Postan, 1978: 13). Özellikle Champagne Panayırlarında panayır muhafızları (*gardes*) tarafından imzalanan "*lettre de foire*" yani panayır senetleri üzerinden de bazı işlemlerin yürütülmesi gerekmiştir. On birinci yüzyılda Cenevizlilerin bahsettiği bu senetler, aslında panayırlara yüklü para ile gitmek istemeyen tüccarlar için dizayn edilmişse de, ana fikrinden daha çok gelir getiren ve faizi gizleyen bir yöntem olarak kullanılmaları çok sürmemiştir. Bir tüccar bir fuarda borçlanıp, diğer bir fuarda borçlarını ödeyecekse, bir belge düzenlendiğinde aradaki zamanın da likidite edilmesi gerekir, bu senetler de o zamana tekabül eden faizi gizlemek için biçilmiş kaftanlar olmuşlardı, çünkü temelde bu işlemler döviz değişim işlemleridir (Dubois, 2015: 49). Orta Çağ'da yolculuklar uzun ve para taşımak da son derece riskli olduğu için, insanlar yanlarında belirli bir miktar paraları olduğunu belirten yazılı belgelerle yolculuk etmeyi tercih etmişlerdir. Örneğin, III. Henry, terzisini Champagne panayırına kumaş almaya gönderirken yanına yüklü miktarda para vermek yerine, gittiği yerde ona bin marklık bir avans verilmesini emreden kraliyet fermanı ile gönderilmesini daha güvenli bulmuştur. Tüccarların da uzun mesafeleri kat ederken tercih ettikleri güvenli yollardan biri bu belgeleri alıp paralarını mevcut bir banka şubesinde veya yolculuk edecekleri yerde geçerli olacak şekilde depozit ettirmek ve gittikleri yerde bozdurmak şeklinde ortaya çıkmıştır. Fakat çok geçmeden, bu yöntemin kredi işlemleri için mükemmel bir kılıf olacağı anlaşılmıştır. Kilisenin faiz ve kredi yasağına rağmen, döviz bozdurmak için yazılan bu kağıtların aslında kredi vermek için bir fırsata dönüşebileceği fark edilmiştir. Bunun için kişinin mevcut aldığı para ile gelecekte katılacağı fuarın bulunduğu bölgenin parası arasındaki fark kullanılmıştır.

Örneğin, 28 Nisan 1206 tarihinde, Noter Guglielmo Cassinese'nin düzenlediği bir belgede, Reimsli Enuroinus de Cogino, iki tüccardan döviz işlemi kisvesi altında belirtilmeyen bir miktarda borç almakta ve bunu Provins panayırında

ya şahsen kendilerine ya ikisinden birine ya da her ikisinin yasal temsilcilerine 30 *livre provinois* olarak ödemeyi taahhüt etmektedir. Buraya kadar normal bir döviz değişim işlemi olarak görünen bu belgede alacaklıları koruyan şartlar da vardır. Eğer o dönemde kullanılan Provins parası ağırlık veya değer bakımından zayıflamışsa, borçlu ödemesini daha değerli bir para veya 12.5 mark gümüş olarak ödemeyi kabul etmiştir. Borcun miktarı bilinmese de bunun Ceneviz’de alınan ve Champagne panayırında ödenmek üzere düzenlenmiş bir avans sözleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Reimsli tüccar işlerini yürütmek için Cenova’ya gelmiş ve Provins panayırı üzerinden evine dönmek üzere bir yolculuktur. Bu belge de onun ek mallar alıp panayırda satarak borcunu ödemeyi tasarladığını göstermektedir. Muhtemelen ödeyeceği bedelin üstünde kazanıp borcunu kapatacağına inanmakta, borç verenler de bu ödemedan kar edeceklerini tasarlamaktadırlar. Düşününce temelde bu bir kredi işlemidir, fakat bir döviz işlemi gibi görünmektedir. Bu uygulamada kişiler eğer gerçekten döviz işlemi yapsalardı, paradaki değer değişimi ve dalgalanmalarla kazançlarını kaybetme ihtimalleri oluşurdu, fakat paranın kurunu aslında ortada olmayan bir değere sabitledikleri için bu işlem bir döviz işlemi olmaktan çok kredi işlemidir. Kilisenin olanca gücüyle kınadığı “kurgusal döviz işlemi”nin de tanımı aslen budur. Ortada bulunmayan ve gelecekte olacağı düşünülen veya düşünülmesi de o oran üzerinden borçlandırılan insanlardan bunu tahsil etmek için krediyi bir döviz değişimi olarak göstermek, böylece faizi gizlemek üzere bir kılıf uydurmak Orta Çağ’da panayırlarda sıkça kullanılan bir yöntem olarak göze çarpmaktadır (de Roover, 1953: 29).

Orta Çağ kredi sisteminde bir kredi iki şekilde isimlendiriliyordu. Eğer rehin edilen mülkün geliri, kredinin anaparasının ödenmesine katkıda bulunuyorsa (örneğin, tarlasındaki ürünleri borç bitene kadar ipotek ettiren bir köylü) buna *vivgage* ya da canlı rehin deniyordu. Eğer rehin edilen mülkün borcun ödenmesine bir etkisi yoksa buna da *mortgage* ya da ölü rehin denirdi (Pirenne, 2005: 139). Bu krediler üzerine bulunan kayıtlar kadar çok az kayıt Orta Çağ’dan günümüze kadar kalmıştır, fakat bu kayıtların çoğu “kredi” adı altında tutulmamıştır. “*recognisance*” olarak bilinen borç beyanları, yargı mercileri önünde kaydedilmiş belgeler olduğundan günümüze kadar ulaşmış en yaygın türdür (Postan, 1978: 3). Faiz yasaklandığı için krediler de şüpheli işlemler gibi görünmüştür. Orta Çağ

düşüncesinde kredinin verimli bir kullanımı söz konusu değildir. Ticaret için kullanılacak ve verimliliği arttıracak olan kredi ile salt tüketime yönelik kullanılan kredi arasındaki temel fark birinin kazanç elde etmeyi amaçlaması diğ erinin ise hayatı sürdürmek için gereken temel harcamalar için kullanılıyor olmasıdır. Elbette böyle bir ayırım var diye tüketici kredisi kredinin verimsiz bir türü olmamaktadır. Tüketici kredilerinin de toplumda para arzını arttıran ve hızlandıran, büyümeyi teşvik eden bir yönleri olmuştur. Tıpkı günümüzdeki taksitli satışlar gibi dolaşımdaki parayı arttırarak ticareti arttırırlar (Magno, 2021: 151). Aslında Orta Çağ'daki yöneticiler ve kilise mensupları, temelde krediye karşı değ illerdir, fakat faize karşı oldukları için, potansiyel olarak içine faiz karışabilecek tüm finansal enstrümanları yasaklamaya çalışmaktadırlar. Böylece Orta Çağ tüccarı da kurallara uyar ve faizi başka başka görüntüler içine hapsedmeye çalışır. Faizi bir tür borç, temettü veya bağış gibi hatta zaman zaman teberru gibi gösterirler. Yine de büyük çaplı ticari faaliyetlerde bu yeterli olmaz ve on ikinci yüzyılın sonlarında uluslararası paraların değ işimi için bulunan fakat çok kısa sürede ana amacından oldukça uzaklaşan bir enstrüman çıkagelir: Kambiyo senetleri (Magno, 2021: 179). Kambiyo senetleri, uzun mesafelerde ve farklı para birimlerinin kullanıldığı bölgeler arasında ticaret yapan tüccarlar için ortak bir hesap birimi işlevi görmüştür. Örneğin, bir tüccar Bruges Panayırı'nda borçlandığında, bu borcunu Frankfurt Panayırı'nda ödemeyi taahhüt etmiş ve bu işlemler senetlerle kayıt altına alınmıştır. Taraflar arasında adil bir değ işim sağlanabilmesi için genellikle gümüş üzerinden ortak bir değ er hesabı yapılarıdı. Bu belge hem borç verenin hem de alanın parasal değ erini koruyan bir anlaşmaya dönüşürdü. Fakat kısa sürede bu senetlerin artık paraya dönüştürölmelerine bile gerek kalmamıştır. Panayırlardaki muhasebeciler bunları bir tür borsada ciro ederek kullanmışlar ve böylece aslında ortada olmayan bir para üzerinden ticari işlemler yapılabilir olmuştur. Bu da para basılmadan para arzının artmasına neden olmuş ve ticaretin büyümesine yol açmıştır (Magno, 2021: 182). Bir noktadan sonra bu sistem öyle bir hal almıştır ki, ortada olmayan bir para ile yapılan işlemler üç hatta dört milyon *eskudo*'ya kadar çıkmıştır, fakat fuarlardan bu işlemde görünen para miktarının çeyreği bile bulunmamaktadır (Magno, 2021: 186).

Orta Çağ'da borç vermek oldukça riskli bir şeydi, özellikle denizaşırı ticari işlemler hem çok riskli hem de verilen borcun geri dönmesi çok uzun zaman

alabiliyordu. Ayrıca, deniz aşırı işlemler oldukça pahalıydılar. Bu sebepten yatırımcılar, birçok ortak bulup riski onlar arasında bölerek hem daha az risk alıyor hem de paralarını kaybetme durumlarında daha az zarara uğruyorlardı. Seyahat eden tüccar sermayeden yoksun ve çoğunlukla sahip olduğu yegâne şey heves ve gemicilik bilgisiydi. Elbette anlaşma biçimlerine göre değişebilen bir biçimde genelde dörtte birlik bir kara sahip oluyordu. Seyahat eden tacir için bu durum, en az harcama ve zararla, en çok karı edebileceği ve kişilere olan borcunu ödeyebileceği yollar bulmaya teşvik edici bir ortam yaratıyordu (Epstein, 2014: 95).

Devletler de zaman zaman darboğaza girdiklerinde kredi kurumlarının gelir getirici yönlerinden yararlanacak şekilde enstrümanlar geliştirmişlerdir. Örneğin, Cenova’da halkı kaptanı olarak anılan Guglielmo Boccanegra mali krizlerle ve donanmadaki yıkımlarla aynı anda baş etmek durumunda kalmıştır. Bu karmaşık ve sıkıntılı durumdan kurtulmak için tacirlerin mülklerini kamulaştırmak gibi riskli bir hamle yerine, daha akılcı bir çözüm bulmuştur. Kredi sağlayanların karlarına karşılık yılda 8 *livre* getiren 100 *livrelik* hisse senetleri dağıtmış ve bu yolla hem borçları ödemiş hem de tacirlere verdikleri paranın karşılığı olan, satılması veya hayır kurumlarına bağışlanması mümkün olan düzenli bir gelir sağlama sözü vermişlerdir. Böylece darboğazdan da kurtulmuşlardır (Epstein, 2014: 142). Venedik’te bunun başka bir biçimi olan tahvilleri halkın zengin kesimine satarak ve bunu en güvenilir yatırım aracı olarak pazarlayarak, vergi toplamak gibi zor ve genellikle kaçınması kolay bir yöntemle yaslanmadan gelir getirici bir kaynak oluşturmuş ve savaş dönemi ekonomisinde oldukça iyi ve yatırımcılar açısından teşvik edici bir yol izlediğinden dolayı ayakta kalmayı başarmıştır (Epstein, 2014: 267). Ayrıca Venedik 1447 yılında “patent” hakkını da on yıllık bir süre için kişilere vermesiyle iktisadi kurumlar açısından yenilikçi bir devlet olduğunu göstermiştir (Epstein, 2014: 239). Devlet gücünün yatırımcılar açısından teşvik edici olduğu kadar onları uzaklaştırıcı uygulamaları da olmuştur. 1260 sonrası dönemde Champagne Panayırılarının yönetici olan lord, borcunu ödemeyen tüccarın mensubu olduğu ülkeden gelen bütün tüccarlara kapılarını kapatıp onları panayırdan menedebiliyor, bu da elbette panayırın gelirini düşürüyor, oraya gelmek isteyen hevesli tüccar grubunun önünde bir engel oluyordu (Kadens, 2004: 54).

3.3. Feodal Ekonomilerin Bölgelerarası Bir Ticari Yapıya Dönüşümü

Şehirler, on ikinci yüzyıla kadar sadece tüketim merkezleri olarak görülmüşlerdir. Ticaret ve üretim bu döneme kadar ancak ikincil bir öneme sahiptir. On birinci yüzyılda büyüyen şehirler için ticareti gerektiren ürünler ağırlıklı olarak gıda ürünleri ve çevrede üretilen sanayi ürünleriydi. Ağırlıklı olarak talep edilen ürünler, soyluların talep ettiği lüks mallar ve gümrük vergisine konu olabilecek ürünlerin bir bölgeden diğerine taşınması ile ortaya çıkan ticareti gerektiren durumlar olmuştur. Para, özellikle uzun mesafelerden yapılan lüks ticareti ve yerel pazarlardan yapılan toptan alışverişlerde kullanılmak üzere tutulmuştur. Küçük perakende alışverişler hala ya takas yoluyla ya da değeri düşük olan az kıymetli madenlerden üretilmiş değersiz paralarla yapılmıştır. On ikinci yüzyıldan sonra tüccar sınıfı ortaya çıkmış ve şehirlere gelip kentleşmeyi hızlandırmışlardır. Bölgedeki aristokrasi ile birleşerek ve çatışarak yeni bir ticaret mantığının oluşmasını sağlamış ve ticaretin ikincil olarak görülen önemini arttırarak temel bir amaç olmasını sağlamışlardır. Bunun için kurulan birlikler ve panayırılar gibi ticaret merkezleri feodal ticaret mantığının çözülmesini sağlamıştır (Nicholas, 1997: 105).

Feodal ekonomiler, yapıları gereği otarşik yani dışa kapalı ve mümkün olduğunca kendi ihtiyaçlarını kendi kendine gidermeye çalışan yapılardır. Bu sebepten ticaretin de feodal ekonomilerde oldukça sınırlı ve zorunlu olduğu alanlara sıkışmış bir biçimde yapıldığını görürüz. Panayırılar bu otarşik yapıyı kırarak, feodalizmi ve feodal ekonomiye çözücü bir etkide bulunmuşlardır. Birbiriyle etkileşime geçen ve ticaret yapan topluluklar, zamanla bağlı oldukları feodal birimlerin hukuki, siyasi ve ekonomik etkilerinden sıyrılıp, bölgelerarası ve kendilerine has yeni kurumlar ve kurallar oluşturmuşlardır. Bu yeni grubun kendine has bir hukuku, siyasi hareketi ve ekonomik görüşü olmuştur. Burjuva diyebileceğimiz, döneminin tüccar grupları, feodal yapıların sınırlayıcı etkilerinden kendilerini sıyrarak, daha rahat ticaret yapabilecekleri ve amaçların gereklerine daha çok uyacak ortak bölgelerarası bir oluşumla, bir güç olarak tanınmış ve zaman zaman bölgelerüstü etkileri olmuştur (Wahl, 2016: 60).

Bunun en önemli göstergelerinden biri, panayırılarda 15. yüzyıldan sonra yaygın olarak kullanılan ortak paradır. Tüccarların panayırılar arasında

gezdiklerinden ve farklı bölgelerden geldiklerinden üzerinde anlaştıkları ve mal değiş tokuşunda değeri belirlenmiş olan ortak bir paraya ihtiyaçları vardır. Bu sistemdeki değiş tokuşu kolaylaştırmak için bulunan çözüm fuarlarda kullanılacak ortak bir para belirlemek olmuştur. Bu fiktif hesap parası denilen ve diğer paraların ona göre değiştirilip düzenlendiği para “*escudo*” ya da “*mark*”tır. Bu sayede Avrupa’nın onlarca yerinden gelen tüccarların ortak bir değer üzerinden alışveriş yapabilmesi sağlanmıştır. Sadece Avrupa ile sınırlı olmayan bu para piyasasında dolaylı olarak İslam Dünyası’nın parası olan dinarın da kullanıldığı bilinmektedir. Dinar hiçbir zaman direkt kabul gören bir resmi para olmamıştır fakat hesap defterlerinde, panayırda kullanılacak gümüş paraya dönüştürülürken ya da İtalyan tüccarların toplu alım satım işlerinde sıkça kullanıldığı bilinmektedir (Mıynat, 2019: 194). Tüccarlar kendi şehir veya bölgelerinin parasını getirir, sarraflar bunları ortak fuar parasına çevirir ve bu noktadan sonra tüccarlar rahatça alışverişlerini yaparlardı. Eğer başka bir fuara geçmeyecek ve kendi bölgesine geri dönecek bir tüccar olursa, fuar parasını getirir ve sarraflar tarafından kendi bölgesinin parasına dönüştürüldükten sonra evine dönerdi (Magno, 2021: 184). Bu panayırlar salt değiş tokuş yerleri olmanın ötesinde, günümüzde ancak olimpiyatlarla karşılaştırabilecek bir işlevi de üstleniyorlardı: Avrupalılık hissini güçlendirmek. Buraya gelen tüccarlar, hangi bölgeden olursa olsun kabul görüyorlar ve birbirleriyle ilişkiler kuruyorlardı. Birbirlerini tanımaları ve kaynak bakımından hangi bölgenin ne bakımdan kıt veya zengin olduğunu bilmeleri, bilginin yayılmasına gittikçe güçlenen iktisadi kurumların oluşumuna yardımcı olan siyasi adımların başlangıcı olarak görülebilir. Bir panayırda Avrupa’nın en kuzeyinden ve en güneyinden iki tacir buluşabilir ve ülkeleri hakkındaki gelişmeleri tartışarak hangi değişimlerin ekonomik açıdan ticaret için yararlı olduğunu istişare edebilirlerdi. Bu açıdan panayırların ürünlerin değişimini teşvik ettiği kadar fikirlerin de değişimini teşvik ettiğini, ortak ve bölgelerüstü bir bilinç oluşturmaya olan etkisinin pozitif olduğunu belirtmek gerekir (Magno, 2021: 185).

Bir başka örnek ise, Orta Almanya endüstri bölgesi diyebileceğimiz, döneminin Thüringen-Saksonya arasındaki bölgelerde üretilen onca metanın beylikler arasındaki sayısız çatışma ya da anlaşmadan bağımsız bir şekilde ilerleyen üretim hareketidir. Bölgede madencilik, kumaş üretimi, çivit otu ve tahıl tarımı,

kereste ve tuz ticaretinin yapıldığı bilinmektedir. Aynı bölgede altı tane (Ernestin-Albertin-Mansfred-Reub-Hanneberg) beylik olmasına rağmen, bölgeler-üstü bir biçimde bütün ekonomik uğraşlar birbiriyle entegre ya da birbirini besler bir şekilde sürdürülmekteydi. Maden, tarım; tekstil, yün üretimi; çivit otu tarımı, madencilik ve madencilik ile kereste üretimi arasında mutualist ve koparılamaz bir ilişki olmuş ve bu bölgedeki iktidar odaklarının üstünde bir ekonomik birlik görünümünde üretim yapılmaya devam etmiştir. Bunlar “feodal” ve “bölgesel” ekonomik eylemler olmaktan çok, çoğunlukla “bölge-ötesi” karakterde olmuşlardır (Straube, 1979: 192).

Panayırlar sadece kuruldukları şehir için değil, çevrelerindeki finansal merkezlerin önemi açısından da kritik bir anlam taşımışlardır. Örneğin, Champagne Panayırı, yükselişe geçtiği dönemlerde Artois Kontluğu’nun başkenti Arras’ın da bir bankacılık merkezi olarak bilinmesini sağlamıştır. Bu merkez, yalnız Fransız tüccarların değil, İngiliz ve Flaman tüccarların da uğrak noktası olmuş ve ödemelerin yapıldığı bir merkeze dönüşmüştür. Arras’ın yanında Montpellier de yabancı tüccarların döviz ödeme işlemleri için başka bir merkez olarak öne çıkmıştır. Görüldüğü üzere, sadece bölgelerindeki tüccarlara hizmet eden bankacılık merkezleri değil, diğer milletlerden ve bölgelerden tüccarların Champagne Panayırı’na giderken ya da oradan dönerken işlemlerini yaptığı bankacılık merkezleri olmalarıyla, bölgeler-üstü bir etkileri olmuş ve bu etkiyi panayırlar sağlamıştır. Bunu şuradan anlayabiliriz ki, Champagne Panayırı’nın düşüşe geçtiği dönemde tüccarlar artık Arras ve Montpellier’e de uğramayı bırakmış. Bu bölgeler tüccarlar ağını kaybetmemek için İspanya’da ortaklar edinmeye çalışmış ve papalıkla ilişkiler kurmaya yönelmişlerdir (Nicholas, 1997: 278). Elbette bankacılık merkezlerinin uluslararası çalışmalarının onlara zararlı olduğu durumlar da oldu. Örneğin, İngiliz krallarının Flaman bankerlerden yün pazarına giriş ve çeşitli ticari tavizler vermeleri sonucunda aldıkları borçları ödememeleri, pek çok İtalyan kreditorün ve bankanın batmasına sebep olmuştur. En meşhur çöküşlerden ikisi 1346’da Bardi ve Peruzzi bankalarının iflaslarıdır (Epstein, 2014: 139). Batan bu işletmeler çok geniş bir mal çeşitliliğine sahip ticari yapıları ve Avrupa’nın birçok yerinde ofis ve şubeleri bulunuyordu. Bu işletmelerin İtalya’daki tahıl ticaretinde de hatırı sayılır bir payı olduğu bilinmektedir. 1320’de Floransa dokumacılığını ayakta tutmakta olan İngiliz

yünün ithal edilmesinde de kilit rol oynamışlardır. Bu bankaların batışı, sadece kendi bölgeleri için değil, Avrupa'nın tamamında hissedilmiştir (Epstein, 2014: 190).

Orta Çağ'daki ticaretin bölgelerüstü özelliğini gösterebilecek en önemli yapılardan biri Hansa Birliği'dir. Hansa birliği zirve döneminde 200 kadar şehri kapsamına almış bir ticaret ağı yaratmıştır. Aktif ve sürekli üyeleri 100 ila 70 arasında değişse de, 3 yüzyıl boyunca dönemin ticaretinde etkili olmuş ve gücünü göstermiştir. Hansa Birliği'nin asıl başarısı, çok az gemisi olan ve hammadde üreten az gelişmiş tüccar sınıfının lojistik ihtiyacını karşılayabilecek kadar karmaşık ve güvenilir bir ağ kurmalarından süregelmektedir. Hansa Birliği bu hammaddeleri ve mamul maddeleri satın almış, bunların satılabileceği pazarları bulup bu malları oraya taşımıştır. Bu da bölgelerüstü ticari hareketin en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir (Heaton, 1985: 146). Hansa'lılar hristiyan olmalarına rağmen farklı dinden ve milletten insanlarla ticaret yapmış ve bu yapının bölgelerüstü olduğu kadar dini farklılıklardan da etkilenmediğini ortaya koymuştur. Döneminde Hristiyan gemilerle seyahat etmiş olan İbn Cübeyr, bu yolculukları Haçlı Seferleri Dönemi denebilecek bir dönemde yapmış olmasına rağmen hiçbir tehdit hissetmediğini belirtmiştir. Vergilerini ödediği takdirde hiçbir yolcunun endişe yaşamadığını belirten İbn Cübeyr, dönemin ticaretine ve din merkezli dünya görüşüne rağmen bireylerin bunu nasıl deneyimlediğine dair iyi bir örnek teşkil etmektedir (Akyazıcı, Genç, 2024: 348).

Brabant Dukalığına bağlı Anvers şehri de bölgelerarası finans merkezi olarak iyi bir örnek olmuştur. Döneminde finansal bir merkez sayılan Anvers, bir para piyasası barındırmak için ikinci bir borsa kurduğunda, kapısına "Her ulustan ve dilden tüccarların kullanımı için" yazdırmıştır. Feodal bir yönetimin altındaki bu şehirdeki borsa kurumunun kapısındaki tabeladan beyan edilen mesaj açıkça sadece bölge tüccarları için değil, tüm dünyadan ve milletlerden tüccarları kapsayacak şekilde duyurulan kurumsal bir davettir. Burada kurulan panayırlarda Hansalılar, İtalyanlar, Fransızlar, İskandinavlar ve Hollandalılar bulunmuş, bunlar çeşitli malların alım satımı, kambiyo senetleri ve sigortalar gibi finansal işlemlerini de bu merkezde görmüşlerdir. Bu bakımdan Anvers, uluslarüstü bir merkez olması bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir (Heaton, 1985: 225). Anvers şehrinde yaygın olan ve Orta Çağ ticari yaşamında etkili olmuş bir başka buluş ise temlik

(*assignation*) sisteminin yaygın kullanımı olmuştur. Orta Çağ'da hamiline bir senet yazmak ya da para ile ödeme yapmak Hansa Birliği tüccarlarının ve kuzeyden gelen tüccarların tercih ettiği bir yöntem olmasına rağmen, İtalyan ve Güney Alman tüccarlar buna pek yanaşmamışlardır. Bu farkın temel sebebi, kuzeylilerin henüz kurumsal bir ticaret alışkanlığı edinmemiş olmalarına rağmen, İtalyan ve Güney Alman tüccar-bankerlerin hâlihazırda şubelerle ve temsilcilerle uluslararası bir ticari işlem ağı kurmuş olmalarıdır (De Roover, 1953: 97). İtalyan- Güney Alman tüccar-bankerlerin bu ödeme yöntemini benimsememesinin haklı gerekçeleri vardır. Hamiline yazılan bir senet, finansal olarak takip edilemez bir zincir yaratmakta ve belgeyi alan son kişi, belgenin geçtiği birimleri bilmemektedir. Bu sebeple borcun takip edilmesi ve alacağın tahsil edilmesi zorlaşmaktadır. Belgeyi alan son hamil, hiçbir şekilde kendinden öncekileri takip edememekte ve bu sebeple hesap sorulabilirlik gittikçe azalmaktadır. Bu sebeple birçok tüccar temlik sistemini tercih etmektedir. Temlik sistemi, bir devir sistemidir. Kişi bir borç belgesi üzerindeki alacak hakkını, üçüncü bir kişiye devretmektedir. Bu sistemde hem ilk borç alan hem de devrettiği üçüncü kişi, alacağın tahsil edileceği ilk kişiyi rahatlıkla takip edebilmekte ve hesap sorulabilirlik artmaktadır. Bu takip edilebilirlik yönü, temliği döneminde daha güvenilir bir ödeme yöntemi kılmıştır. Anvers'te havale ve mevduat bankaları bulunmadığından, temlik yönteminin özellikle geniş bir kullanım alanı bulmasına neden olmuştur. Burgonya yönetimi de on birinci yüzyıldan itibaren açıkça bu ödeme yöntemini desteklemiştir. Yönetim bir tüccarın parasının kabul edilmesini ve ödemelerinin kurumlar aracılığı ile yapılmasını açıkça yasaklamış, böylece temlik sistemini desteklemiştir. Bir banka parasına sahip olmayan Anvers gibi ticari bölgeleri mallarını getiren tüccarlar, temlik yöntemini kullanmak durumunda bırakılmışlardır (De Roover, 1953: 98).

3.4. Günümüze Olan Etkileri

Orta Çağ'dan günümüze kalan onlarca siyasi, ekonomik ve toplumsal konu vardır. Bazılarının temelleri atılmış, bazıları kurumsal iskeletlerini bu dönemde oluşturmuş, bazıları da tam da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Örneğin, modern anlamda “vergi” dediğimiz kavramın Orta Çağ'da kullanılan adı “yardım” ya da

“biçme”dir ve bir kişinin geçimliğinin bir kısmını almak anlamına gelir (Bloch, 1939: 332). Burjuvazi ve onun sınıfsal işleyişi, kendi hukukunu geliştirmesi ve döneminde serflerin artı ürünü ile bir üst sınıf arasında bir ekonomik aracı işlevi görmesi, ancak birçok kuşağın kollektif emeğinin günümüze liberalizm olarak yansıyan izleklerinden başka bir şey değildir (Baker, 2014: 173). Örneğin, işçilerin çalışma süreleri, Orta Çağ’da uzun süre tartışılan konulardan biri olmuştur. Kent ekonomisi ve endüstrilerin bulunmadığı, ustaların ve işçilerin üye olduğu loncaların henüz bulunmadığı bir ekonomide çalışılacak saatler üzerine tartışmaların da olması düşünülemezdi. Fakat usta birlikleri ve loncaların olduğu ve ticari hayatta kurallar belirlediği bir dönemde, bir atölyedeki makine ve işçi sayısından üretilebilecek mal miktarına kadar tüm işlemlerin kurallara bağlandığı gibi çalışılacak saatler de tartışılmış ve kilise çanlarına göre düzenlenen bir çalışma programını savunmuşlardır. Bunun o dönemde bir kamusal mesele olarak tartışılması da günümüz açısından dikkate değerdir (Epstein, 2014: 234). Elbette çalışma saatlerinin tartışma konusu olduğu dönemde, aynı zamanda ticari canlanmanın ve panayırlardaki talebin yarattığı bir başka konu da çalışanların hukuki niteliği olmuştur. 1540’ların başında İngiltere’den talep edilen yünü üretmek için gereken işgücünün sayısı, yetişkin işçi sayısının yüzde 15’ine tekabül ettiği hesaplanmıştır. Bu sebeple, daha o dönemden kayıt dışı çalıştırılabilecek işçiler olarak kadınlar ve çocukların herhangi bir düzenlemeye tabi olmadan çalıştırılabilmesinden yararlanmak isteyen yün üreticileri, “kayıt dışı ekonomi” diyebileceğimiz oldukça büyük bir grup kadın ve çocuğu çalıştırmışlardır. Daha çok kırsalda ikamet eden kadın ve çocukları kullanan bu üreticiler, milli gelirin yüzde 11.2’sine tekabül eden bu büyük sektörde ucuz işçi çalıştırarak oldukça büyük karlar etmişlerdir. Yaklaşık 3 peni maliyeti olan bir kadın işçinin üretiminin getirisi birim başına 5.3 peni olmuştur. Loncaların organize olarak dışladığı bir işçi grubunu -kadın ve çocukları- kullanan bu üretici grubunun, vahşi kapitalizm dönemindeki üreticileri imlediği görülmektedir (Oldland, 2016: 242).

Orta Çağ’da sermayenin harekete geçirilmesi ve zaman zaman sabitlenmesi de, genellikle taşınmaz malların alım ve satımıyla olmuştur. Günümüz emlak alım satımlarında olduğu gibi, tüccarlar ticaretten sağladıkları karları ya da tarımdan edindikleri getirileri arazi ve taşınmazlar olarak sabitlemiş, ticaretin canlandığı dönemlerde de bunları satarak sermaye hareketliliğine katkıda bulunmuşlardır.

Günümüzde olduğu gibi mülklerin el değiştirmesi olarak tezahür etmeyen bu süreçler, döneminde fieflerin kira getirilerinin satışıyla ortaya çıkmıştır. Özel mülkiyet ve mülkün el değiştirmesi sürecinin öncesinde, aristokrat sınıfın kendi ellerindeki toprakların getirilerini satmasıyla başlayan bu süreç, günümüz emlak piyasalarını andırır nitelikte bir işlev edinmiştir (Postan, 1978: 14).

Bugün piyasalarda gördüğümüz finansal türev araçlarının ve tahvil piyasalarının temeli, erken dönem borç senetlerine kadar dayanır (Magno, 2021: 93). Ünlü “*Camera*” bankası ise, Kamu bankacılığı ve devlet tahvilleri gibi modern finansal araçların atası niteliğindedir (Magno, 2021: 210). Kambiyo senetlerinin ciro edilmesi ve panayırarda el değiştirmeleri, bugünkü senet ve bono piyasalarını imler niteliktedir. Elbette bu el değişmeler ve birbirine kalibre bir şekilde işleyen piyasalar oluşturması açısından panayırlar, günümüz entegre finansal sistemlerinin ilk adımları sayılmaktadırlar (Dubois, 2015: 52). Bugünkü bankaların o dönemdeki işlevlerini göre sarraflar hakkında ilginç bir anekdot şudur: Kısmi rezerv ile çalışan ve panayırarda dışarıdan gelen tüccarların paralarını yerel paraya çeviren, bir yandan da onlara borç veren ve kreditörlük yapan bu sarraflar, kişi borcu nakit istediğinde komisyon ücreti alırlardı. Fakat eğer tüccar bu krediyi ya da borcu defter üzerinde bir işlem olarak alırsa komisyon ücreti ödemezdi. Bu da günümüz bankalarının bazı uygulamalarını hatırlatması bakımından ilginçtir. Ayrıca günümüz bankalarını banknotları sayıp belli değerde olduklarını belirten toplu paketleri gibi, döneminin Lucca şehrinde de sarrafların belli bir toplamdaki paraları balmumu ile mühürledikleri paketlerle tüccarlara verdiklerini ve bu sayede tüccarların paraları tartıp değerlerini belirlemek için ayrıca uğraşmadan işlemlerinde kullanabildikleri belirtilmiştir (Kadens, 2004: 60).

Orta Çağ’dan günümüze etkilerini görebildiğimiz bir diğer konu da, ticarete ve çalışmaya olan yaklaşımın kökten değişimidir. Püriten çalışma ahlakı için 17. ve 18. yüzyılları beklemek gerekse de, bunun erken tohumları 12. yüzyılda yeni oluşan tüccar sınıfı tarafından atılmıştır. On ikinci yüzyıla kadar dini otoritelerin çalışma ve karla ilgili düşünceleri çoğunlukla, “faiz haramdır” ve “gereğinden fazla kazanmak açgözlülüktür” gibi kısır ve çalışmayı ancak yaşamın sürdürülmesi için yapılan bir eylem olarak görür bir biçimde okunmaktadır. Panayırlardaki uzun mesafe ticaret ve kentleşme ile oluşan tüccar sınıfının bu klasik fikre karşı bir tutum geliştirdiği

kesindir. Tüccarın disiplinli, hesaplı ve düzenli olması gerektiğini düşünen bu yeni düşünce şekli, ileride püriten çalışma ahlakı olarak ortaya çıkacak fikrin ilk halidir, denilebilir. Bu mantıkta çalışmak ve zenginleşmek, bir noktada tanrıya yaklaşmak olarak görüldüğünden, kar ederek tanrıdan uzaklaşıp günahkâr olduğu düşünülen insan prototipinden oldukça uzak bir portre çizilmektedir (Akalın, 2018: 2).

İklim değişiklikleri ve bununla beraber oluşan etkiler, günümüze kadar ulaşan sonuçları olan buluşların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan sıcak iklimin ürünlerin bollaşmasına sebep olduğu, bunun da nüfusun artmasıyla sonuçlandığı bilinmektedir. Bu artan nüfus kıtlık dönemleri geldiğinde beslenememiş ve bu kitleyi beslemek için toprağın verimli kullanılması gerekmiştir. Üç yıllık almaşık ekim yavaş yavaş yaygınlaşmış ve toprağın üçte birini nadasa bırakarak ekim yapma yoluna gidilmiştir. Soğuk mevsimlerde yetersiz kalan ürünlerin yerine ilkbahar ürünleri yenmeye başlanmıştır. Tekerlekli ve kulaklı sabanların kullanımının yaygınlaşması ile toprak daha derinden sürülebilmüş ve bu da ürün verimliliğini arttırmıştır. Ekili alanların artırılmasının yanında dönemsel ekim politikaları geliştirilmiş ve topraktan optimum ürün almayı amaçlayan buluşlar artmıştır. Bir tür diyet kodeksi (besinlerin nasıl kullanılacağına dair düzenleme) oluşmuştur. Bu alışkanlıklar insanlığın tarım anlayışını değiştirmiş ve üç yüz yıl süren bu gelişime “tarım devrimi” adı verilmiştir (Karaimamoğlu, 2022: 183). İklimin en önemli etkilerinden biri de, ılıman olan orta enlemlerde oldukça fazla olmasına rağmen, kuzey ve güneyde bu gelişmişliğin görülmemesidir. Orta kuşakta bulunan toplumlar iklimin sağladığı bu refah ile ticari faaliyetlerinde daha gelişmiş bir görüntü sergilemiştir. Orta kuşak toplumları ticari faaliyetlerinde altın ve gümüşü kullanmış, kuzey ve güneydeki insanlar ise iklimin sertliği dolayısıyla aynı gelişmişlik düzeyine erişememişlerdir (Belge, 2018: 271).

Panayırlar hukuk ve siyasetin gelişmesine de katkıda bulunmuşlardır. Rönesans ve sonrasında sıkça kullanılan “Doğal Hukuk” ve “Doğa Durumu” gibi kavramların Orta Çağ ilkeleri olduğu bilinmektedir (Carlyle, 2022: 319). Bir toplumun yöneticilerine haklarını devrettiği varsayımından yola çıkan “sözleşmeye dayalı otorite” anlayışı, feodal yönetimlerin ve Orta Çağ’ın merkezine aldığı ve uyguladığı bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Carlyle, 2022: 324). Bu gelişimler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Panayırlarda sağlanan özgürlük ortamını ve güvenle

ticaret yapılabilirliği sürdürmek isteyen yöneticiler, hem ticaret hem de daha kapsamlı bir düzenleme için vergi hukuku ve ceza hukuku gibi konularda da panayır süresince çeşitli güvenceler vermişlerdir. Bu düzenlemelerden en önemlilerinden biri, panayır boyunca tüccarlar hakkında panayır dışında yaptıkları eylemler için yasal işlem yapılamamasıdır. Panayırın güvenle sürdürülebilmesi ve tüccarların burada rahatça ticaret yapabilmesi için, huzuru bozan kişileri ağır cezalara çarptırarak bu konudaki caydırıcılığı arttırmışlardır. Panayıra gelmeden önce taahhüt edilmiş borçlar ve işlenmiş suçlarla ilgili yargılanamayan tüccarların, bu gibi konularda dokunulmazlıkları olması, panayırda daha rahat ticaret yapabilmelerine sebep olmuş, devamında bu konuda edinilmiş toplumsal ve siyasal alışkanlıkların günümüz hukuk dünyasına oldukça büyük etkileri olmuştur (Konuk, 2005: 77).

Panayırda günümüz ekonomilerine en büyük katkısı, kuşkusuz kredinin gelişimine olan etkileridir. Kredi, temel olarak, paranın belli bir vade ve belli bir karşılık ile satılması demektir. Elbette bazı panayırda tüccarlar para ile değil, mallarıyla katılmışlardır. Bu anlamda daha geniş tanımıyla kredi, belli mallar üzerindeki kullanım ve denetim haklarının bir başkasına, belli bir değer getireceği beklentisiyle devredilmesi olmuştur (Konuk, 2005: 88). Orta Çağ zihniyetinde, insanlar paranın borç verilerek ya da kullanılarak verimli bir hale getirebileceğine inanmamışlardır. Paranın üretken olmayan, kısır, verimsiz bir olgu olduğu fikri zihin dünyalarına yerleşmiştir. Bu sebeple kredinin yararlarını düşünememiş ve bu konuya faize baktıkları gibi ancak kısıtlı bir pencereden bakabilmişlerdir. Paranın bir tür sermaye olabileceği düşüncesi, Orta Çağ insanının düşüncesinde yer edinememiştir (Akalin, 2013: 203). Bir panayırda açılan hesapların başka panayırda kapatıldığından önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Bu işlemlerin bir süre sonra kredi ve sermaye aktarımı işlemlerine dönüştüğü bilinmektedir. Panayırda bir noktadan sonra sadece bu hesapların açılıp kapatılmasına dair bir süre verilmeye başlanmıştır. O noktadan sonra bazı panayırda sadece bu işlemler için kurulmaya başlanmış, emtia alışverişinden ziyade finansal işlemlerin yapıldığı merkezler olmuşlardır (Konuk, 2005: 78). Panayırda kredinin gelişmesi ve yaygınlaşmasında etkili bir rolü olmuştur. Bir noktadan sonra bir “ödeme dönemi” ile kapanmayan panayır, neredeyse yok denecek kadar azdır (Konuk, 2005: 92).

SONUÇ

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi bu tez Orta Çağ'da düzenlenen panayırların modern ekonomiye olan etkisini ve iktisat tarihinde ne gibi bir rolleri olduğunu araştırmıştır. Bu panayırların hem özel olarak Avrupa iktisadi tarihinde hem de dünya ekonomi tarihinde büyük bir etki bıraktıkları ortaya konmuştur. Panayırlar sayesinde otarşik ekonomiler çözünmek durumunda kalmış, kendi içinde kapalı bir ekonomi yaratmaya çalışan feodal beylere karşın, bölgelerarası bir ekonomik yapı kurulurken bunun oluşturulmasındaki en önemli buluşlar panayırlarda yaratılan ticari atmosfer sayesinde ortaya çıkmıştır.

Tezde belirtilen panayırların, iktisat tarihine hukuki, siyasi ve toplumsal etkileri olmuştur. Bankacılık sistemleri, kredi kurumları, kambiyo senetleri ve ticaret mahkemeleri gibi yerleşik iktisadi öğelerin ilk tohumları panayırlarda atılmış ve birbirinden kopuk yaşayan topluluklar arasında kuvvetli iktisadi bağlar kurulması, bu yolla da ortak insan aklının bulabileceği en yeni iktisadi buluşların bulunması için zorunlu olan etkileşim alanını sağlamış ve böylece gelişimi tetikleyici bir etkisi olmuştur.

Neredeyse yok olma noktasına gelmiş ve büyük bir imparatorluğun çöküşünden sonra kendi içine kapanmış birimlerin bir araya gelip ticaret yapabilmesini sağladığını ve teşvik ettiğini açıkça gösterdiğimiz bu büyük panayırların, ekonomik genişlemede büyük bir rolleri olduğu kesindir. Orta Çağ'da Batı Avrupa, tamamen kendi kendine yetebilen ekonomik birimlerce, feodal beyler tarafından yönetilmeye başlanmış ve ticaret durma noktasına gelmiştir. Bu birimlerin ellerinde ürünler olsa da, veyahut dışarıdan almaya ihtiyaç duydukları maddeler bulunsa da, ne bu ürünleri satabilecekleri ne de ihtiyaçlarını alabilecekleri bir alanın olması, bu dönemdeki panayırların doğmasına sebep olmuştur. Bazı bölgelerde panayırların varlığı ekonominin canlanmasına doğrudan katkıda bulunmuş, bazılarında ise bir ticaret alanı sağlayarak insanların hali hazırda bulundurdıkları sermayelerinin ve ürünlerinin değişimi için ideal bir alan olmuşlardır. Tüm bunların ışığında Orta Çağ'da kurulan panayırların ticari canlanmaya etkisinin pozitif olduğu ve feodalizmin çözülüp modern iktisadi kurumların geliştirilmesinde oldukça büyük

bir etkilerinin bulunduğu söylenebilir. Bu çözülmekteki en büyük faktörlerden birinin, farklı milletlerden tüccarların serbestçe bir araya gelip iletişim kurduğu ve beraber birçok iktisadi buluşa imza attıkları bir tür “ortak pazar” ve “toplanma alanı” görevi görmeleridir. Bunun dışında feodal ekonomileri artı ürün üretmeye ve ticarete teşvik ederek, onların kapalı ve kendine yetecek şekilde dizayn edilen yapılarını değıştirmiş ve kuruldukları bölgelerde sadece ürünlerin değıl, fikirlerin ve yeniliklerin de yayılmasına öncülük etmişlerdir.

Panayırların doğrudan günümüze etkileri göze görülür olmasa da, modern iktisattaki fikirlerin oluşum süreçlerinin izlenebildiğı alanlar olmaları bakımından çalışılmaya değıer öğeler olmaktadırlar. Dönemlerindeki en büyük ticari organizasyonlar olmaları ve uluslararası para ve ürün piyasaları olarak Orta Çağ’ın iktisadi görünümünün değışiminde oldukça etkili bir rol oynamaları, hem bir önceki çağın hem de onlardan sonra gelen ekonomik değışimlerin izlenmesi için panayırların iktisat tarihindeki rolünü anlamamızı zorunlu kılmaktadır. Panayırları anlamak, hem piyasanın dar boğaza girdiğı dönemlerde bulunan çözümleri hem de ticaretin böylesine durgun seyrettiğı dönemlerde iktisadi canlanmanın nasıl bir yol izleyerek sağlandığını anlamak için büyük bir örnek teşkil etmektedir.

Çalışmayı hazırlarken, birinci derece kaynakların azlığı en büyük sorunlardan biri olmuştur. Çoğunlukla bu konuda yazılmış eserler üzerinden onları karşılaştırarak yapılan incelemelerden sonra bulunan bulgular paylaşılmıştır. Orta Çağ ile ilgili teorilerin çoğı kaynak azlığı ve dönemin tarih yazıcılığının belli otoritelerce tekele alınmış olmasından ötürü, hem yanlış hem de yoruma dayalı ilerlemektedir. Çalışmada her ne kadar konu üzerine yazılmış temel eserlerin çoğı alınmış olsa da, bu konu üzerine ancak başka disiplinlerce yapılan çalışmalardan yararlanılarak ve çoğunlukla yabancı kaynaklardan beslenilerek ilerlenebilmiş ve ancak öyle yazılabilmektedir. Birinci derece kaynakların çoğunlukla Latince olması ve iyi korunan kaynak sayısının azlığı, konunun kapsamlı bir şekilde araştırılıp incelenmesini oldukça zorlaştırmaktadır.

Çalışmada ekonomik olarak etkili olmuş ve kapsamlı değışikliklere neden olmuş yedi ana panayır konu edilmiştir. Orta Çağ’da Batı Avrupa’da sayısız panayır varken bu yedi panayırın seçilmesi hem incelenabilir bir kapsam belirlemek hem de

tezin açıklamaya çalıştığı buluşların en etkili biçimde kullanıldığı en büyük yedi panayırı konu edinmek içindir. Orta Çağ'ın üç döneminde de, sayısı bilinemeyecek kadar çok panayır kurulmuş ve bunların birçok yönden incelenmesi mümkün olmamıştır. Birçok panayırın kayıtları kayıp ya da okunamaz haldedir, bazı panayırlar kayıtları tutulmaya değer bulunmamış, bazıları ise ancak yerel düzeyde ve emtia temelli pazar niteliklerinden ötürü tezin inceleme konusuna uygun olmadıkları düşünülerek dâhil edilmemişlerdir. Fakat ileride yapılacak çalışmalarda çok başka panayırlar incelenip, sadece Batı Avrupa değil, dünyanın birçok bölgesinde zaman zaman kurulan panayırların da çalışma konusu edilmesi, hem iktisat bilimi hem de tarih bilimi açısından oldukça yararlı olacaktır.

Türkiye'de Orta Çağ ile alakalı çalışmaların azlığı, birincil kaynaklara ulaşmanın zorluğu ve var olan kaynakların da güncel olmaması, bu alanda yapılacak çalışmaların önünde engel oluşturmaktadır. İleride Orta Çağ ile ilgili çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar için temel kaynakların daha erişilebilir olması ve çeviri eserlerin çoğalması elzemdir. Birçok dilin konuşulduğu ve yazıldığı, birçok belgenin Latince olduğu bir dönemin incelenmesine yardımcı olabilecek en temel kaynakların Türkçe literatüre kazandırılmamış olması, bu konuda yapılacak çalışmaların önünde engel teşkil etmektedir. Bu konuda gelecekte yapılacak çalışmaların daha rahat yapılabilmesi için, Orta Çağ ile günümüz arasındaki iktisadi gelişimin tarihsel bağını daha iyi açıklayacak çalışmalara ön ayak olunması gerekmektedir.

Her ne kadar beşinci yüzyıl ile on beşinci yüzyıl arasındaki dönem, günümüze oldukça uzak ve “karanlık” bir dönemi temsil ediyor gibi düşünülse de, gündelik yaşamımızda oldukça fazla izi olan birçok ögenin ve bu ögelere ilk aşamadan itibaren neden ihtiyaç duyulduğunun cevapları, yine onların doğduğu tarihi dönemi inceleyerek bulunabilir. Bu bakımdan tezin literatüre katkısı, kredi kurumları ve kambiyo senetlerinden, ortak pazar ve para ekonomisine kadar çoğu kavramın ilk hallerinin Orta Çağ'da kurulan panayırlarda filizlendiğini açıklamaları ve bu konunun günümüz iktisadi yaşamına etkisini incelemesi olmuştur.

KAYNAKLAR

- Agibalova, Y. & Donskoy, G. (2017). Ortaçağ Tarihi, çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul.
- Akalın, K. (2007). Ortaçağ İktisat Zihniyetinde Adil Fiyat Kuramı, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 11, Sayı 2.
- Akalın, K. (2013). Ortaçağ Avrupası'nın İktisat Tarihinde Faiz Yasağının Kökenleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, syf. 187-208.
- Akalın, K. (2018). Avrupa Ekonomileri ve Max Weber Tezi, Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 14.
- Akyazıcı, S. & Genç, Ö. (2024). Orta Çağ'da Bir Seyyahın Gözünden İskenderiye Şehri. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), 345-354. doi: 10.11616/asbi.1396200
- Aydemir, C. & Genç, S. (2011). Ortaçağın Sosyoekonomik Düzeni: Feodalizm, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 36 (226-241).
- Baker, U. (2014). Sanat ve Arzu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Barkan, Ö. L. (1956). Türkiye'de Servar var mı idi?. Belleten, 20(78), 237-246. <https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1277023>
- Beachy, R. (1999). Reforming Interregional Commerce: The Leipzig Trade Fairs and Saxony's Recovery from the Thirty Years' War, Central European History, Cilt: 32, Sayı: 4, syf. 431-452.
- Bekleviş, M. (2024). Feodalitede devlet: siyasal ve iktisadi düzene bir bakış. Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 5 (2), 369-386.
- Belge, R. (2018). İbn Haldun'un Mukaddime'sinde İktisadi Coğrafya, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Cilt 13, Sayı 50, Temmuz 2018, ISSN 1300-0845, ss. 266-287.
- Bloch, M. (1939). Feodal Toplum, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Bothe, F. (1932). Frankfurts Wirtschaftsleben im Mittelalter, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics, Bd. 93, H. 2. (1932), pp. 193-219.
- Carlyle, Alexander J. (2022). Ortaçağ Siyaset Teorisinin Kaynakları ve Ortaçağ Politikası ile Bağlantısı, çev. Osman Zahid Çifçi İstem 20/39: 317-328.
- Carus-Wilson, E. M. (2013). Medieval merchant venturers: collected studies. Routledge.
- Cipolla, C. (2021). Para ve Akdeniz Uygarlığı, çev. Erdal Turan, Alfa Kitap, İstanbul.

Çetin, H. (2002). “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadî İdari Bilimler Dergisi, Cilt: III, Sayı:1, ss. 79-96.

Çıtır, B. (2022). “Osmanlı-Alman İktisadi İlişkilerine Bir Parantez: Hansa Birliği”, Belgi Dergisi, S.24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2022/II, ss. 431-448.

De Roover, R. (1942). Money, banking, and credit in medieval Bruges. The Journal of Economic History, 2 (Supplement: The Tasks of Economic History), 52–65. Cambridge University Press on behalf of the Economic History Association. <https://www.jstor.org/stable/2112936>

De Roover, R. (1953). L'évolution de la lettre de change: XIVe–XVIIIe siècles, Paris: Librairie Armand Colin.

Demirgil, B. & Türkay, H. (2017). Tarihsel Süreç İçerisinde Faizin Kuramsal Açından Gelişimi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 18, Sayı 2, 2017.

Dubois, H. (2015). Les foires dans la France médiévale. In F. Bayard, P. Fridenson, & A. Rigaudière (éds.), Genèse des marchés (1-). Institut de la gestion publique et du développement économique. <https://doi.org/10.4000/books.igpde.3901>

Durgun, F. (2018). “Lex Animata ve Lex Facit Regem Prensipleri Çerçevesinde 13. ve 14. Yüzyıllarda İngiliz Siyaset Düşüncesinin Krizi”, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5, (1), ss. 45-59.

Durmaz, S. (2010). Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(2010):93-120.

Edwards, J., & Ogilvie, S. (2011). What lessons for economic development can we draw from the Champagne fairs? Page 15. (CESifo Working Paper No. 3438). CESifo. https://www.cesifo.org/DocDL/cesifo1_wp3438.pdf

Endres, R. (1964). Jahrbuch für fränkische Landesforschung, Bd.: 24. Die Messestreitigkeiten zwischen Nürnberg und Nördlingen.

Epstein, S. (2014). Geç Dönem Ortaçağ Avrupası, Ekonomik ve Sosyal Tarih, 1000-1500, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Face, R. (1958). Techniques of Business in the Trade between the Fairs of Champagne and the South of Europe in the Twelfth and Thirteenth Centuries, The Economic History Review, New Series, Vol. 10, No. 3 (1958), pp. 427-438.

Genç, Ö. (2022). Orta Çağ Avrupası: Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Hayat, Kronik Kitap, İstanbul.

Greif, A. (2006). History Lessons: The Birth of Impersonal Exchange: The Community Responsibility System and Impartial Justice, Journal Of Economic Perspectives, Cilt: 20, Sayı: 2, syf. 221-236.

Gümüş, T. (2010). Feodalizm: Avrupa Tarihinde Yeni Yaklaşımlar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 29 Sayı: 47 39-54.

Gürsoy, S. & Gümüş, T. (2023). Batı Avrupa Erken Ortaçağ Tarihinde Kıta Avrupa'sı ve Ada Tarihinde Manor Üzerine Bir Değerlendirme, Manisa Celal Bayar Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21 (1) 142-154.

Gürsoy, S. (2025). Manor Toprak Siteminin Temel Kavramlarından Hide ve Sulung'un Kökeni v. Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 10 (1), 495-515.

Hackelsberger, C. (1996). Herausforderung und Antwort. In Neue Messe Leipzig (s. 10–34). Birkhäuser.

Heaton, H. (1985). Avrupa İktisat Tarihi, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğuş, Teori Yayınları, Ankara.

Kadens, E. (2004). "Order within Law, Variety within Custom: The Character of the Medieval Merchant Law," Chicago Journal of International Law: Vol. 5: No. 1, Article 6. Available at: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol5/iss1/6>

Kalan, E. (2017). Geç Ortaçağ'da İpek Yolunda Diplomat ve Ajan Olarak Tüccarlar, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt:5 •Sayı:12•Özel Sayı 2017, Türkiye.

Kallioinen, M. (2020, June 30). Long-Distance Trade in Medieval Europe, Oxford Research Encyclopedia of Economics and Finance.

Karaimamoğlu, T. (2022). Ortaçağ'da Kuzey Avrupa'da Meydana Gelen İklim Değişikliği ve Etkileri: 950-1300, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 41 Sayı: 71 s. 174-190.

Kılıç, R. & Demirçelik, M. (2011). Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Süresince Ortaçağ ve Reform Hareketi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 30 syf. 181-190.

Konuk, F. Z. (2005). Lex mercatoria: Ortaçağ Avrupa'sında ticaret hukukunun gelişmesi (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arşivi.

Kuş, C. (2014). Geç Ortaçağ'da Meydana Gelen Veba Salgınlarının Demografik ve İktisadi Etkileri Üzerine Bazı Düşünceler, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi Cilt: X, Sayı:1, Elazığ, 2014.

Le Goff, J. (2018). Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Le Goff, J. (2021). Ya Paranı Ya Canını, çev. Enes Öztürk, Dergah Yayınları, İstanbul.

Lerner, F. (1992). Die Haupthandelswege zur Frankfurter Messe. Ein Zufallsfund aus dem 18. Jahrhundert, VSWG: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 79. Bd., H. 2 (1992), syf. 177-188.

Lombard-Jourdan, A. (1987). Les foires de l'abbaye de Saint-Denis : Revue des données et révision des opinions admises. Bibliothèque de l'École des chartes, 145 (2), 273–338. <https://doi.org/10.3406/bec.1987.450473>

- Magno, A. (2021). *Paranın İcadı: Finans İtalyanca Konuşurken*, çev. İ. Utku Kavasoğlu, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Maschke, E. (1967). Die Stellung der Reichsstadt Speyer in der mittelalterlichen Wirtschaft Deutschlands. *Vierteljahrschrift Für Sozial- Und Wirtschaftsgeschichte*, 54(4), 435–455. <http://www.jstor.org/stable/20730956>
- Mißler, M. (2000). *Frankfurt - Messe- und Handelsstadt im Mittelalter*, Munich, GRIN Verlag.
- Mıynat, A. (2019). Ortaçağ İslam Dünyasında Sıradışı Bir Para Birimi: Bakır Dirhemler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 38/S. 66, 192-207.
- Moore, E. (1985). *The Fairs of Medieval England*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto.
- Munro, J. (2000). The ‘New Institutional Economics’ and the Changing Fortunes of Fairs in Medieval and Early Modern Europe: the Textile Trades, Warfare, and Transaction Costs, *Department of Economics, University of Toronto*.
- Nicholas, D. (1997). *The Growth of The Medieval City*, Addison Wesley Longman Inc., New York.
- Oldland, J. (2016). The economic impact of clothmaking on rural society, 1300–1550. In M. Allen & M. Davies (Eds.), *Medieval merchants and money: Essays in honour of James L. Bolton* (pp. 229-252). University of London Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv5132xh.18>
- Özdemir, M. (2020). Orta Çağ’da ‘Kölelik’ Üzerine Bir Değerlendirme, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2020 Cilt:12 Sayı:2 syf. 209-223.
- Özdemir, Ö., “Bizans İmparatorluğu’nun Venedik’e Verdiği Ticari İmtiyazlar (Chrysobullar); Komnenos Hanedanı Devri” *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 424-434.
- Pirenne, H. (2000). *Ortaçağ Kentleri*, çev. Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pirenne, H. (2005). *Ortaçağ Avrupası’nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Postan, M. (1978). *Essays On Medieval Agriculture And General Problems of the Medieval Economy*, Cambridge University Press, New York.
- Power, E. (2019). *Ortaçağ İnsanları*, çev. İslam Kavas, Kronik Kitap, İstanbul.
- Sachs, Stephen E., Conflict Resolution at a Medieval English Fair (November 16, 2008). *Eine Grenze in Bewegung: Öffentliche und private Justiz im Handels- und Seerecht* (Schriften des Historischen Kollegs Kolloquien 81, Albrecht Cordes & Serge Dauchy eds., Forthcoming 2012), Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1979864>

StadtA Leipzig, Sammlung Ernst Müller: Leipziger Ratsgeschlechter, no: 126, 127, 129, 141, 148, 136; Summarische Nachricht von dem Raths-Collegio (Leipzig, 1783); Gerhard Fischer, Aus zwei Jahrhunderten Leipziger Handelsgeschichte 1470–1650 (Leipzig, 1929).

Straube, M. (1979). Zur Stellung der Leipziger Messen im überregionalen Warenverkehr zu Beginn des 16. Jahrhunderts. Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte/Economic History Yearbook, 20 (3), 185-206.

Strom, B. (2020). To What Extent was the ‘Second Serfdom’ a Consequence of Market Integration?, The Knowles Review of Economic History, Oxford University Press.

Şimşir, M. (2018). Ortaçağlarda Düzenlenen Haçlı Seferlerinin Gerçek Nedenleri Üzerine Bir Çalışma, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 45, 2018, s. 95-120.

Thomas, A. H. (Ed.). (1926). Calendar of plea and memoranda rolls of the City of London: A.D. 1323–1364 (Vol. 1, pp. 74–75). Cambridge University Press.

Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupası’nda Feodal Sistemler Genel Bir Bakış. Mukaddime, 1(1), 1-18.

Ülgen, P. (2012). Geç Ortaçağ Avrupası’nda Pazar ve Panayır İlişkisinin Ticaret Hayatındaki Rolü ve Türk-İslam Dünyasındakilerle Karşılaştırılması. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(21), 359-381.

Ülgen, P. (2013) Geç Ortaçağ Avrupasında Lonca Teşkilatı. International Journal of History, Volume:5 Issue:2, 471-487.

Ülgen, P., & Çaylı, M. (2017). Ortaçağ Avrupa ekonomisinin mimarları olan tüccarlara genel bir bakış. History Studies International Journal of History, 9(5), 167-179.

Ünal, B. (2019) Avrupa’nın Felaketler Yüzylında Bir Devrimci Olarak John Wycliffe’in Etkisi, Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2 (1), 80-94.

Wallerstein, I. (1992). Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık, çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, İstanbul.

Wilmart, M. (2022). Des foires de Champagne au marché local : la circulation des étoffes aux XIIIe et XIVe siècle, in D. Alexandre-Bidon, N. Gauffre Fayolle, P. Mane, M. Wilmart (dir.), Le vêtement au Moyen Âge, de l’atelier à la garde-robe, Turnhout, Brepols, 2022, p. 21-35.

Yavaş, H. “Geç Orta Çağ Avrupa’sında İktidar Mücadelesinde Köylü-Burjuva İşbirliği: Flander Örneği (1297-1328)”. Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 18/35, (Aralık 2024): s. 297-316. DOI: 10.19060/gav.1601731

Yurduseven, S. (2023, 18 Nisan). Ortaçağ Avrupası’nda köylü olmak, Açık Pencere Dergisi.

İNTERNET KAYNAKLARI

Bibliothèque nationale de France. Département des Manuscrits. (t.y.). Recueil de pièces, la plupart en copie, concernant la Champagne, de 1199 à 1540 (Français 5378, fol. 1r). <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b108827444>

Bibliothèque nationale de France. (t.y.). Denier. Gallica. [<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b11352687p.r=denier> 1140?rk=21459;2](<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b11352687p.r=denier%201140?rk=21459;2>)

Département de la Seine-Saint-Denis. (t.y.). Foire du Lendit. Atlas de l'architecture et du patrimoine. <https://patrimoine.seinesaintdenis.fr/foire-du-lendit>

Revisionist.net. (t.y.). German medieval fairs. <https://www.revisionist.net/german-fairs.html>

EK-3

ÖZGEÇMİŞ (ÖRNEK FORMAT)

1. Adı Soyadı : Şahin Dursun
2. Unvanı :
3. Öğrenim Durumu : Yüksek Lisans
4. Çalıştığı Kurum :

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Uluslararası İlişkiler	Ege Üniversitesi	2018
Y. Lisans	İktisat/İktisat Politikası	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	2022
Doktora			

5. Akademik Unvanlar

- Yardımcı Doçentlik Tarihi :
Doçentlik Tarihi :
Profesörlük Tarihi :

6. Yönetilen Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

- 6.1. Yüksek Lisans Tezleri
6.2. Doktora Tezleri

7. Yayınlar

(Yayınlarda Dergilerin ISSN, Kitapların ISBN No.larını da eklemenizi rica ederiz.)

- 7.1. Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makaleler (SCI,SSCI,Arts and Humanities)
7.2. Uluslararası diğer hakemli dergilerde yayınlanan makaleler
7.3. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler
7.4. Yazılan uluslararası kitaplar veya kitaplarda bölümler
7.5. Ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleler
7.6. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler
7.7. Diğer yayınlar

8. Projeler

(Proje verilerinde, Hibe Veren Kurum, Tarih, Proje Kodunu da eklemenizi rica ederiz.)

9. İdari Görevler

10. Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlara Üyelikler

11. Ödüller

12. Son iki yılda verdiğiniz lisans ve lisansüstü düzeydeki dersler için aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

Akademik Yıl	Dönem	Dersin Adı	Haftalık Saati		Öğrenci Sayısı
			Teorik	Uygulama	
	Güz				
	İlkbahar				
	Güz				

	İlkbahar				
--	-----------------	--	--	--	--

Not: Açılmışsa, yaz döneminde verilen dersler de tabloya ilave edilecektir.

13. Daha önce çalışılan kurum/kuruluş/şirketler

No	Kurum Adı	Görev Süresi (Gün.Ay.Yıl olarak tam aralığı veriniz)	Ünvanı
1			
2			
3			